

Tiden går ...

Høsten 2003 fylte Oluf Thorstein-
sen fra Røst 85 år. Fiskeren og
sauebonden har levd et langt liv
ytterst i havgapet. I 60 år har han
skrevet opp store og små hen-
delsler i det han kaller "Livets
bok".

Omtrent på samme måte av-
speiler Lofotboka livet i øyriket.
Du får selvsagt møte Oluf i
Ystneset, men du treffer også en
lang rekke andre interessante og
spennende personer. I årets
Lofotbok kan du lese den tragiske
historien om et tvangsekteskap i
Vågan, om storsmellen på Å, om
kvalfangst og Skrova, lokalfart
og om store og små hendelser fra
Buksnes. En liten historier fra
krigens dager, et storslått
kongebesøk, om orkanens
herjinger...

Til sammen spinner Lofotboka
tråder i folkets liv – i går så vel
som i dag.

Velkommen til 26. årgang av
årboka for Lofoten.

Besøk oss på nettet
www.lofotboka.no

ISBN 82-7952-007-4

9 788279 520078

Lofotboka 2004

Lofotboka -04

Årbok for Lofoten

Lofotboka –04
Årbok for Lofoten 26 årg.
8063 Værøy

Telefon: 760 95 448

Telefax: 760 95 484

Postgiro: 0540.03.88093

www.lofotboka.no

bestilling@lofotboka.no

dag@lofotboka.no

Redaktør: Dag Sørli, 8063 Værøy

Forsidebilde: Fra Myrland. Foto: Tom Melby

Produksjon: Lofotboka Forlag, Værøy Media

Trykk, innbinding: Gummerus Printing, Jyväskylä, Finland 2003

ISBN 82-7952-007-4

Lofotboka -04

I årets Lofotbok kan du hygge deg med følgende artikler:

<i>Nils Aagaard-Nilsen: Storsmellen på Å</i>	7
<i>Rune Kr. Ellingsen: Beretninger fra "Livets bok"</i>	14
<i>Sigbjørn Lauritzen: ..ikke fordi vort Øie mættes af Kongeglans</i>	18
<i>Bjørn Tore Pedersen: Maler hurtigruten på veggen</i>	27
<i>Hildegard Magnusson: Min kjære pappa</i>	32
<i>Harald Sivertsen: Tragedien utenfor Laukvik i 1934</i>	41
<i>Knut Johansen: Nyhavna i Laukvik</i>	44
<i>Thor Bjerke: På skinner i Lofoten</i>	48
<i>Jack Berntsen: Markjordbær og bonbons</i>	55
<i>Dag Sørli: Med vilje og mot</i>	58
<i>Halvor Gustavsen:</i>	
<i>Den sparsommelige og andre historier fra Buksnes</i>	65
<i>Marit Anne Hauan og Stein R. Mathisen:</i>	
<i>Småkvalfangst og lokalkultur i Skrova</i>	73
<i>Kjell Furuset: Et tvangsekteskap fra Lofoten</i>	84
<i>Geir Svendsen: Lokalfart i Lofoten</i>	88
<i>Tone Asphaug Steinsvik: Liv og røre på Valbergtreffet</i>	93
<i>Per D. Solstad: Da orkanen tok "Solbakken"</i>	96
<i>Elisabeth Johansen: Stamsund fyrstasjon</i>	100
<i>Arnt E. Pedersen: Kulturisme i Moskenes</i>	104
<i>Fridtjov Karlsen: Min første finnmarkstur</i>	109

*Den dagen da
Å bokstavelig talt kom
i brennpunktet...*

Storsmellen på Å

Nils Aagaard-Nilsen

I Lofotposten, tirsdag, 10. september 1963 kunne en lese følgende førstesideoppslag:

Stor-smellen på Å i Lofoten

”Det smalt skremmende stygt omkring på Å søndag, da flere salver fra jagerne ”Stavanger” og ”Bergen” gikk over fjellet og ned i bebyggelsen på Å. Noe særlig skade ble ikke anrettet, men det var noen uhyggelige minutter, før båtene ble varslet om feiltagelsen. En av granatene som havnet i bebyggelsen slo av alle stolpene på den ene siden av dette skuret, mens noen ruter ble knust i kraftlagets transformatorstasjon i bakgrunnen.”

Fredag, 13/9 var overskriftene ikke mindre dramatiske:

Bombardementet av fiskeværet Å:

Alvorlig tjenestesvikt ombord i KNM ”Bergen” årsaken til uhellet.

Det er tydelig at denne hendelsen, ”beskytning av fiskeværet Å i Lofoten”, i det Herrens år 1963 var en ytterst alvorlig og uhyggelig opplevelse som skapte store overskrifter og avisdebatt. Men hva var det som egentlig hendte der vest i Lofoten? La oss ta et lite tilbakeblikk i historien.

Det er september ute på Å, sommeren er så vidt over, dagene noe kjøligere. Vi skriver 8. september 1963, og det er søndag. Været er godt, bra temperatur og en svak bris. Forsvaret hadde annonsert på

forskriftsmessig måte at skyteøvelse skulle finne sted i Stokkvikdalen denne søndagen, så derfor hadde Å-folket hentet ned sauene sine i god tid for å unngå død og fordervelse i utmarka. To av sjøforsvarets jagere, "Bergen" og "Stavanger" lå utfor Stokkvika, vest av Moskenesøy, og målområdet var som sagt Stokkvika, en trang dal som omgitt av høye fjell, unntatt mot sjøsiden, egnet seg meget godt til ovennevnte formål. Forsvaret hadde brukt dette området i ca. 10 år uten noen form for uhell.

Klokken 0955 begynte "Bergen" sin skyting, men begge fartøyene holdt vekselvis på med øvelsen frem til klokken 1337 ifølge loggene. Da tok de middagspause. Det var blikkstilte hav, søndag og ro, ja, nærmest en døsig dag. Plutselig ble imidlertid freden brutt da offiserene over nødfrekvensen fikk den urovekkende melding fra Bodø radio: En granat hadde slått ned i nærheten av en bærplukker i Å-marka! Den nøyaktige posisjon for nedslagsfeltet var ikke oppgitt, så skipssjefen besluttet derfor at øvelsen skulle fortsette, bare med noen få justeringer. Skytingen skulle nå foregå lengst mulig vest og ned i feltet — bort fra Å-dalen og Å. Klokken var nå 1322, og skytingen ble gjenopptatt.

Fredelige Å havnet midt i skuddlinjen.

Foto: To-Foto AS

"Lofotpostens" faste tegner – Dagfinn Bakke – hadde også sin kommentar.

På Å går folk sine søndagsturer, slår av en prat med naboene, vandrer langs veien. Det er ro, det er stille, intet som opprører eller ødelegger idyllen. Fred og ingen fare. Noen mannfolk står og prater om "kor jæklig denne Cubakrisen var året før. Det kunj ju ha blitt storkrig." Ellers gikk samtalen om det storslagne besøket som fant sted tidligere på sommeren da Kong Olav V i det skjønneste sommervær steg i land på Å for å åpne Lofotveien. Datoen var den 1. august "Tenk at vi sku få den store æra, at det vesle stedet Å sku bli medtpunkt for en sånn stor begivenheit. Det va vi ju ikkje vant me. Det vil nok gå lang tid før nokka slekt vil vederfares oss igjæn", sa de, mens de bedagelig rusla oppetter veien.

Det blinker i noen bærspann oppe i liene. Det er tid for høsting av naturens goder.

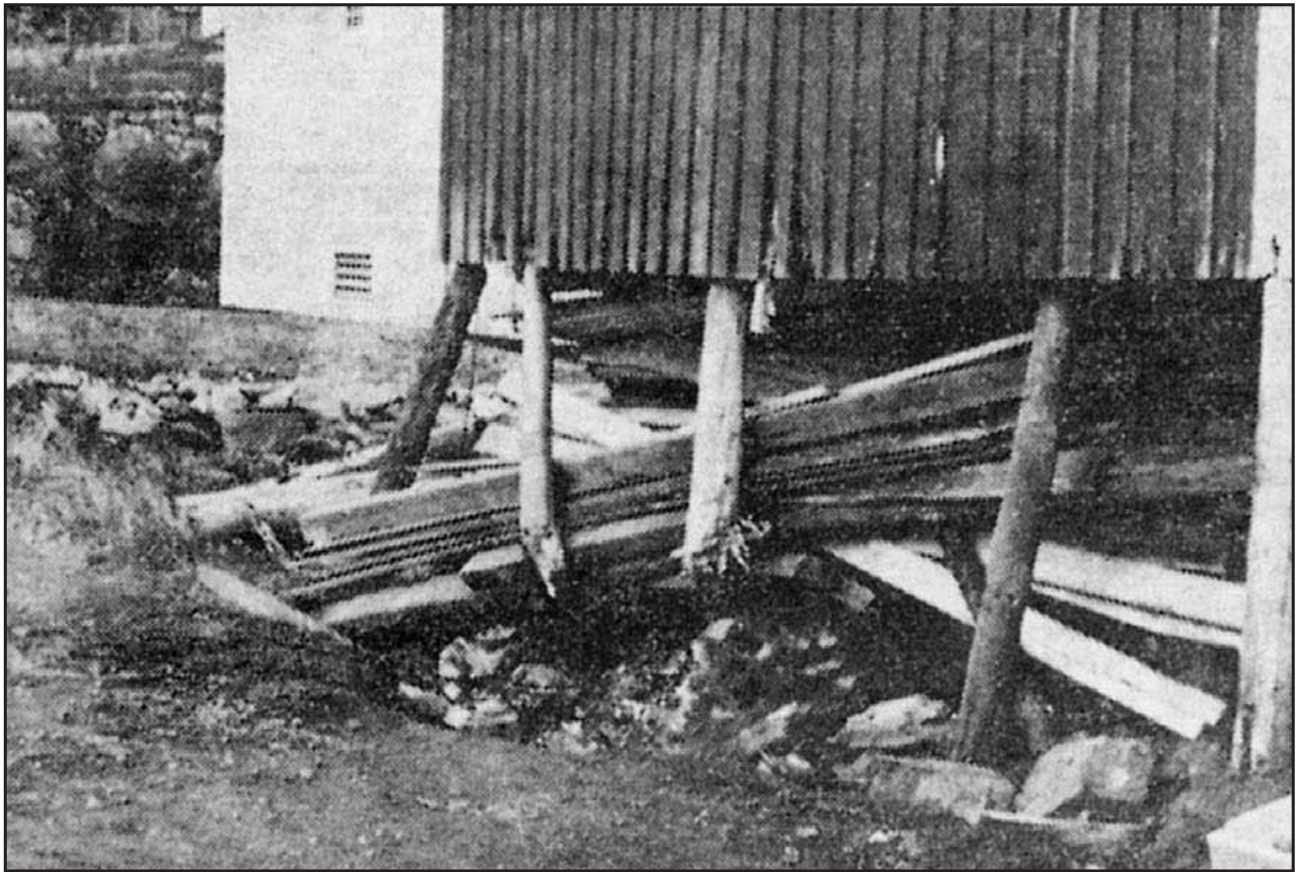
Både i Å-marka og Sørvåg-marka var bærplukkere i sving. Brått høres et uforklarlig sus, et hvin. Ka e deherran førr nokka? Bærplukkerne retter ryggen og ser opp, skuer i alle himmelretninger, og så kom smellet. Granatneslag!? E den kalde krigen kommen tel Lofoten? I en faderlig fart tar de sjumilsstøvlan fatt og kjæm seg ned tel bygda.

Nede i tettbebyggelsen på Å var det fullt virvar. Ka i helsika e de herran? E lille Å utsatt for granatangrep? E det krig? Spørsmålan flaug igjennom luften. I dækning, skreik en eldre mann. I grøfta! Det hvinte i luften. De e ju krig, førr svarte. En som klarte å beholde roen, ropte: Kor kjæm skuddan fra? Retninga vart lokalisert mot Stokkvikskaret. Det var altså der granatan sneik se over fjellet! Ka i Herrens navn e det? Noen søkte ly bak store steina, la seg bak noen bergknausa, andre tok tel flækkings nedover mot Fabrikken som hadde metertjukke vegga og kunne stå imot alt av våpen. Gudbevare oss, kvein et par kvinnfolk i redsle. Det hørtes drønn på drønn. Dommedag, tenkte noen. En som var med i siste storkrig gikk oppover veien som om intet var hendt, fortelles det. E de dommedag, så e de dommedag, skal gamlingen ha ytra.

Oppe i Sørvågmarka gikk noen bærplukkere i sine egne tanker. Det var godt med bær det året, ja, reine kronåret. Idyllen ble brått til kaos da drønn og eksplosjoner fikk jorda til å dirre. Rop og skråll og forvirring. Nå gjaldt det å berge seg, og

Karin forteller at da hun kom hjem, så lå det beskjed fra bestyrer Øye om ekstravakt på Sørvågen radio. Den var nå i full beredskap. Da hadde en bærplukker i Å-marka allerede registrert et granatnedslag i umiddelbar nærhet og fått slått alarm. Sørvågen radio hadde dårlig forbindelse med Yttersia, så det ble opprettet kontakt mellom Sørvågen radio, Bodø radio og jagerne utenfor Stokkvik. Gjennom eteren hørtes det velkjente MAYDAY, MAYDAY. Febrilsk aktivitet. Dette var dramatisk og ytterst alvorlig.

På Å hørtes hvin fra granater, kraftige smell fra nedslagsområdene, dunder og brak. Hos han Peder Eilert, som bodde ved Å-elva, fant en granat veien under sjåtallet så jordspruten sto. Herregud, ka e de? Spørsmålan hagla. Noen av stolpene på sjåen rauk, men ellers ingen skade. Folk på Å sa senere at sjåen tok av for granatsplintre, og at det var "ei Guds løkka at menneskeliv ikkje gikk tapt." Midt på Å-brua sto noen kvinnfolk og småpratet da det umulige skjedde. En granat før over hauan deres og rett nedi Støa. De hadde hørt suset allerede da granaten passerte luftrommet over Holmen. Noen granater havnet også ute ved Kvalskjæret. Deherran e ju livsfarlig, søk dækning! Øyenvitner forteller at en turist som var ute på Å hadde parkert bilen sin oppe ved Vatnet. Da han kom tilbake til doningen, oppdaget han en granatsplint som sto i bildøra. Han fikk sin livs opplevelse, fortalte han da han kom tilbake til Å på 1980-tallet.

Dramatikken tok visst ingen ende, og lufttrykket fra granatene var formidabel. Det fortelles at noe av bordkledingen hos han Alfred Lorentzen vart flekt av da en granat ble for nærgående. Ja, det var dramatiske timer, det var uhygge. Folk forsto jo ikke hva i Guds navn dette var for noe.

Hvordan var så situasjonen ombord i jagerne? De hadde altså fått melding om at en granat hadde kalfatra blåbærmarka på Å, men det var ikke oppgitt nøyaktig nedslagsposisjon, og skipssjefen besluttet derfor at øvelsen skulle fortsette, bare med noen få justeringer. Altså lengst mulig vest og ned i feltet – bort fra Å-dalen og Å, som før sagt. Ny skyting ble påbegynt klokken 1322 og avsluttet klok-

Slik så Peder Eilerts sjå ut etter granantene.

Foto: Robertsen. "Lofotposten"

ken 1337. Da var det at fartøyene mottok desperat melding om at en rekke granater, ca. 10-15, hadde landet i tettbebyggelsen på Å, og øvelsen ble umiddelbart stoppet. Klokken var da 1359. Det umulige hadde altså skjedd!

Det ble senere konstatert at samtlige granater stammet fra KNM "Bergen", og det ble videre bekreftet at nedslagene hadde funnet sted i Å-dalen, Trolldalsvannet, Tindsvannet, i tettbebyggelsen på Å, og muligens i sjøen utenfor Å.

Hva hadde gått galt? Undersøkelsen sene-

Lofotposten

HELE NORD-NORGES AVIS

Nr. 208 — 68. årg.

Svolvær tirsdag 10. september 1963

Løssalg 50 øre

Trinal
DEN LEDENDE HÅRSEPE

Stor-smellen på Å i Lofoten

Det smalt skremmende stygt omkring på Å søndag, da flere salver fra Jagerne «Stavanger» og «Bergen» gikk over fjellet og ned i bebyggelsen på Å. Noe særlig skade ble ikke anrettet, men det var noen uhyggelige minutter, før båtene ble varslet om feiltagelsen. En av granatene som havnet i bebyggelsen slo av alle stolpene på den ene siden av dette skuret, mens noen ruter ble knust i kraftlagets transformatorstasjon i bakgrunnen.

Foto: Ragnar Robertsen.

Norges valuta-beholdning er trolig på nedtur

Avgjør Asbjørn Holm regjeringen John Lyngs skjebne?

Det er grunn til å regne med at Norges valutabeholdning vil begynne å synke noe fra nå av, sier handelsminister Kåre Willoch i et lengere intervju med NTB.

Fra Lofotpostens Oslo-kontor.

Selv om Arbeiderpartiet bestemmer seg for et klart mistillitsforslag til Regjeringen i neste uke når erklæringsdebatten tar til, er det ikke dermed sagt at aksjonen fører frem. Lofotposten kan i dag bringe en ny usikkerhetsfaktor inn i det politiske bildet, og den viser at det er betydelig høyere under taket i Sosialistisk Folkeparti enn i Det norske Arbeiderparti.

SFs partifører Finn Gustavsen har riktignok selv

klæringen ved denne korsvel. På et nytt spørsmål om As-

”Lofotposten” kunne 10. september 1963 fortelle om den dramatiske hendelsen.

re påviste teknisk feil ved en av kanonene. Dette medførte at høydeinnstillingen av kanonen var blitt større, og dermed falt granatene i en helt annen retning enn beregnet. Det ble påpekt at eksersis- og sikkerhetsreglementet ikke var fulgt, da feilen allerede etter første skudd skulle vært oppdaget. Feilen fikk fatale følger, men som folk sa i ettertid: ”Gudskjelov, menneskeliv gikk ikkje tapt.”

Senere ble det avholdt skadetakst, men skadene på eiendommene i tettbebyggelsen på Å var heldigvis minimale.

Denne ulykksalige dagen, både for Forsvaret og befolkningen på Å, ble selvsagt omtalt i media. Men at det skulle bli tilløp til regjeringskrise p.g.a. denne saken, det var det få som hadde tenkt seg. Som kjent ble AP-regjeringen under ledelse av Gerhardsen felt da den såkalte Kings Baysaken ble tatt opp i Stortinget. Landet fikk en borgerlig regjering fra 28/8

– 25/9-63. Da bombardementet av Å skjedde 8. september, hadde altså forsvarsminister Håkon Kyllingmark sittet i statsrådstolen i knapt 14 dager. Nordlands Framtid prøvde likevel å slå politisk mynt på tragedien, og Å var plutselig i det storpolitiske sentrum. Det var jo bare gått en måned og vel det siden Kong Olav avla stedet stort besøk, men det som skjedde 8/9 kunne de vært foruten!

I Lofotposten onsdag, 11. september 1963 skriver ansvarlig redaktør i sin leder følgende:

Bomskudd

”Nordlands Framtid har funnet en parallell mellom de norske marinefartøyenes beskytning av fiskeværet Å i Lofoten og Kings Bay-tragedien, og på dette svikten grunnlag krever Arbeiderparti-avisen at forsvarsminister, statsråd Haakon Kyllingmark, må gå, og det straks! (...) Hvis det nå, som NF antyder, skulle hefte parlamentarisk ansvar ved feilskytingen fra de norske marinefartøyene, så må vel det i sterkere grad falle tilbake på Arbeiderpartiets egne forsvarsministre. De har tross alt hatt hele etterkrigsperioden til å skape et godt forsvar og en god soldatmoral. Statsråd Kyllingmark har bare hatt et par-tre uker til å rette opp skavanker som tydeligvis NF mener det hefter seg ved vårt Sjøforsvar.”

14 dager senere ble imidlertid den borgerlige regjeringen felt, men ikke på grunn

sav det som skjedde på Å da alt gikk så fatalt galt for Sjøforsvaret.

Torsdag, 19. september tar Lofotposten igjen opp saken, men nå dreier det seg om hvorvidt forsvaret fortsatt skal ha skytefelt i Stokkvika. Når det viser seg at prosjektiler ved en liten feil kan gå over Stokkvikskaret og treffe bebyggelsen på innersiden av øya, så er dette meget alvorlig. Daværende admiral Holthe understreket overfor avisen at ”saken vil bli meget nøye vurdert.”

Konklusjonen ble at Stokkvika som øvingsområde definitivt ble skrinlagt. Forsvaret ville ikke utfordre skjebnen igjen.

Noen uker etter den fatale hendelsen ute på Å, setter Lofotposten strek for denne saken mandag, 23. september med følgende overskrift: Leting etter blindgjengere på Å. Området omkring Å i Lofoten ble finkjemmet av 80 kystartillerister og en ammunisjonseksperter på leting etter eventuelle blindgjengere. Det var meget viktig for Forsvaret å forsikre seg om at området rundt Å var trygt å ferdes i. Det kan nevnes at også havneområdet på Å ble undersøkt, og dessuten vannene ved Tind og Sørvågen der det var blitt observert granatnedslag.

Heldigvis endte det hele godt, men både folk på Å, og ikke minst Forsvaret, fikk seg litt av en støkk i livet denne vakre søndagen, 8. september 1963.

*Det er alltid
godt å vite — ikke bare
huske...*

Beretninger fra «Livets bok»

Rune Kr. Ellingsen

Høsten 2003 fylte Oluf Thorsteinsen fra Røst 85 år. Fiskeren og sauebonden har levd et langt liv ytterst i havgapet. I 60 år har han skrevet opp store og små hendelser i det han kaller ”Livets bok”.

Et langt liv på havet har preget ansiktet til han ”Oluf i Ystnes”. Et vindbarket ansikt og en dyp og gylden brunfarge gir ansiktet en patina av erfaring og forteller tause beretninger om et langt liv med både gode og onde dager på og ved Lofothavet. To brune og skøyeraktige øyne og en spenstig og smidig kropp gjør det imidlertid vanskelig å tro at mannen nærmer seg de 90. Oluf er ikke uvant med media. Han har vært gjest på Frokost-TV, han var en av de som hilste nasjonen under År 2000-feiringen, og han var skipper da TV-kok-

ken Keith Floyd besøkte Røst for noen år siden. I tillegg har han gitt utallige intervjuer til radio og aviser fra hele Norge. Vi møter ham på hjemmebane i sitt vakre, hvite hus nede ved sjøkanten i Ystnes, der han har bodd siden 1920.

Livets bok

Den 28. august 2003 fylte Oluf 85 år med brask og bram og stor feiring med familie og venner. Sammen med sin kone Elise (82) har han fått fire barn. Disse har i tur og orden blitt til ti barnebarn og elleve oldebarn. De fleste av dem lever og bor enten på Røst eller i Bodø, så Oluf og Elise føler seg privilegerte som har sine kjære i nærheten. Livsveien ble for Oluf som for så mange andre på den tiden fiske og hvalfangst med sau, ku, poteter, sja-

lottløk og gulerøtter som attåtnæring.

I 60 år har Oluf dokumentert de dagligdagse hendelsene i livet i det han kaller for "Livets bok", en slags dagbok med mye rart i.

— Jeg begynte å skrive i boka i 1940-årene. Dessverre kom den første boka bort, så den jeg har nå er fra 60-tallet. Der har jeg skrevet om vær, vind og straumforhold, om fangstene vi fikk på havet og hvor vi fikk dem. Og jeg har skrevet ned priser på fisk og andre ting. Hva ting kostet og små personlige notater.
— Hva fikk deg til å begynne å skrive?
— Jeg syntes det var artig å følge med på

Jeg har ikke tenkt å pensjonere meg riktig ennå. Og jeg har sagt til noen av de andre fiskerne at ennå i 2010 skal jeg være kar om å gå på lokalet for å ta meg en vals, sier "Oluf i Ystnes" med glimt i øyet. Et langt liv på havet har satt sine spor i det milde ansiktet, men Oluf ser fortsatt ung ut, og feiler ingenting i følge ham selv.

Foto: Rune Kr. Ellingsen

hva jeg hadde vært med på å fiske, vær, vind og når vi satte og tok opp potet. Når vi gjorde slåtta og alt sånt. I år fikk vi 55 baller med høy, konstaterer han.

Oluf og Elise sitter i kjøkkenkroken og blar i boka som Oluf har skrevet i siden 1960-tallet. I boka, som han kaller "Livets bok", har han notert ned store og små ting fra et langt liv. De to har vært gift i nesten 62 år. Fire barn, ti barnebarn og elleve oldebarn har det blitt etter hvert.

— Et lykkelig liv. Vi har ikke kranglet mer enn andre ektepar, og vi har aldri lagt oss som uvenner, sier Elise om mannen.

Foto: Rune Kr. Ellingsen

Ødela bena

Da krigen kom til Norge i april 1940, meldte Oluf seg frivillig og reiste til

Gratangen for å slåss mot tyskerne. Senere, etter en lang marsj for å komme seg unna de tyske styrkene og tilbake til sine egne, kom han til Sulis med ødelagte bein. I dagboka står det notert:

"27/5 1940 sto jeg og ti andre på Jakobsbakken og så tyske bombefly komme i lav høyde over Sulis med kurs for Bodø. Og de var ikke få. Nå skulle den dyriske Hitler bombe Bodø". Timer senere lå Bodø som kjent i grus etter nazistenes herjinger.

— Jeg hadde grufulle netter i mange år etterpå. Ennå hender det at krigen plager

meg, sier Oluf. Han har fortsatt skader i bena etter den lange marsjen, og synes at regjeringens behandling av de krigsskadede er skammelig.

Sjøsyke

Men livet består tross alt av flest hverdager, og det er fisket som har vært Olufs yrkesvei. I dag har han en sjark på 26 fot. — Jeg har vært fisker hele mitt liv. Og plaget med ”sjyverk”. Det har vært tungt. Det var å spy og jobbe på. Men ikke på sjarken, som jeg har drevet på heltid de siste 20 årene. Jeg har i år min 66. sesong på Lofothavet, og det blir nok flere, forteller han.

— Den første sjarken kjøpte jeg i 1958. Den hadde ikke kompass og jeg brukte ti og en halv time fra Bodø til Røst.

Oluf har to juksamaskiner på sjarken sin, og bruker fortsatt det manuelle juksahjulet.

— Så har jeg fargeekkolodd, VHF og GPS. GPS er et sånt nytt instrument som du bruker for å navigere presist med, forklarer han. Som attåt næring har han sau, selv om sønnen Oddleif har tatt over det meste av gårdsdriften nå.

— Jeg har fem utegående sauer igjen selv. Før hadde vi også okse og to kyr, men siste kua kvittet vi oss med i 1970.

Egg og fuglefangst

Fangst av lundefugl, alke, lomvi, skarveunger og andre fuglearter har sammen med eggsanking vært en viktig del av næringsgrunnlaget på Røst i uminnelige tider. Så også for Oluf og hans familie.

— Om vårene lå vi i telt i fuglefjellene og

hang i tau og tok egg. En gang hadde vi 2.700 krykkjeegg på en dag. Det var viktig matauk. Så tok vi rundt 300 lundefugler, skarv og teist i året. Dette var spesielt viktig under krigen, da vi kunne bruke disse godene til å bytte til oss klær, tobakk og mel. Brødet under krigen var jo noe for seg selv. Det var bare underskorpa og overskorpa som var etende, helt til noen fant på å blande rogn i brøddeigen. Men det var ikke bare for maten sin del, vi hadde mye moro med dette fangstmannslivet også. Under krigen måtte jeg forresten lære meg å lage ”treklumper” og halvsåle sko. I den tiden måtte man gjøre ting selv, forteller han og blir fjern i blikket et øyeblikk.

Ikke vondt noe sted

Dagene er roligere for Oluf og Elise nå, selv om de begge er tidlig oppe hver morgen, og arbeider fra morgen til kveld. De giftet seg 1. januar 1941, og har levd et lykkelig liv sammen.

— Vi har nå kranglet av og til, vi som andre. Men vi har aldri lagt oss som uvenner, sier Elise og ser bort på mannen hun har vært gift med i mer enn 62 år.

— Men Oluf, når har du tenkt å pensjonere deg?

— Ja, du kan spørre. Jeg har sagt til noen av de andre fiskerne at ennå i år 2010 skal jeg være kar for å gå en tur på fest på lokalet for en vals, ler han og fortsetter;

— Jeg har vært heldig med helsa. Jeg har ikke vondt noe sted. Jeg tror at nøkkelen til å leve lenge og godt er å holde seg i aktivitet. Setter man seg i en stol, stivner man fort.

*Da unionskongen
Oscar 2. besøkte
Lofoten...*

—Ikke fordi vort Øie mættes af Kongeglans

Sigbjørn Lauritzen

En deilig sommeraften i 1873 skulle bli husket i generasjoner. Den minnerike kvelden da unionskongen Oscar 2. besøkte Vågan, og inviterte høy og lav til cocktailselskap om bord i sitt skip på Ørsvågen. Men først satte han sin signatur på bergveggen i Oscar-skaret.

Klokken er fem den speilblanke ettermiddagen 27. juni 1873 når marinefregatten "St. Olaf" siger inn mot ankerplassen på Ørsvågen, litt vest for Kabelvåg. I strålende solskinn viser Lofoten seg fra sin mest praktfulle side.

En historisk begivenhet skal finne sted, og noen vakrere ramme omkring kan verken Hans Kongelige Majestet eller mottakelseskomiteen i land ønske seg.

Oscar 2. står allerede på dekk når den første velkomstsalutten fyres av der inne. Straks skyter åtte store nordlandsbåter under flagg og vimpel ut mot fregatten. Forrest i flotiljen en fembøring pyntet med bjerkeris og bånd — klargjort for å føre Sveriges og Norges felles konge i land, til en stor hop av forventningsfulle, feststemte mennesker.

Første norgesvisitt som konge

Dette var ikke kong Oscars første norgesbesøk. Oppfostret som "den norske prinsen" hadde han gjort flere reiser til unionens broderland. Ferden nordover i 1873 var imidlertid den første visitten hit til landet etter at han i Stockholm året før var blitt kronet til Sveriges konge. Det var også det første av hans to besøk til Nord-

Norge. Som avslutning på denne ferden skulle han til Nidarosdomen i Trondheim. Der skulle kongen og dronning Sophie (som ikke deltok på reisen i nord) krones til Norges regentpar.

Kong Oscar 2. og hans følge hadde innledet norgesturen med å ta fra Sundsvall og over grensen til Trøndelag og Stiklestad, for så å gå om bord i HMS "St. Olaf" i Levanger. På hele ferden nordover kysten var unionskongen blitt tatt imot med stor begeistring. Overalt ble han ikke bare lovpriset i svulstige velkomsttaler, men også tiljublet av folket, og hvor han kom lød begeistrede tre ganger tre hurra.

Før ankomsten til Lofoten hadde Oscar 2. og hans følge besøkt Salten. Der hadde prost Schøning og amtmann Worsøe i sine hyllester overgått hverandre i barokke formuleringer og underdanige vendinger nesten til det selvutslettende vis à vis den svenske regenten. "Tillad, naadigste Konge at jeg for Deres Majestet frembærer Nordlands Velkommen," hadde amtmannen innledet sin tale under middagen hjemme hos Carl Jakhelln i Bodø.

I dag kan man kanskje fundere over at nordmenn i den grad hyllet en svensk konge, til tross for at Norge var i union med nabolandet. Men så skal vi huske på at landet vårt ikke hadde hatt egen konge i et selvstendig Norge siden Håkon Magnusson på 1300-tallet. Dessuten var jo dette før kongen hadde rukket å utløse konflikten med det norske Stortinget, noe som førte til unionsoppløsningen i 1905.

Oscar 2. Konge av Sverige-Norge fra 1872 til 1905.

Lofotøernes Fjeldtoppe

Møtet med Lofotveggen og innseilingen mot Storvågan må ha vært en grandios opplevelse for unionskongen. Hoffreporter P. J. Friis, som deltok og som året etter rapporterte fra kongens reise, svinger seg opp til panegyriske høyder i sine naturskildringer:

"...Lofotøernes Fjeldtoppe malede saa røde af Midnatsolens Straaler, at det ser ut

*Kong Oscar 2. med reisefølge og offiserer
om bord på KNM "St. Olaf".*

Tresnitt etter fotografi

som om det var glødende Jern, der stak op af den mørke Havflade. Farvebelysning kan undertiden paa disse Fjelde ude i Havet være saa vidunderlig sterk rødlig gul, at ingen Maler rigtig drister sig til at gjengive den. .. saaledes at enhver Turist altid reiser hid, især dersom han er Maler, og anser sin Tur til det nordlige Norge mislykket, naar han ikke har havt det Held at faa se Lofotøernes Fjeldtoppe ...”

Deputationer fra Kommunebestyrelsene

Om bord i de åtte nordlandsbåtene som i stødige tak ble rodd mot kongens skip i Ørsvågen den skjønne juni-ettermiddagen i 1873, var ”Deputationer fra Kommunebestyrelsene ” i Flakstad, Buksnes, Borge, Gimsøy, Hadsel, Bø, Sortland og Dverberg, samt distriktenes lensmenn. Som en forstår hadde kongens reise vært lenge og grundig planlagt – og var nøye regissert. Samtlige av deputasjonens medlemmer ble ønsket velkommen om bord i fregatten. I spissen for komiteen

henvendte ordføreren i Buksnes, distriktslege Stillesen, seg til kongen og ønsket i en kort, høytidelig tale Hans majestet velkommen til fogderiet. I motsetning til de mange pompøse talerne kongen ble utsatt for på sine reiser, beskrives Oscar 2. selv som "ligefrem" i væremåte og opptreden. Kongen svarte derfor med å si at han nå lenge hadde tenkt seg nordover, men at det først nå bød seg en anledning. Deretter hilste han på hver og én av velkomstkomiteens medlemmer, "tilligemed Lensmændene", og spurte interessert hvordan det sto til hjemme i bygdene deres.

Chr. Ellingsen af Skraaven

Kongen var i strålende humør og oppfylte øyeblikkelig "et levende Ønske hos Almuen" om å la seg frakte i land i en nordlandsbåt i stedet for i fregattens egen barkasse. Høvedsmann Jakob Frantsen Nøsthals fikk det ærefulle oppdrag å føre majesteten og hans nærmeste følge inn mot hopen av ventende mennesker der inne. I lett bris heiste han seil, og strøk inn vågen, nå med et tjuetalls andre nordlandsbåter etter seg.

Inne på landingsplassen ble det kongelige følget møtt med "kraftige og ustandselige Hurraraab", rapporterer J. A. Friis. En splitter ny landingsbrygge var "smukt dekorert med Flag og Kranse". Her hilset Vaagens kommunebestyrelses ordfører, handelsmann Chr. Ellingsen "af Skraaven", majesteten velkommen til kommunen.

Dette var jo lenge, lenge før både radiens og fjernsynets tid. Her var heller ingen avisfotografer som trengte på. (Ennå skulle det gå sju år før den første lokalavisa i Lofoten dukket opp. Lofotens Tidende kom ut i 15 år fra 1880.) Men det skortet altså ikke på planlagt tilretteleggelse og dramaturgi under kongens besøk. Selv om det var blankeste sommeren var ei rorbu tilhørende den lokale væreieren, Johan Hammond Wolff, blitt utrustet med fiskeredskaper, klær, matvarer og det hele — nøyaktig som om kongen skulle ha dumpet innom losjiet midt under lofotfisket. Etter en omvisning i bua, med Wolff som guide, la hele følget ut på en

*Kabelvåg 1873, et sentrum i Lofoten.
Tresnitt etter fotografi*

lang spasertur til Kirkvågen - til prestegården og den gamle kirken. Det vil i dag si en tur fra Lofotmuseet (som da var Wolffs staselige væreierbolig) og til Lofotkatedralen.

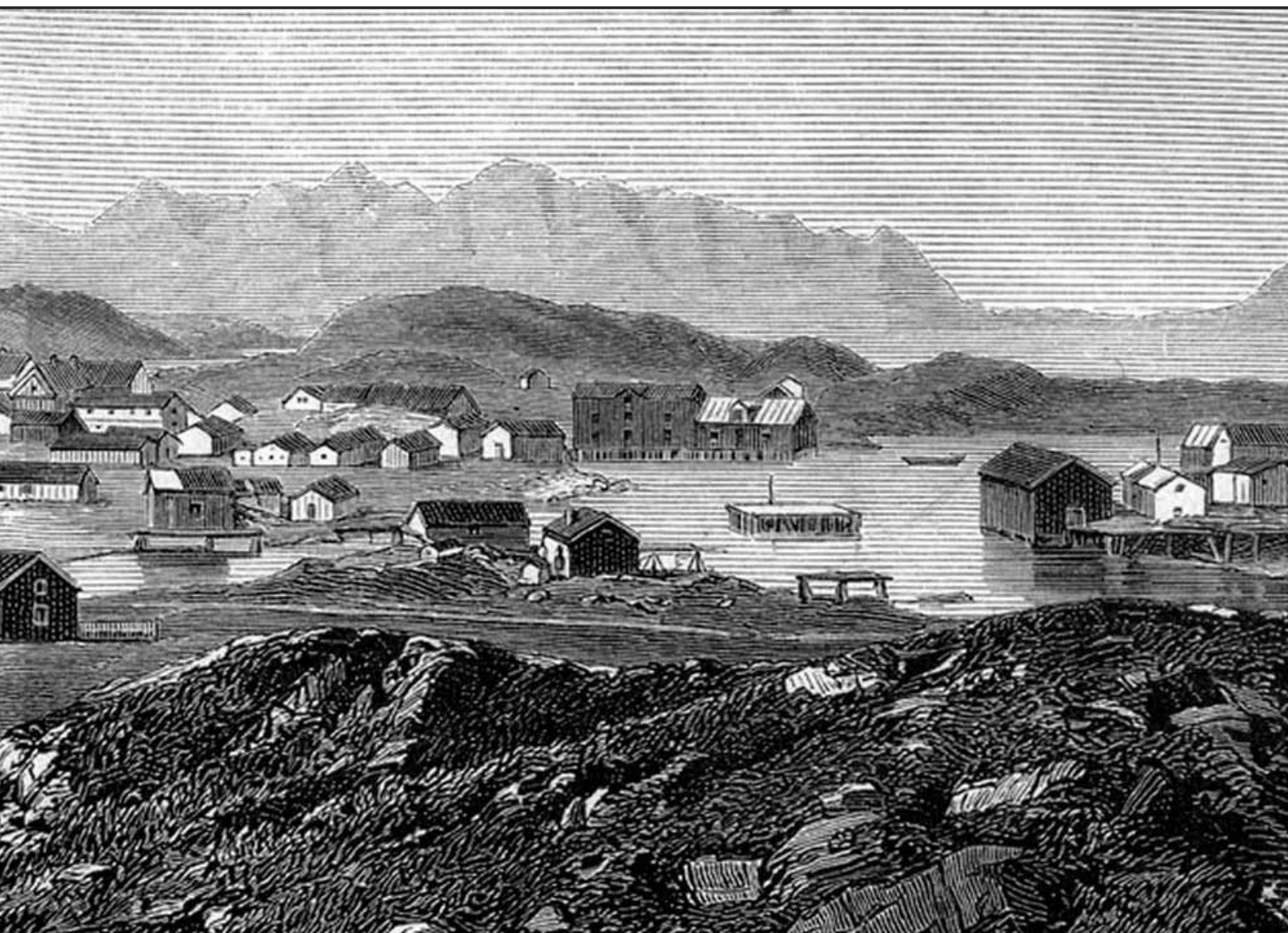
I Haab om senere Refusion

Se det for deg: Langs hele strekningen vaier unionsflagget. Fremst i paraden lensmennene, så kommunebestyrelsen og fogd Dahl. Først deretter kongen og

hans følge, som får selskap av utsendingene fra nabokommunene. Ved siden av toger ”en umaadelig Menneskeskare under stadigt gjentagne Hurraraab”. Underveis samtaler majestetet ikke bare med deltagerne i toget, men stanser rett som det er for en kort passiar med folk fra allmuen. Da stanser også det øvrige følget, og bivåner de hastige møtene mellom majestetet og undersått.

Æresport

Ved prestegården i Kirkvågen var en

æresport reist, og det var pyntet med flagg, blomster og kranser. Her ble Oscar 2. mottatt av stedets sokneprest, Christian M.C. Neumann. Til stede var dessuten prostene Schanche og Daae, samt øvrige prester fra distriktet, foruten sorenskriver Engh og flere andre. Også her i Kirkvågen ventet en ”betydelig Almue” på endelig å få se selveste unionskongen i levende livet.

Inne i prestegården ble det servert forfriskninger for de fornemme gjestene mens den kongelige fregattens eget

musikkorps spilte vakkert ute på tunet i den tidlige sommerkvelden.

Sjælens Løftning

Ute på gårdsplassen igjen ble Hans Majestet hilset med enda en velkomsttale. Denne gangen av fogd Dahl, som ukevis i forveien må ha pusset og gnicket på formuleringer som det til tross kanskje ikke alle var like velvalgte:

”Vi glæde os over denne Mødets korte Stund – ikke fordi vort Øie mættes av Kongeglans eller fordi et Trællesinds

“Aftonbladet” 7. juni 1905.

Slaphed lader os søke Sjælens Løftning i tilbedelse af menneskelig Storhed”, innledet fogden og fortsatte i samme barokke patos med løfter om hengivenhet, lydighet og troskap til regenten. Og enda en gang ble kong Oscar 2. hyllet med de sedvanlige tre ganger tre hurra. Selv uttrykte kongen det håp at besøket måtte ”tjene til at befæste Kjærlighedens Baand mellom Konge og Folk til Velsignelse for Landet.”.

Nå fikk majesteteten en kort omvisning i den gamle kirken (som ble revet i 1899)

før det fine følget spaserte tilbake mot Storvågan, ifølge Friis’ referat.

En fuldstendig Komedie

I Kabelvåg hadde i mellomtiden den lokale velkomstkomiteen gjort i stand en overraskelse for kongen. Et tablå hvor Hans majestet skulle få et ørlite innblikk i den barske hverdagen på Lofothavet, i den evige kampen mellom de ulike bruksklassene. To nordlandsbåter var trukket på land, den ene utrustet som linebåt, den andre som garnbåt. Om bord i hver av disse en kar iført fullt sjøhyre og med svære sjøvotter.

”Disse opførte nu en fuldstændig Komedie med at trække Garn og Line, seile, drage Kloa og vare især ivrige i at dyppe sine store Søvaafter i en Bøtte Vand og banke dem tørre igjen paa Ripen. Formodentlig dvælede de med Forkjærlighed ved denne prøve på en Nordlandsfiskers Idrætter, fordi det var det eneste Vaade i deres Forestilling”, rapporterer hoffreporteren en anelse syrlig.

”Da deres Redskaber, Garn og Line, kom i Kollision med hinanden, som ofte hender, udspandt der sig en Strid mellom Fiskerne, hvorunder Lofotloven og Fiskeriopsynet behandledes. Striden endte med, at Garnmanden kappede Linen, hvorefter dennes Eier henskjød Afgjørelsen under Hans Majestet, hvis Interesse den givne Forestilling syntes at vække, og som derpaa rigeligt erstattede den lidte Skade.”

Kongelig cocktail

Ved 23-tiden om kvelden var kongen og hans følge tilbake om bord i "St. Olaf." Men den godeste kong Oscar hadde ingen planer om å ta kvelden allerede. Natten var ung og lys. I stedet ble derfor kanonbåten "Lougen" sendt inn Vestervågen. Kvinner og menn ble invitert til å bli med ut til besøk om bord i den forankrede fregatten. Her ble de invitert videre inn i de kongelige gemakker og servert "forfriskninger", hvoretter kongen fulgte gjestene opp på dekk der han hygget seg sammen med sine gjester i den blanke høysommernatten.

Hoffreporterens beskrivelse av kong Oscars besøk i Lofoten avrundes med følgende oppstemte konklusjon:

Fra Digermulen kom folk roende ut og ropte "Leve kong Oscar!"

Illustrasjon: Th. Holmboe

"Længe ville Lofotens og Vesteraalens Distrikter i Kjærlighed bevare Mindet om Kong Oscars Besøg i Vaagen. Overalt har det gjenlydt af Glæde over Kongens Fremtræden og overalt skal det spores, at det af H. M. i Kirkevaag udtalte Haab i rigt Maal er bleven virkeliggjort i den herværende Befolknings Følelser for Kong Oscar."

Tilbake i 1903

Tretti år etter sitt besøk i Vågan var Oscar 2. tilbake i Lofoten. Men denne gangen fikk ingen møte kongen.

Det nærmeste noen kom i så måte, var folk i Digermulen og deromkring. 15. juli 1903 — to år før unionsoppløsningen — hadde de møtt fram i hopetall på kaia i håp om å få møte kongen, prins Carl og prinsesse Ingeborg. Så folksomt ble det at kaia brøt sammen, og i stedet ble det for mange et møte med det våte element. De kongelige hadde kommet med tog til Narvik. Ved riksgrensen og i Narvik hadde Oscar 2. dagen før foretatt den offisielle åpningen av Ofotbanen. I Narvik gikk kongen om bord i marinefartøyet "Heimdal", mens prins Carl og prinsesse Ingeborg steg om bord i "Orion".

Flere ordførere i Lofoten telegraferte og

ville vite når fartøyene ville passere deres kommuner. Folk ville gjerne ut i båt for å hilse. Men så satte det inn med sørvestkuling, regn og skodde. Marinefartøyene gikk derfor inn Raftsundet, og passerte det tyske turistskipet "Augusta Victoria" som lå oppankret ved Digermulen. Herfra ble det saluttert mens folk fra området kom roende ut i leia og viftet mens de ropte "Lenge leve Kong Oscar!". Deretter stakk skipene inn Trollfjorden før seilassen gikk videre nordover mot Finnmark. To år senere sa Oscar 2. fra seg den norske kronen, og skiftet valgspåk fra "Brödrafolkens väl" til "Sveriges väl".

*Han lager
en estetisk løsning
av et teknisk problem..*

Maler hurtigruten på veggen

Bjørn Tore Pedersen

Han er personlig venn med Michail Gorbatsjov, og han har talt i den russiske Dumaen om sin store tanke; en fredsbro av stridsvogner over Oder-Neisse-elva. Han kjente Leo Tolstojs datter og har skrevet doktoravhandling om Tarjei Vesaas. Men det er maler han er, Scott Thoe.

Andre maler fanden på veggen; Scott Thoe maler hurtigruten. Ikke den nye, ikke den store, ikke den fasjonable. Nei, det er "Erling Jarl". Den gamle sliteren, som med verdighet og ære sto Bergen - Kirkenes - Bergen. Dag etter dag. Natt etter natt. År etter år. - Jeg minnes, sier Scott Thoe, og svinger penselen over lagerveggen på dampskipskaia i Stamsund. Der oppe stevner "Erling Jarl"

ut fra kai, mens M/S "Lofoten" skimtes i horisonten, på vei inn.

— For meg var det naturlig å velge de gamle skipene som motiv. Det er de skipene som symboliserer hurtigruten, medgir Scott Thoe.

Scott Thoe er født i Minnesota. Han var 13 da han begynte på Berkley College of Arts and Crafts, etter å ha mottatt San Fransisco Honorable Mention for unge kunstnere. Etter tre semestre takket han for seg, og gikk over til nordisk litteratur ved Harvard. Studiet endte i en doktoravhandling om Tarjei Vesaas, fetteren til Scott Thoes mor. Familien på morsiden kommer fra Vinje i Telemark. Men studiene ved Harvard fikk konsekvenser.

— Satt og så på fjernsynsbilder fra Boston av demonstrasjoner mot krigen i Vietnam. Slo av tv'n og gikk ut i gatene. Der, utenfor de sterile akademiske veggene, våknet jeg til liv. Og jeg forsto at vi amerikanere levde i en isolert verden.

Scott Thoe sluttet seg til demonstrantene, ble arrestert og sendt til Tyskland, med enveisbillett. Der fortsatte han litteraturstudiet og traff en Vesaas-forsker fra Sveits. Scott Thoe fikk ny interesse for dikterhøvdingen fra Telemark og skrev sin Vesaas-avhandling, som han puttet under jakka, før han lot seg slippe ned i fallskjerm over grensetraktene mot Canada. Der bodde en kjenning som skulle vurdere avhandlingen. Scott brakk foten i landingsøyeblikket. Han fikk råd om å satse på noe mer spennende og reiste til kunstakademiet i Krakow. Der traff han Vebjørn.

Til Lofoten kom de for 25 år siden. I ei gammel skøyte. To unge kunstnere; han kunstmaler, hun tekstilkunstner. Ved fjellets fot, på Høyenes i Vestvågøy, anskaffet de seg hus. For et bilde, et teppe og 20.000 kroner. I dag bor Scott og Vebjørn i Stamsund. Her startet de barnekunstscole, som en av de første i landet. Og her har de kjøpt seg bolighus og bygd seg eget galleri. Men det gamle huset og atelieret på Høyenes har de beholdt. Minst tre dager i uka tilbringer de der ute ved storhavet, lengst nord i Lofoten.

Det er over ti år siden Scott Thoe lanserte ideen om ei fredsbru av stridsvogner over

Oder-Neisse-linjen. Forslaget hans gikk ut på å sveise sammen de 43.000 stridsvognene, som skulle ødelegges, i henhold til avtalen om nedrustning mellom øst og vest (CFE-avtalen). Som et budskap om at den kalde krigens galskap ikke måtte gjenta seg. Og samtidig en løsning på de store opphuggingskostnadene. Verdens største fredsmonument på den polsk-tyske grensa. Scott Thoe la hele sin sjel i ideen.

Mikhail Gorbatsjov sluttet seg til ideen. I 1994 sørget Gorbatsjov for at Scott Thoe fikk snakke om sin store sak i den russiske nasjonalforsamlingen. Scott Thoe er den første fra vesten som har talt i Dumaen, han snakket på russisk og viste fram miniatyrmodellen av fredsmonumentet han hadde med seg fra Lofoten. To ganger det året fikk Gorbatsjov besøk av Scott Thoe. Av ren høflighet ble Gorbatsjov invitert til Norge og Lofoten. Scott Thoe hadde ingen spesielle forventninger om at han ville komme. Men mannen som avsluttet den kalde krigen kom, sammen med sin kone Raisa. Halvannen time før tida sto de på trappa hos kunstnerparet i Stamsund, før Scott hadde fått på seg buksene.

Andre har også sluttet seg til Scott Thoes ide. Lech Walesa er en av dem. Og noe av

Scott Thoe i ferd med å fullføre sitt store veggmaleri på en lagervegg på dampkipskaia i Stamsund. Kunstverket forestiller gamle "Erling Jarl" på vei ut fra kai.

Foto: Bjørn Tore Pedersen

det siste Willy Brandt gjorde før han døde var å tale monumentets sak. Brandt ga prosjektet navnet ”Tanks for peace”. Siden er det blitt hetende ”Bridge for peace”. Scott Thoe har snakket om prosjektet i OSSE (organisasjonen for sikkerhet i Europa) i Wien og i den tyske Forbundsdagen i Berlin. Kanskje lar Fredsbrua seg realisere likevel. Men Scott Thoe er ikke lenger så sikker.

— Etter krigen i Irak er jeg mer pessimistisk nå enn jeg noen gang har vært. Jeg skjemmes av å komme fra det landet, sier han, uten å nevne USA ved navn.

Fra Gorbatsjov-stiftelsen i Moskva har Scott Thoe fått spørsmål om å skrive bok med Gorbatsjov. Det er meningen kunstneren i Stamsund skal skrive to kapitler, om hvordan Russland og Norden har påvirket hverandre innenfor kultur og historie. Scott Thoe har lenge vært opptatt av russisk litteratur. Han fikk interessen gjennom Alexandra Tolstoj, datteren av den store Leo Tolstoj. Som ung student ble Scott Thoe nær venn med den gamle kvinnen før hun døde.

I løpet av sine 25 år i Lofoten har Scott Thoe utsmykket offentlige bygg og Snorre-plattformen i Nordsjøen. Linjer og lys betyr mye for ham. Det kan i utgangspunktet danne motiver. Men egentlig er det motivets muligheter til stimulering og forvandling som opptar Scott Thoe mest.

Han liker å arbeide med alternativ, funksjonell kunst. Som å finne spennende løsninger for kjedelige fasader. Og kunst

trenger ikke koste mer enn mot og fantasi. Ut over det tradisjonelle løsninger koster. Det kan dreie seg om på vri på en planke og andre måter å bruke fargene på.

Scott Thoe har dekorert ytterveggene på Opdøl skole og Hol bygdehjem i Vestvågøy. På Værøy skole fikk han hjelp av elevene med å forvandle en kjedelig, hvit vegg til et spennende kunstverk. På Ballstad i Lofoten har han malt verdens største veggmaleri. Det er på 3.600 kvadratmeter og utgjør veggene på Ballstad Slipp. Motivet er fra det gamle lofotfisket, med jektene ”Anna Rogde”, ”Pauline” og ”Brødrene”.

I Danmark har en kunstmegler ytret ønske om kjøp. En kunde vil anvende veggmaleriet i innseilingen til København. Det er antydning en pris på mellom 5 og 10 millioner kroner. Ballstad Slipp betalte 150.000 kr for maleriet da det sto ferdig i 1991. Resten av finansieringen på til sammen 1,5 millioner kroner besørget Norsk Kulturråd, Aetat og Vestvågøy kommune. Scott Thoe er klar i sin oppfatning; veggmaleriet er laget for Ballstad og hører hjemme i Lofoten. Det har ingenting i København å gjøre. Dertil er han skeptisk til at noen skal sko seg økonomisk på kunstverket hans.

Sist vår gjestet Scott Thoe Bodø med utstillingen ”Kystens arvinger”. Det er hans første utstilling i fylkeshovedstaden. Hvorfor han aldri har stilt ut i Bodø før? - Det ble bare slik. Kanskje det har med alder å gjøre. At man som ung ser lengre

ut i verden, for så å sirkle seg inn om nær-området når man blir eldre.

Scott Thoe er ikke den som frekventerer de store galleriene. Mye av gallerikunsten er passe, mener han.

— Mitt hjerte banker for å trekke kunsten ut på gata. For meg handler det om å forbedre livet og avslutte en krig.

Det andre veggmaleriet på dampskipskaia i Stamsund forestiller to barn om bord i en robåt.

Foto: Bjørn Tore Pedersen

*Den som
tar vare på gamle brev,
har en skatt...*

Min kjære pappa

Hildegard Magnusson

I raskt tempo kommer en middelaldrende mann gående fra sin butikk på Ramberg opp til heimen for å få sin vanlige formiddagskaffe med ”dopp” til sammen med sin elskede hustru.

Han nyter av bordets gleder og sier til sin Therese ”Det er sjelden at maten har smakt meg så godt”. Etter en kort tids hvile skynder han seg tilbake til arbeidet med butikkfrakken flagrende i vinden. Han vet jo at mange kunder venter etter den lange roturen blant annet fra Vikten og Krystad.

Hans navn var Harald Johansen, og ble født i Løvens tegn den 1. august 1893 som nr 2 i en stor barneflokk. Han var nr 1 av 4 brødre og måtte tidlig lære seg å

arbeide i far, Johan Ludvigs butikk. Heldigvis var han energisk, utadvent og ikke minst en munter person som likte å skøye med kundene. Etter hva jeg vet, var han godt likt og som ”løven” var han en sterk mann. Men arbeidet hadde sin pris, og det var ikke bare gode år for firmaet.

Jeg er litt kry over at pappa som 14-åring fikk være alene sjef i butikken når foreldrene, Joh. Ludvig og Laura Bergitte, reiste til Bergen i forbindelse med salg av tørrfisk. Og turen tok seks uker. De visste jo at deres sønn var en energisk og ansvarsfull person. Han var også en mester i regning som kunne dividere, multiplisere og addere minst like fort som deres motordrevne regnemaskin. For den stolte han lite på, og i begynnelsen testet

han alltid resultatet maskinen kom fram til. At alt stemte, oppdaget han til slutt. Pappas eneste utdannelse var et halvt år på handelsskolen.

Farfar bygde et stort hus vis a vis butikken. Der vokste 7 barn opp, og naturligvis var det strevsomt for foreldrene. Men de hadde hushjelp og gårdskar, og mer som kom til. Mine kjære foreldre bodde der til 3 år etter giftemålet 1922. 1923 fødtes eldstebarnet Gerd, og de så seg om etter egen leilighet for de var jo allerede 9 personer der til sammen. Det ble flytting til onkel Erling og tante Dortheas hus, og der vokste etter hvert 8 barn opp. Til slutt bygde de et eget hus inntil Johansenhuset, og der var det bare yngstedatteren Hildegard Therese - 5.

Fars gamle butikk.

*Bildet har vi lånt av
Hildegard Magnusson*

barnet som fødtes. Det var i 1933, i tvillinges tegn 16/6.

Pappa var flink å skrive brev, og det som fortelles nå, er hentet fra noen av de mange brevene han sendte til meg. Her skal jeg nå skal la min energiske pappa få fortelle hva som rørte seg i Ramberg-gården fra 1959 av.

Det første brevet jeg siterer fra er datert 20. februar 1959. Og som seg hør og bør i et brev fra Lofoten starter det opp med litt nytt fra fiskeriene:

*Postkort av Ramberg før mudringen.
Bildet er trolig fra 1950-60 tallet.*

*Bildet har vi lånt av
Hildegard Magnusson*

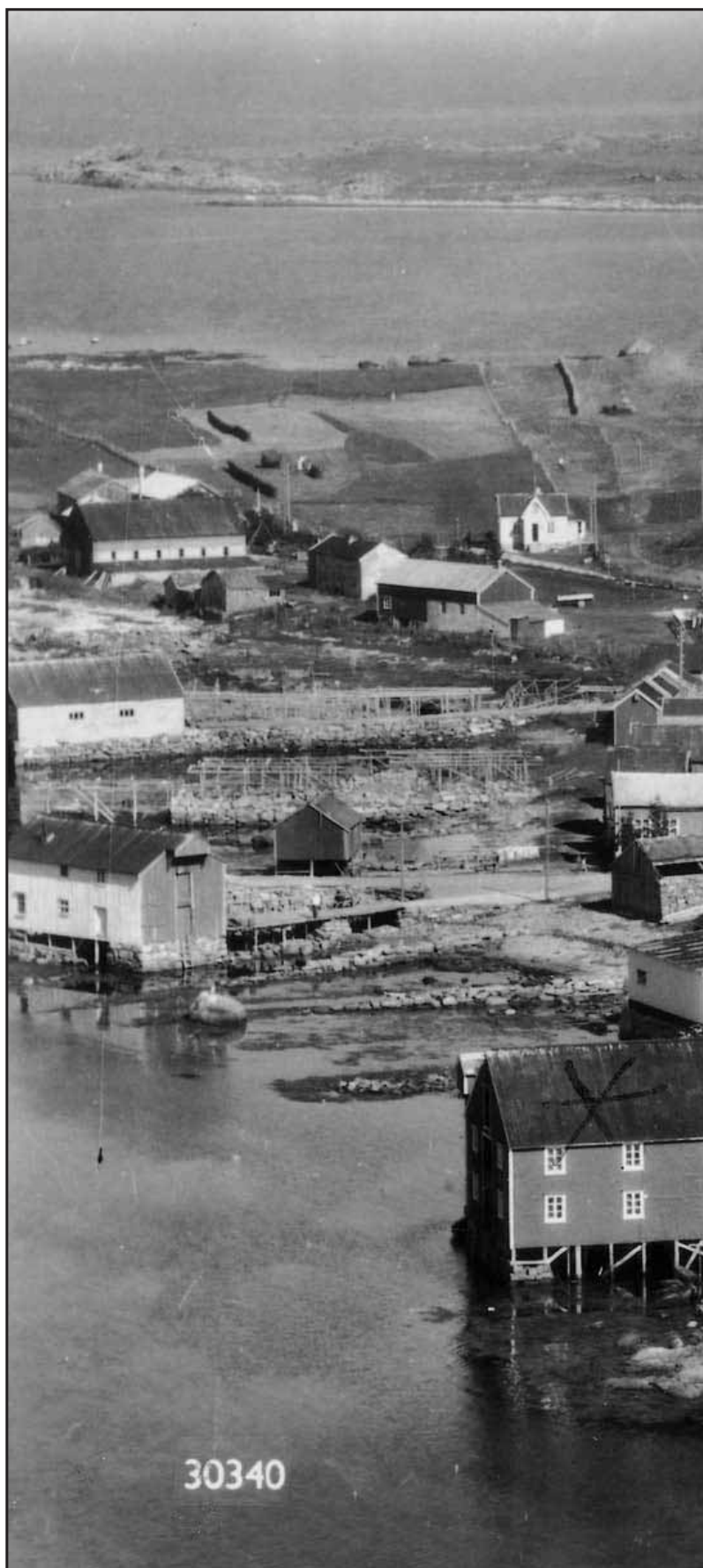
"Du får vel "Lofotposten" og ser derav om det vedvarende uværet over 14 dager som hemmer fisket i følelig grad, og da særlig for det store sesongfiskeriet som lofotfisket er, er det mer enn beklagelig...Jeg er på en måte glad for at vi ikke har engasjert oss med leide folk, men har disse klar når kjøpet engang begynner.

Prisene er heller ikke satt på første hånd, og utsiktene er så problematiske som vel mulig foran denne sesongen. De aller fleste har imidlertid god tro på fisket i vinter, så vi får håpe at forhåpningene ikke skulle klikke. Man slipper i alle fall å frykte for noten i vinter, men de uforutsette naturhindringene har man ikke noe papir på skal skje knirkefritt.

På yttersiden har vært bra fiske, enkelte har gjort det ganske bra, men i dag blir det akkurat 8 døgn siden der ble dratt bruk både for ytter- og innersiden."

Men mesteparten av brevet omhandlet likevel storstormen og litt om andre større og mindre begivenheter i distriktet:

"Natt til mandag var det virkelig storm her. Mor og Karin lå nede i stuen, Randi og Joh.Ludv på kjøkkenloftet, Laila på alkoven, og jeg enslige stakkare på soveværelset. Men jeg skal si at det blev ikke så mye søvn, bortsett fra Laila, hun sov

A. S. Norrønsty

*Far Harald var også en ivrig avisleser.
Bildet er fra 1962.*

*Bildet har vi lånt av
Hildegard Magnusson*

som en stein. For alle oss andre ble det ikke meget søvn, og det gjaldt nok de aller fleste på Ramberg-gården, i Flakstad og for øvrig i Lofoten.... Noen skøyter fikk skader og halve fiskesjåtaket hos oss ble tatt og slengt langt bortover. Heldigvis gjorde ikke denne luftfart på bølgeblikk-platene noen skade, det var virkelig det rene hellet i uhell når man tar i betraktning at husene står tett opptil med store vinduer... Verre er det jo at det skal gå

menneskeliv, som det har i vinter, og da særlig Finnmark som har vært særlig hardt rammet. Gamle folk kan ikke huske en så fryktelig vinter med tap av menneskeliv, og den materielle skade kommer jo i bakgrunnen. Sist søndag gikk en skøite i bråttene med far og 2 sønner og en nær slektning omkom.

I dag morges kl 9:30 hendte en skyteulykke ved Bjønmyran da et mineskudd gikk av for tidlig. En mann ble drept og en hardt såret. Ole Johansen kjørte bil til Gravdal med den sårede, den andre ligger visstnok på brakka til han skal sendes hjem til Steigen..

Vi hadde håpet å få sendt noe ferskfisk, lever og rogn til deg, men du må være tålmodig ennå en stund, så kommer det nok. Marka ble jo helt bar for sne, men nå har det snedd en del, og vi håper snart på roligere og tryggere vær.

Erna Angelsen, Bø skal komme i butikken hos oss fra mandag 2. mars. Når vi skal begynne fiskekjøpet er vi nødsaget til at ha en fast pike til ute i butikken. Du vet at søster Gerd har nu vært alene, og efterat 40 arbeidere er begynt på veiarbeid i Bjønmyra-området, er det adskillig større trafikk med leveranser til lag etc.

Contantomsetningen for februar vil ligge betydelig over fjorårets, men det går dessverre mye i kladden, (dvs. kreditt) så det trenges å bli godt vær og bra med fisk snart. Det er om å gjøre å ikke tape troen, selv om det mang en gang ser mørkt ut.

Ellers vet jeg ikke noe spesielt nytt. Men nestkommende lørdag og søndag skal filmen "Tatt av vinden" spilles. Det blir kr 4,00 pr person, så det koster å være kar. Førstkommende helg skal spilles "Giganten", også en svær film som tar 3 time. Jeg tror ikke at mamma og jeg går.

Lørdag kveld arrangeres "Maskerade" av Ludvig Holberg, og da skal alle ha masker. .. Nytt for øvrig er at skolekretsen her har sluttet opp om bygningen av ny skole på Nergård og Alf Holsts eiendom, men det blir sikkert en stor affære. Det kan nok ta både 2-3 år å få dette realisert. Meningen er da at Lundgård skole skal blir administrasjonskontor når Flakstad og Moskenes blir slått sammen som 1 kommune. "Qui virra verri" — den som lever får se. Jeg skulle ønske at skolen kunne få en så vital lærerinde som dig, event. flere som kunne drive litt med sang og musikk og andre edle formål, når du blir ferdig med skolen. Men det er jo høitflyvende planer din gamle far har, og det kan jo skje mye før den tid kommer.

Så er arket snart utgått, jeg uttømt, ovnen utslukket, bena mine ømtålelige og sinnet ømfindtlig, så jeg håper du unnskylder at jeg takker av for denne gang...."

Brevet fra 11.september 1959 er egentlig først og fremst et svar på spørsmål jeg stilte i forbindelse med en stiloppgave jeg hadde fått på lærerskolen. Derfor handlet brevet mye om hva man den gangen mente de kommunale oppgavene skulle være.

Fem søsken – Gerd, Johan Ludvig, Kari, Elsa og Hildegard.

Foto: Børje Magnusson

Men først forteller pappa litt om noe annet og hverdagslig:

"...Jeg har vært heldig i livet som har hatt en meget god mage og praktisk talt tålt all slags mat, det er ikke lite å være glad for, bare det. Men nu længes jeg virkelig efter god ferskfisk, og nu skal Toralf og Joh. Ludv ut å forsøke sig efter småsei, så nu skal jeg ikke smake mat efter middag, før der forhåpentlig kommer fersk småsei og lever på bordet..

1. august 1963 var selveste kong Olav på Ramberg. Tilfeldig falt det sammen med fars 70-årsdag.

Foto: Margit Friis

Angående ditt spørsmål om din kommunale stiloppgave: "Hva bør være kommunale oppgaver?" så har jeg fortalt dette til Knut Rørtveit, og han syntes at den var uendelig lett å svare på, hvilket jeg også selv har reflektert over. Det må jo bli at en kommunalpolitiker gjør det som står i kommunens makt, etter dens bæreevne, å rette opp skolevesenet/skoleverket, få gode kommunikasjoner, som er helt nød-

vendige for at en kommune skal hevde seg i konkurransen, ennvidere bygdeheim for gamle og enslige som der kan trives og ha det bra. Likeså sørge for elektrisk lys, kraft m.v. i det hele tatt alt som kan være til trivsel og bedring for den enkelte som for det hele kommunale samfunnet. Det er også viktig at en kommune får tannlege m/klinikk, likeså lege. Flakstad er jo heldig som har begge sistnevnte i bygda.

Vi kan jo også fra vår egen kommune ta de goder som f.eks. realskolen har gitt oss som springbrett for samtlige elever som ønsker å gå den, komme seg videre, slike ungdommer har sjanse for at kunne hevde sig i den ellers hårde konkurranse om levebrødet. Realskolen har ikke hatt liten betydning for de ungdommer fra Flakstad som har gått der, og da fortrinnsvis Ramberg-gården, i det kanskje minst 50 % har reist ut og tatt en videreutdanning som er av betydning for det fremtidige yrke.

Utbygningen av skoleverket synes jeg har meget høy prioritet, også kommunikasjonene har veldig betydning for utviklingen i en bygd. Jeg håper at du vil finne "stilen" og videre utdype det du sikkert vil finne ha betydning for stilens heldige utfall. Jeg håper at det går bra, og vil gjerne få høre om resultatet."

Så kommer far inn på noe av det som skjer i bygda:

"Det er kommet mange elever på realsko-

1961 — Kåkern bru under bygging.

Foto: Børje Magnusson

le, så det merkes også i butikken, og det har vært et jevnt kjøp helt siden skolen begynte nylig. Bare bøker har vi solgt for 3-4000 kr, i tillegg mangt annet. Så skolen har vært en melkeku for Ramberg-gården får jeg si.

Onkel Erlings store bygg begynner så smått å vise form, men været har hindret arbeidet hver dag så det er vel usikkert om det blir ferdig til innflytting til julen.

Nu er Trond Jusnes og G. Kvalvik reist til Namsos etter materialer til sine bygg, så det er ikke mange arbeidere ledige i den nærmeste fremtid. Det er bare at næringen

kan fortsette å bli bra, og fortrinnsvis fisket som er den bærende inntektskilde for Flakstad kommune. Men Ramberg-gården har ikke mange sådanne fiskere. Onkel Markus har vært i Kabelvåg og konferert med havnevesenet om mulig mudring for Ramberg-gården, og det ser lovende ut, både for Ramberg-gården og Fredvang da et mudderapparat nu er tilleie i Namsos og kan fraktes oppover. De nærmeste ukene vil gi svar på om arbeidet kan realiseres i høst, men sjansen er der..

En ung jente er hjemme og er begynt som kokke hos arbeidslaget til onkel Erling, så hun tjener til strømper og hårnett i alle fall.

Ja, dette var ordene som jeg nu i en time har klart å prestere."

Brevet som ble skrevet 17. november 1961 omtaler en meget spesiell begivenhet for Moskenes og Flakstad:

"Ja, så ble da Kaakern bru endelig klar og ferdig til alles glede.

Søndag 12. november 1961 var det åpning av Kaakern-brua, og det var stor stas og mange mennesker. Flott vær var det også — som prikken over i-en. Asbjørn og Mossa Friis har invitert oss flere ganger til Mølnarodden, men nu må det bli tur med det første, vi har ialfall ikke veien å klage på...."

Den 19. mai 1962 handler brevet som naturlig er etter avslutningen av sesongen, mest om fiskeriene og hvordan vinteren har vært:

"Så tar vi fatt igjen etter en natts pause, var oppe kl 8 i morges i anledning av rognvrakingen som ble unnagjort på ca 4 timer, og i neste uke skal vi av gårde med den. Ja, vi ble virkelig tilfreds med at det ble en del fisk på slutten av fisket, altså på yttersiden, det var virkelig gledelig og

opmuntrende for oss, som intet har fått de siste 2 år, og spesielt det siste år 1961 med kai og burom etc.etc.

Vi fikk over 100 tonn, hvorav ca 85 000 kilo på hjell eller ca 1000 vekter, og det har vi ikke hatt så meget av siden i 1947 og 1950, da mine brødre Erling og Alfred og jeg var tilsammens om kjøp. Det trenges virkelig at det kan bli litt "avfere" som svenskene sier, og i månedsskiftet juli/august håper jeg at vi har solgt alt av vinterprodukter, det er for så vidt rundfisken og råskjær igjen. Ellers var fisket ujevnt og variabelt. "Flakstadstind"'s mannskap som bodde på rorbuer hos oss, fikk ca 80 tonn, og Harald Eriksen som var den andre faste båten, ca 40 tonn, og selv det er brukbart..."

Far likte å skrive og å holde kontakt med minstejenta som var den av søsknene som dro lengst ut i verden — i og med at jeg etter hvert gjorde svenske av meg. Jeg er glad jeg har tatt vare på disse brevene. For meg vil de alltid være gode minner om far og om Ramberg, men de forteller også en god del om det som rørte seg i bygda — hendelser som jeg — og sikkert også far — mer enn gjerne vil dele med dere etter alle disse årene.

Som et lite apropos til historien, vil jeg gjerne nevne at Lofotveien ble åpnet på far Haralds 70-årsdag på Ramberg den 1. august 1963 av selveste Kong Olav med.

*To tidsbilder fra
Laukvik.
Del 1*

Tragedien utenfor Laukvik i 1934

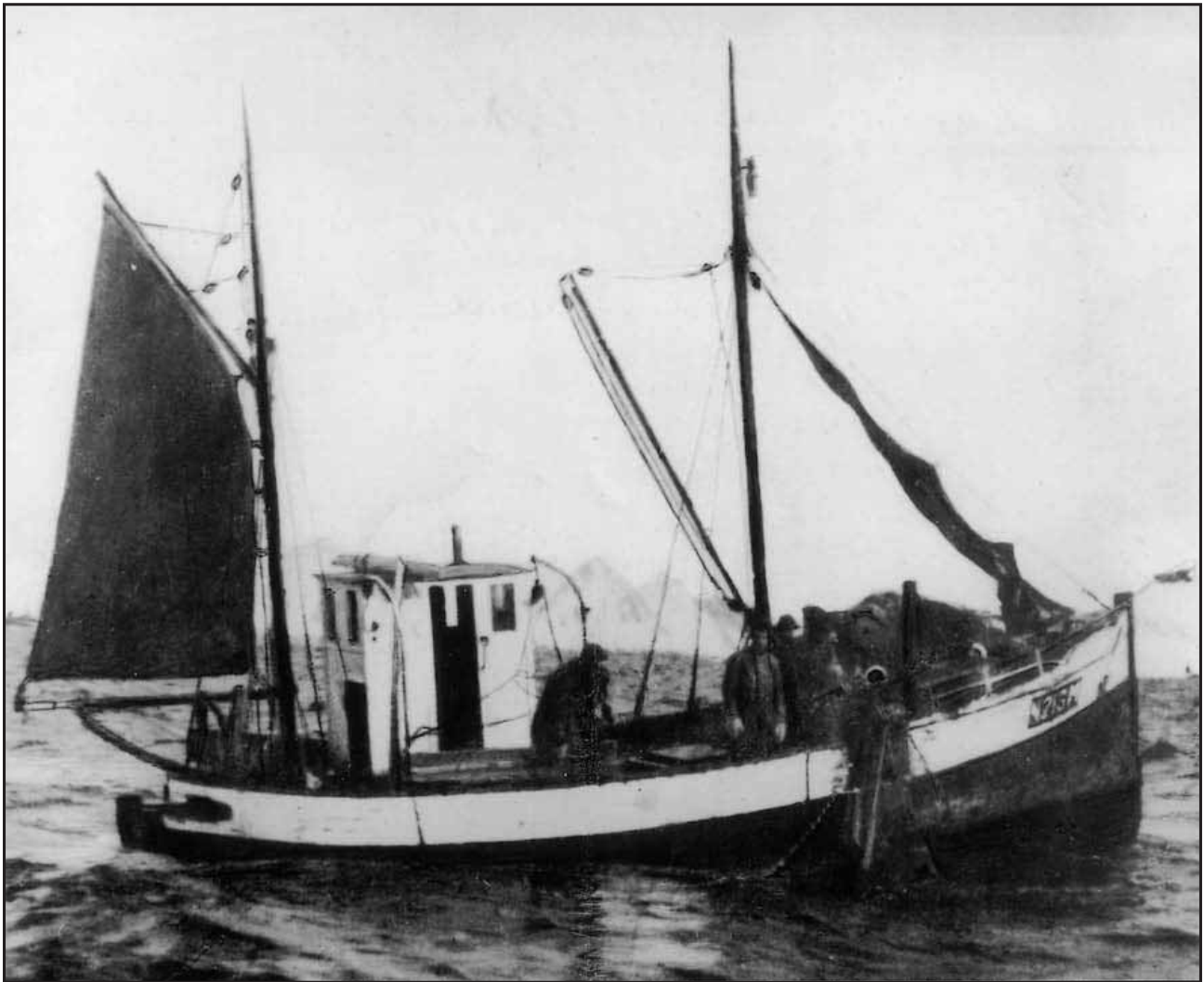
Harald Sivertsen

Den 8. februar 1934 skulle M/S "Nordegga" ut til Laukvikegga for å sette garn. Om bord hadde de 75 nygreide garn på dekk, og garna skulle settes på Longskallen. Været var ikke det beste, men som den erfarne skipper Ingvald Rønning var, så han ingen problemer med og gå ut til Longskallen. Det som var uforutsett, var at da de nærmet seg skallen, kom nordveststormen plutselig med et forrykende uvær. Dermed ble det å bakke på været for og se om stormen løy-
et.

Uvitende om hverandre dukket Ingvalds bror, Rolf Rønning, opp med sin båt også med den hensikt å sette sine garn på Longskallen. Han kom fra Henningsvær hvor fisket var dårlig, og ville prøve å set-

te på yttersida. Begge ble liggende og avvente om stormen skulle minke i styrke slik at de fikk satt garna, men stormen bare økte i styrke, og ble til slutt så sterk og med så høy sjø at de i samråd ble enige om å legge kursen mot land.

Været ble så dårlig at de mente det var uforsvarlig å gå opp til Laukvik, og valgte Melbu som nødhavn. Men da Ingvald skulle snu "Nordegga" mot land, kom en kraftig brottsjø som i løpet av sekunder kastet båten rundt med kjølen i været. Rolf som var i nærheten, greide etter en heldedåd manøvrering blant garn, iltau, blåser og vrakgods, å berge Ingvald Rønning, Rasmus Johansen, Sandslett og Oskar Olsen, Finnsæter. Gotfred Berg, Laukvik, greide de ikke å finne tross

MS "Nordegga"

*Bildet har vi lånt av
Harald Sivertsen*

intens leting. Siden Gotfred var en meget god svømmer, antok de at han hadde festnet i garna eller blitt slått under tildragelsen.

Letingen pågikk uten resultat inntil været ble så ekstremt at det gjaldt å berge seg på land dersom ikke flere liv skulle gå tapt. Da kursen ble satt mot Melbu, var sjøen og bråttene så store at de måtte helle olje

på sjøen for å dempe brottene, slik at de kunne berge seg. De kom seg velberget til Melbu, og fikk varslet til Laukvik om den tragedie som hadde funnet sted. Alfred Rønning skulle delta i letingen etter Gotfred så snart været løyet, med sin båt M/S "Storegga".

Neste dag var det helt vindstille, men fortsatt høy sjø. Da de nådde Longskallen var Alfred allerede kommet fram og letingen kunne starte. Til alles forbauselse fant de M/S "Nordegga" flytende med baugen så vidt stikkende opp av sjøen.

Spenningen og håpet ble derfor stort om de kunne greie å berge båten og om mulig finne Gotfred. Det ble satt slepere om bord, og et slep som måtte foregå i største forsiktighet tok til. Faren var jo meget stor for å miste "Nordegga" da den kun fløt på luften som var i lugaren. Etter et slep som tok 24 timer, nådde de Melbu, og arbeidet med å berge "Nordegga" kunne ta til. Men til alles store sorg, fant de ikke Gotfred Berg i båten, og et lengre søkningsarbeid ble foretatt i Longskallområdet uten resultat.

*Det var ingen spøk når havna braut igjen.
Bildet har vi lånt av
Harald Sivertsen*

M/S "Nordegga" som var en relativt ny båt, bygd 1931, ble umiddelbart satt på slipp på Melbu hvor den ble satt i stand på rekordtid, ca 14 dager, dette for snarest å komme i drift igjen, og å oppta søket etter Gotfred Berg. Det ble derfor satt garn på kryss og tvers på Longskallen i håp om at han ville festne i garna, men uten resultat. Gotfred Berg ble aldri funnet.

*To tidsbilder fra
Laukvik.
Del 2*

Nyhavna i Laukvik

Knut Johansen

Det var kystdirektør Øyvind Stene selv som fikk gleden av å åpne nyhavna i Laukvik lørdag 22. mars 2003 kl.12.00 med 300 festkledte mennesker som publikum.

— Vi må helt tilbake til 1870-årene for å finne de første havnekravene til Laukvik, så det har tatt tid. I 1940-årene bygget man en havn med tre meters dybde, og i 1957 kom molokravet.

— Nå har vi bygget ei flott havn på tørt land, slik vi også teknisk gjorde i Kabelvåg i sin tid. De positive erfaringene vi har gjort, gjør at dette neppe blir siste gang i Norge en slik byggemetode brukes.

— Laukvik har en sterk fiskeritradisjon, med sogar hermetikkindustri tilbake på 1900-tallet, og med eksport til hele ver-

den. La oss derfor håpe at den nye havna leder til ny virksomhet og en flott framtid her nord på Austvågøya, sa kystdirektør Øyvind Stene før han klippet snora og formelt åpnet havna. Deretter seilte et 20-talls fiskebåter inn med flagg og tuting, mens fakler lyste for folk som omkranset nyhavna. Et flott skue.

Egen kai ble bygd på tørt land av Larsen Entreprenør AS fra Harstad. Starten på anlegget var i desember 2001.

Kystverkets anlegg med ny havn i Laukvik i juli 2002. Anlegget stod ferdig til jul, og ble bygd på tørt land inntil demningen ble åpnet og havna fylt med sjøvann.

Begge foto: Knut Johansen

Det ble et prektig resultat av den storstilte utbyggingen.

Foto: Knut Johansen

Byggingen

I oktober 2001 starter Kystverket overflyttingen av mannskaper og maskiner fra Reine havn i Moskenes til Laukvik havn i Vågan. Med knappe halvannet års byggetid til en prislapp av vel 30 millioner kroner fikk Laukvik endelig ei fullverdig fiskerihavn.

Havna i Laukvik er dermed utvidet til det 3-dobbelte, og det store arealet innenfor den gamle moloen er mudret og åpnet for fartøyer som stikker inntil 4,5 meter.

Det er mudret hele 160.000 kubikkmeter

med løsmasser, og i tillegg sprengt bort hele 30.000 kubikkmeter fjell inne i det nye havneområdet.

Tørrskodd

Første jobben startet med å bygge en tettefylling inn mot det nye havneområdet som nå er mudret ut.

Denne nye måten å bygge havna på hadde sine fordeler også for den 100 meter lange fiskerikaia, som er bygd tørrskodd før sjøen slapp inn.

De store muddermassene og steinmassene er fylt opp bak på store grunnflater både øst, sør og vest for nyhavna. Dette var en stor fordel, da man slapp å kjøre muddermassene langveis av gårde. Også på Ramberg i Flakstad ble det brukt et slikt deponi med stort hell. Blant annet skaper man da grunnlag for byggeaktivitet på

fyllområdene rundt nyhavna, der Laukvik-samfunnet blant annet får realisert ei ny tomt til samfunnshus. Mot øst er det fylt opp omkring 40 dekar med industriarealer bak den nye indre havn, og mot vest flater på ca. 30 dekar.

Liggeforhold

Inne i nyhavna i Laukvik vil kystfartøyer som stikker inntil 4,5 meter på laveste lavvann kunne ligge. Ved kaiene er det mudret en meter dypere, slik at lavvann gir 5,5 meters full dybde. Dette betyr at kystfartøyer på inntil 90 fot vil kunne bruke havna i Laukvik. Det er også satt av plass til ei mindre almenningkai på 65 meter, samt nok ei fiskerikai på 100 meter.

I tillegg til byggingen av den helt nye indre havna, så har Kystverket rensket

Fiskerne Bjarne Rystad, Arne Rystad, Kyrre Pettersen, Åge Rystad og Frank Schultz hadde finstasen på lørdag under den formelle åpningen av Laukvik havn.

Foto: Knut Johansen

opp havbunnen i ytre havn. Her har man allerede sprengt bort et skjær som var merket med en stake. Det tiltaket bidro til å gjøre innseilingen langt bredere og tryggere. Også ved fiskebruket til Falch er det mudret.

Overingeniør Fritjof Wangsvik ved Kystverkets 4. distrikt har vært ansvarlig planlegger.

Formannskapet i Vågan bevilget 15.000 kroner til åpningen av Laukvik havn denne festlørdagen. Det var lagt opp til et omfattende kulturarrangement for hele kommunen under folkefesten i Laukvik.

*Det er utrolig
hva vi egentlig
har..*

På skinner i Lofoten

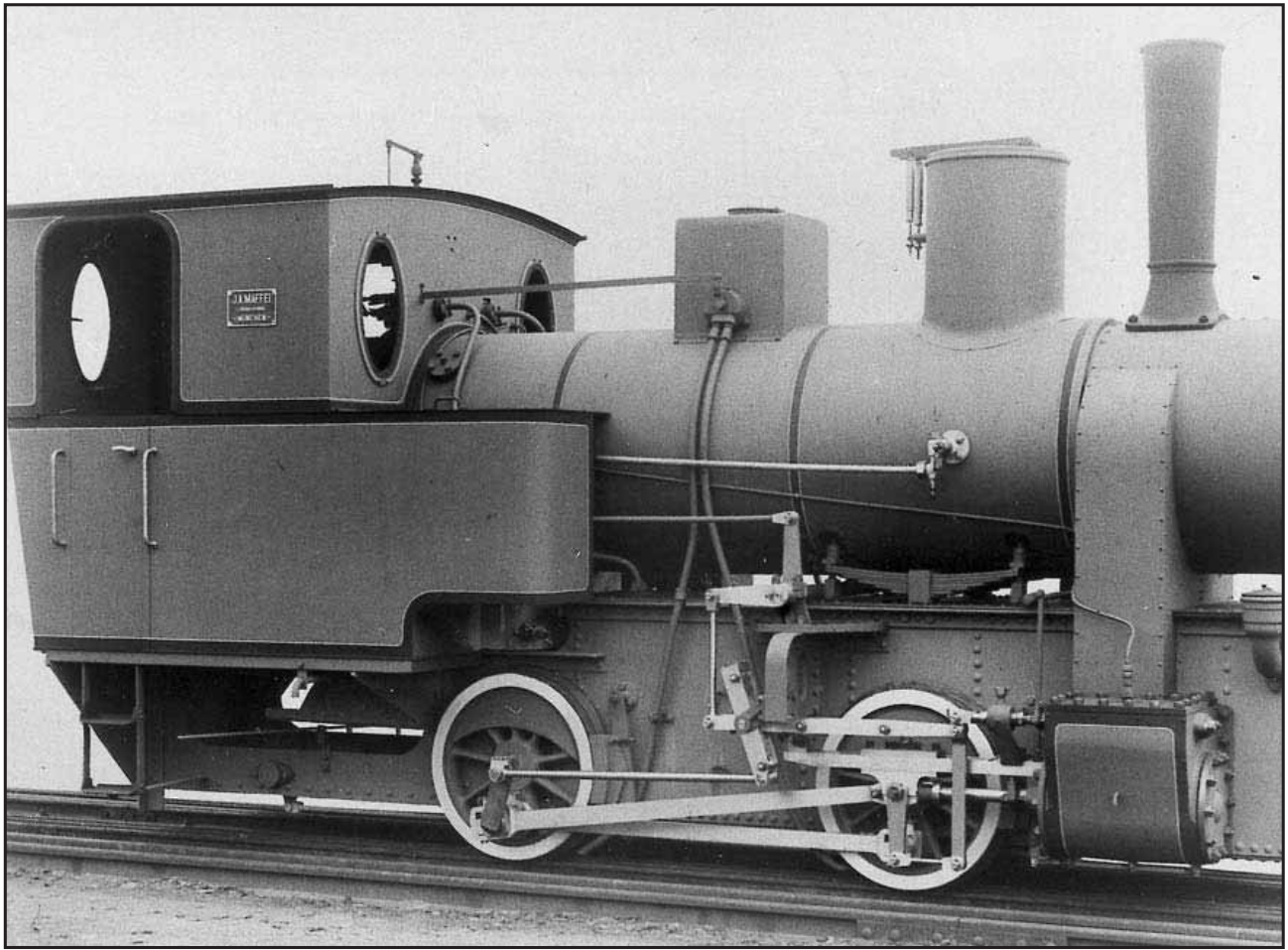
Thor Bjerke

Vil du være med på et besøk til et jernbaneanlegg i Lofoten? Denne interessante banen med sporvidde 1067 mm, fikk en meget kort levetid, men restene etter den er godt synlige. Anlegget lå ca. 30 km fra Svolvær. Vi følger E10 til Vestpollen og tar derfra fylkesveien i retning Laukvik. Store deler av traséen er i dag kjerrevei, og det er lett å ta seg fram enten du nå har bil, sykkel eller går til fots.

Den første driften i Vatnfjorden fant sted i 1840–41. Senere ble det ny drift ved århundreskiftet. Etter nok en driftsstans overtok et hollandsk selskap og dannet Aktieselskabet the Norwegian Iron Ore Company Limited. Selskapet hadde hovedkontor i Kristiania. Sommeren 1905 begynte forberedelser til ny drift, bl.a. ved

anleggelsen av en jernbane fra gruvene til havnen. Lofotposten kunne torsdag 14. september 1905 berette:

"Bergenskes Lasteskib "Mars" medhavde Mandag et mindre, brugt Lokomotiv til Jerngruberne i Vatnfjord, Gimsø. Det førtes fra "Mars" over paa Pram (en gl. norsk Kanonbaad), som Tirsdag bugseredes af "Gunnar Berg" til Vatnfjord. Lokomotivet er af The Norwegian Iron Ore Company Ltd. indkjøbt fra Sverige for at anvendes paa Selskabets Jernbane fra Gruberne til Lastepladsen. Den 5 á 6 Km. lange Bane er nu snart færdigbygget, hvorefter Udskibning af Malm formentlig straks vil ske. Ved Gruberne og Anlægget arbejder f. T. 129 Mand under Ledelse af to norske Ingeniører."

6. november kunne vi lese i avisen at banen, 5 km lang, var ferdigbygget, bortsett fra grusing på enkelte partier. Banens utgangspunkt lå på østsiden av fjordarmen Nordpollen i Vatnfjorden og endte ute ved kysten, hvor endestasjonen gikk under navnet "Lastepladsen". Kaien ville bli ferdig om ca. tre uker. I begynnelsen av august 1906 kunne Harstad Tidende berette at det var bygget taubane fra gruva ned til sjøen, og at første malmlast ville bli skipet i nærmeste framtid. Snaue to måneder senere kunne vi i samme avis lese at driften var nedlagt.

I en beretning fra 1911 uttalte bergmester

Dette er et lokomotiv av samme type som den tyske fabrikken J. A. Maffei i München levert til Madmoderen.

*Foto: Krauss-Maffei,
Thor Bjerkes samling.*

Bachke følgende om hollenderne:

"Det hollandske selskap, som først begynte drift, fik snart sande, at det vilde ha spart store penger, om det hadde lyttet til norsk dom om feltet. Men det gik igang med kostbare og uhensigtsmessige anlegg til transport av de ventede store malmkvaliteter fra gruberne til sjøen — og til kaier og hus. Litt malm

Gruveanlegget i Rangeldalen ved foten av fjellet Matmora. På bildet vises bremsebanen fra gruvas dagåpning til neste bremsebane i dalbunnen. Denne banen hadde slagt fall fram til munningen av Rangeldalen hvor bremsebane nummer tre overtok transporten ned til jernbanestasjonen ved sjøen.

Foto: Lofotmuseets billedsamling.

blev brutt i Jernhammeren, men den gikk ut, og resultatet av millionutlæg var ialt 270 ton jernmalm. Saa blev feltet, som var faldt tilbake til den opprindelige skjærper, efterat hollenderne hadde trukket sig tilbake, i begyndelsen av 1907 overtaget til høi pris av et østerriksk selskap med professor Singer i Wien i spidsen, efterat denne hadde befaret feltet med oberbergrad Schlaczk i Gratz som sakkyndig."

Av de få kilder som finnes om hollendernes jernbane ser vi at banen var ferdig bygget og så vidt kommet i bruk, fordi Jernhammeren, der hollenderne tok ut malm, og Rangeldalen, hvor østerrikerne begynte sin drift, ligger nær hverandre geografisk, er det sannsynlig at den banen som østerrikerne anla i stor grad fulgte den gamle traseen. Ved innkjøringen til Lastestasjonen skilte den nye og den gamle traseen lag. Vi kjenner ikke til sporvidden på den første banen, men sannsynligvis var den smalere enn den nye, som ble bygget med vanlig norsk smalspor, 1067 mm sporvidde.

Singers østerrikske selskap tok så over gruvene under navnet Madmoderen Bergværks Aktieselskab, og dette ble konstituert med tilstrekkelig kapital til stordrift. Utover høsten 1907 var 300 mann i arbeid og det ble i 1908 foretatt en omfattende utbygging av anlegget. Nye anlegg ble satt i gang for å utnytte de store forekomstene av magnetitt man regnet med fantes der. Mens feltet tidligere var anslått til ikke å være større enn 30.000

tonn, snakket de utenlandske selskapene om millioner av tonn!

Jernbanen fra Lastestasjonen i Årvika (ca. 5 m.o.h.) til Jorden (ca. 32 m.o.h.) var 4,4 kilometer lang. Det ble anskaffet to lokomotiver; det ene var NSBs gamle "Halvdan", et lokomotiv som var bygget i England til Drammen – Randsfjordbanen i 1865 og som hadde en tjenstevekt (med vann og kull) på 18 tonn. Det andre ble kjøpt nytt fra Tyskland. Lok med 1067 mm sporvidde var ingen lagervare, men lokomotivfabrikken Maffei i München omkonstruerte et standardlok for 900 mm sporvidde. Dette var et toakslet lok med en tjenstevekt på 18,7 tonn, innkjøpt gjennom Berlinfirmaet Moritz Brenner og dets agent C. Larsen i Oslo. Visstnok var først et bensinlok i bruk i anleggsperioden. Dette loket kan ha vært det svenske loket som kom dit i 1905. 18 større malmvogner ble levert fra Kampen mek. Verksted i Oslo.

I havnen var det utmudret ca. 20.000 m³ og foretatt betydelige sprengninger, slik at det på lavvann var 21 fots dybde ved den 300 meter lange trekaia med jernbanespor, excavator (kran) og fylltrakt. Ellers bekostet staten ny rikstelefonlinje fra Sildpolnæs.

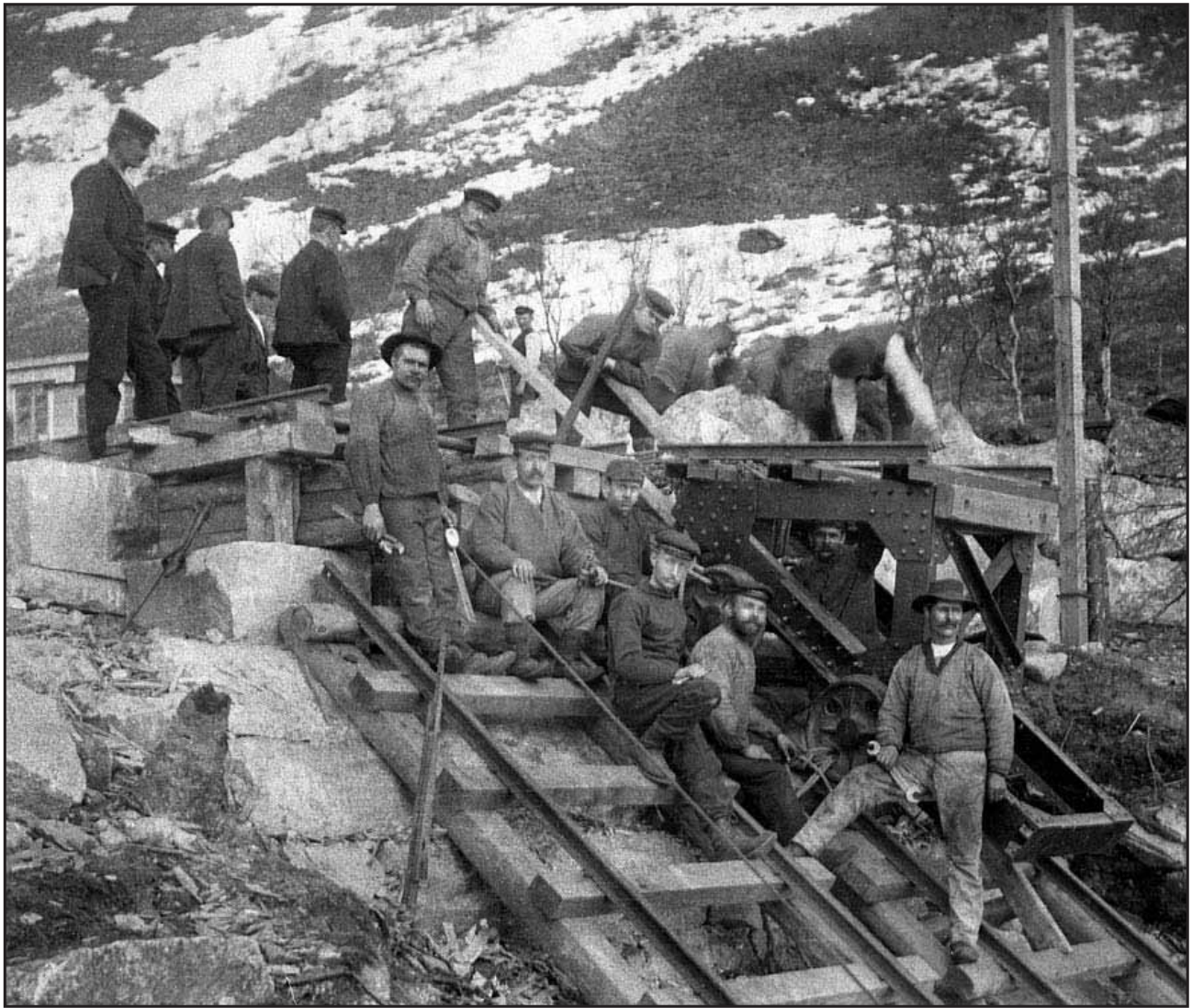
Norsk Jernbaneklubb har i sine samlinger bl.a. lengdeprofil og beskrivelse av banen. Utgangsstasjonen har på selskaps kart navnet "Lastestasjonen i Vatnfjorden". Ytterste punkt på lastekaia lå ved km -0,43. Banen gikk derfra først i østlig retning, deretter nordover rundt

nordenden av fjordarmen Nordpollen og deretter langs fjordarmen i sørøstlig retning til Jorden, hvor omlastingsstasjonen lå ved km 4,14 med sporslutt ved km 4,22. Ved lasteplassen var det plass for malmopplag, lokomotivstall og verksted. En lokomotivstall var det også ved Jorden, km 3,35. Sporvidden var 1067 mm og største stigning 1:35 (1:40 i den tunge trafikketretning). Skinnene, med en vekt på 17,5 kg/m, var festet til furusvillene med dogs, men uten underlagsplater. Det var også "svevende" skjøter, dvs. ingen sville under skinneskjøtene. Svillene, med dimensjonene 210 x 18 x 10 cm, hadde en avstand på 65 cm, redusert til 40 cm ved skjøter. Planeringsbredden var 4,60 m på fyllinger og jordskjæringer og 3,50 m i fjellskjæringer. Minste kurveradius var 80 meter, redusert til 50 meter på stasjoner og i veksler. Vekslene hadde en stigning på 1:6. Som ballast var brukt fin sandgrus, men noen steder pukkstein. Anlegget hadde ikke svingskive, og lokomotivene gikk med front mot lasteplassen ved Vatnfjorden. Jernbaneanlegget ble godkjent av sjefen for jernbaneundersøkelsene 9. desember 1909, og ved kongelig resolusjon av 22. januar 1910 fikk selskapet konsesjon til banen.

I første driftsperiode var det taubanetransport ned fra gruvene i Rangeldalen. I 1908 ble det anlagt tre bremsebaner ned til omlastingsstasjonen for jernbanen ved Jorden. Banene hadde en samlet lengde på ca. 900 meter, og

førte fra gruvene ca. 360 m.o.h. til jernbanens endepunkt ved foten av Rangeldalsåsen. Banene var dobbeltsporede, også disse med sporvidde 1067 mm, med en planeringsbredde på 4,40 m og en avstand fra spormidte til spormidte på 2,00 m. Skinnevekten på den nederste var 17,5 kg/m, på de to øverste 12 kg/m. Svillene var dels som på jernbanen, dels langsviller av 13 cm sideskåret tømmer. Banene var hhv. 266 (nederste), 513 og 144 meter lange, målt horisontalt. Stigningen var hhv. 639 (nederste), 130 og 660 promille. Banene virket uavhengig av hverandre og da slik at den lastede vognen trakk den tomme opp. Regulering av hastigheten skjedde ved bremsing, og hver av de tre banene var forsynt med en bremsestasjon i den øvre enden. Vognene på de to øverste banene tippet lasset over i vognene på banen under. I alt var det her bare seks vogner, to på hver bane, om vi ser bort fra de vognene som besørget transporten fra gruvene til øverste bremsebane og vogner for opplastning på jernbanen. På grunn av stigningen var øvre og nedre banes vogner utstyrt med endetipp, mens midterste banes vogner hadde bunntipp. Vognene hadde et rominnhold på 1,8 m³, en tomvekt på ca. 1,2 tonn og en vekt fullastet på ca. 5,7 tonn. De var levert fra Gjøvik Støberi & mek. Værksted i 1908.

Malmen var det så som så med. Bergmester Bachke ga i ettertid denne uttalelsen:

"Saa begynte malmbrytning i slutningen av 1908, men av malm fandtes ikke meget, hvorfor alt arbeide innstilledes til i mai 1909, da det besluttedes, efterat nøiaktig kart var optat, at gaa ind paa feltet med en stoll ca. 90 m. under den gamle grundstoll for at konstatere om malmen holdt sig paa dette dyb. Denne stoll blev inddrevet ca. 600 m. uten at træffe nogen malm av betydning, hvorfor man stanset for at bryte de smaa tilbakestaaende malmpartier i gruben og derpaa at nedlægge driften. Det endelige resultat av

Arbeidslag under bygging av bremsebanen som gikk fra munningen av Rangeldalen og ned til sjøen. Litt i bakgrunnen ser vi vogna på det ene sporet.

Foto: Lofotmuseets billedsamling

den hele drift i Madmoderen blev 7417 tons eksportmalm".

Driften ble avsluttet for godt i 1912 og dermed var eventyret slutt.

Hva hendte så med jernbanemateriellet? En del er uklart, men Maffei-lokomotivet

Flere rallarer som ble ledige da Ofotbanen var ferdig, prøvde lykken på Matmora-anlegget. Dette er et arbeidslag på jernbanen som gikk langs sjøen til utskipningshavna.

Foto: Lofotmuseets billedsamling

ble solgt til Dalen-Portland Cementfabrik i Brevik, hvor det ble satt inn i kalksteintransporten og hadde selskap med to lignende lok fra samme fabrikat. Det er vel ikke usannsynlig at også malmvognene ble solgt til Brevik, men dette har det ikke lyktes å få bekreftet.

Kilder:

- * Norges Offisielle Statistikk (NOS), Bergverksstatistikk.
- * Årbok får Vågan 1977 (Peder Pedersen: Da jeg arbeidet ved Matmora gruber), 1985 (En beretning om gruve drift i Matmora) og 1987 (Kurt Solberg: I "Matmorbusens" fotspor").
- * Aftenposten 6. mars 1908.
- * Saksdokumenter fra NSBs Baneavd. vedr. godkjenninger av sporanlegg mv. i Matmoderens Bergværks Aktieselskab (Norsk Jernbaneklubbs samlinger).
- * Opplysninger fra Krauss-Maffei Aktiengesellschaft, München.

*Det handler
om noe vi en gang
opplevde...*

Markjordbær og bonbons

Jack Berntsen

Jarle smaug seg gjennom gjerdet på oversida av huset. Nå kunne han gå ganske godt sjøl om han drog litt på den venstre foten.. Mora hadde sagt at det var Reidarson si skyld. Reidarson var en gammel mann som ikke var som han skulle være. Før hadde han vært det, men så hadde han reist til sjøs og fått en sykdom som hadde gjort han rar i hodet og vissen i en fot. Den slepte han etter seg.

Mens Jarle låg i mora sin mage hadde hun truffet Reidarson en gang og da fortalte hun at det hadde gått en støkk gjennom marg og bein.

Jarle tenkte ikke på Reidarsonfoten mer. Han visste at oppi bakken kunne han være heldig og finne de søtteste villjordbær "Å - der var ei - Å der var ei". Han bøyde seg

ned og knepte bærene laus fra den grønne kragen, så puttet han dem i munnen.

Å — så søt. De bråna på tunga.

Da kom han plutselig på at mora hadde sagt at han måtte plukke bær og ta med hjem slik at de kunne krakke det til syltetøy. Han krummet den venstre neven slik faren hadde lært han å gjøre når han skulle ause opp vatn fra bekken når han var tørst. Jarle plukket ei full hand og gikk ned til gården. Han så for seg det glade ansiktet til mora når han kom og gav henne ei hand full av godsmak

Han kvakk til da han åpnet ytterdøra. Det kom fremmede ord ut fra kjøkkenet.

Han reiv opp døra. På to slitte kjøkkenstoler satt det fremmed-folk kledd i grønt:

"Ach kleiner Junge — was hast du da?
Etwas gutes?"

Jarle sprang bort til komfyren der mora stod, og gjømte ansiktet i forkleet hennes.

Jarle tenkte fort at de som var inne i huset deres var tyskerta Han hadde hørt de voksne snakke om dem — at de var farlige. Det var de som laga krigen, og nå skulle de drepe mamma og han.

Men den ene grønnkledde hadde mild stemme, og plutselig tok han fram en pose. "Bonbons — gotta — jei har en gutt som dei zu Hause."

"Komm mal hier. Siehst du?" Han dro ut av uniformen et krøllete fotografi som viste en liten gutt med blekt ansikt.

"Kleiner Fritz. Wenn der Krieg zu Ende ist und Hitler kaputt....." Den andre tyskeren sendte ut et sint blick, og begge reiste seg.

"Du hast also keine Eier zu verkaufen
Jawohl. Adieu"

De to soldatene bukket og gikk

Jarle krabbet fort opp på en stol. De spente øynene fulgte de grønne som gikk ut på tunet, kledde på seg gevær og tok stien inn i skogen.

"Kom dæ ut av vinduet!" Mora var kvass i målet.

Jarle hoppet ned av stolen, greip gotteposen som lå igjen og forsynte seg. De hadde en søt og syrlig smak! Nam, nam, nam.

"Spøtt ut dropset med engang!" Mora så

sint ut, men hun hadde tårer i øynene.
"Du Jarle, vi skal heller ha sukker på
villjordbæra og kose oss med den."

bonbondrops enda de var mykje søtar enn
villjordbæra.

Kor rar ho mamma var. Ho ville ikkje ha

*De tok
bokstavelig talt
styringen selv...*

Med vilje og mot

Dag Sørli

*”Værøy Fiskarkvinnelag vart skipa
10. jan. 1962.*

Laget består av 40 medlemmer.

*Formålet er: Sosialt arbeid innen
Værøy kommune.”*

Så enkelt kunne det altså sies.

Underskrevet og initiativtaker og mange-
årig leder i Værøy fiskarkvinnelag, Lilly
Olsen. Hun skrev mest på nynorsk.

Med mer enn førti år på baken, er fiskar-
kvinnelaget en av foreningene med lengst
fartstid på Værøy, vest i Lofoten. Aktivt
har laget alltid vært — og aktivt er laget
fortsatt selv om mange av medlemmene
utvilsomt begynner å trekke på årene. For
også fiskarkvinnelaget på Værøy merker
den nye tid der omsorg og omtanke for

fellesskapet og vanlig foreningsliv ikke
har den samme gjennomslagskraft som i
tidligere tider.

De gamle, gulnede protokollene forteller
oss om andre tider og målsettinger. Der
det offentlige sviktet eller ikke strakk til,
var det frivillige organisasjoner som tråd-
te til. Slikt kan vi lese om i protokollene:

Sak 11. Stønad til ufør fisker.

Forslag: Laget skal kjøpe 2 dyner, 2 store
hodeputer og 2 divantepper.

Vedtak: Forslaget godtatt.

Vi befinner oss i 1960-årene.

Det store i det lille

Protokollene forteller også om andre tider

der man helt bokstavelig mente at ”mange bekker små” kunne gjøre utrolig mye — bare man fikk tid på seg. Ikke minst var det vanlig tankegang hos kvinnene som gjerne dominerte foreningslivet.

På møtet i laget 27.9.62 forteller protokollen at utlodningen ”gav kr 10,40”. Utlodningen på medlemsmøtet i oktober ga et noe større utbytte, kr 11,50.

Men ved utløpet av året 1963 kunne likevel regnskapet fortelle at laget hadde hatt en inntekt på kr 1.320,-. Da var rett nok kr 532,35 overført fra året før. I lagskontingent hadde man betalt kr 13,50. Til syk fisker hadde laget gitt kr 250,- og til Værøy Fiskarlag overførte laget 635 kroner. Lagets overskudd for året 1963 — kroner 884,28 ble av de driftige kvinnene som seg hør og bør satt inn i Værøy Sparebank — til forrentning og senere benyttelse.

Formålet med laget hadde Lilly Olsen klart beskrevet. Sosialt arbeid innen Værøy kommune. Det kunne bety så mangt. Som i de fleste av foreningene den gang, gikk også møtevirksomheten på omgang mellom lagets medlemmer — i hvert fall mellom dem som hadde husrom og mulighet til å ta i mot så stort besøk. Referenten har hver gang fått med seg at ”det servertes delikate smørbrød” eller ”velsmakende kaker og god kaffe”.. Det kan virke som laget spiste seg sammen — men lagsmøtene var utvilsomt en del av det sosiale nettverket man bygde opp. Fiskarkvinnelaget fungerte tydeligvis

Lilly Nydal Olsen var den første lederen i Værøy Fiskarkvinnelag. Hun ble æresmedlem av Norges Fiskarkvinnelag på grunn av sin store innsats, spesielt for å få en skikkelig forsikringsordning for fiskerne.

etter det samme mønsteret som andre ”kvinneforeninger” den gangen. På ett felt skilte de seg likevel klart ut. De samlet ikke inn penger til misjonen i fremmede land. Deres oppgave var rettet mot lokalsamfunnet.

Bankbok til skårungen

Fiskarkvinnelaget sto bak den årvisse ”Fiskerens dag” som gjerne ble avviklet i mars måned når fisket var som best ved

Gudrun Johansen har ledet fiskarkvinnelaget på Værøy de siste 22 årene. – Men uten at folket her ute har støttet oss på en slik positiv måte, ville vi ikke oppnådd de resultatene vi kan vise til, sier Johansen.

Foto: Dag Sørli

Værøy. Da var det mange fremmede fiskere — og det kunne være trangt om plassen på den lokale fiskarheimen der ”dagen” ble feiret. Fiskarkvinnelaget sto for serveringen som tradisjonen tro var aldeles gratis.

Selv om arrangementene var svært populære og samlet mange fiskere, var det sjelden snakk om noen mediadekning. Et unntak finnes fra 1981 da Bodøavisen kunne berette om en ”Vellykket ”Fiskernes Dag ” på Værøy”. I referatet fortelles det også litt om den store spennvidden i lagets virksomhet og at man ikke var redd for å gå nye veier for å nå målet om et bedre lokalsamfunn. For å sitere avisen:

”Skårungen ble det gjort ekstra stor stas på. Det var 5 år gamle Erik Eriksen som høytidelig fikk overrakt en bankbok pålydende 20 kroner fra fiskarkvinnelaget. Han hadde skåret 14,5 kg tunger, og som Lilly Nydal Olsen sa det: ”— Kassen var stor og gutten var liten, og torskehaua tunge. Han måtte ta i med begge hender for å få torskehauet på spikeren, og den store tollekniven rammet vel av og til spikeren, men sannelig greide han det likevel”. Etter overrekkelsen kunne pjokken fortelle at han skulle bruke pengene til å kjøpe seg båt når han ble stor!”

Nye tider — andre utfordringer

De siste 22 årene er det Gudrun Johansen som har vært formann — eller leder som det korrekt nok heter — i fiskarkvinnelaget på Værøy.

Hun kan bekrefte at laget etter godt og vel førti år arbeider etter de samme klare retningslinjene som står nedfelt i stiftelsesprotokollen.

— Vi vil at folk skal ha det trygt og godt her på stedet. Derfor konsentrerer vi innsatsen vår om store og små lokale oppgaver, sier lederen.

Protokollene forteller tydelig at laget har spilt en positiv rolle når det gjelder de nære ting. Da mannskoret ba om lokal hjelp til å få oppført sin musikkpaviljong, var fiskarkvinnelaget de første til å støtte opp. Da idrettslaget sleit med pengemangel og det så ut til at de ikke kunne sende småguttene og småjentene på fotballturnering, var det naturlig for kvinnene å gi en håndstrekning. Hvem andre var hjertelig til stede med bidrag både til lekeapparat på skolen og til fullføring av en fem kilometer lang tursti ved fjellfoten enn nettopp fiskarkvinnelaget? Slik ble det også dekketøy til samfunnsalen — og ved hjelp av fiskarkvinnelaget fikk også idrettshuset både komfyr og oppvaskmaskin.

Fiskerne og havet

Fiskarkvinnelaget har selvsagt tatt opp saker direkte rettet mot fiskernes velferd og hverdag. At de dessuten i en årrekke har forsøkt å få til en fiske og havbrukslinje i grunnskolen på Værøy uten særlig resultat, tar ikke motet fra dem. De står fortsatt på, for dette har de tro på.

Sikkerheten og velferden til fiskerne har

naturlig nok alltid vært et viktig arbeidsfelt. Da overlevingsdraktene var forholdsvis nytt for fiskeflåten, var kvinnene på Værøy blant de første som så mulighetene og tryggheten i nyvinningen.

Derfor kjøpte de inn overlevingsdrakter slik at fiskerne selv kunne få prøve ut draktene og se nytten i dem. Trening i bruk av draktene er senere blitt pensum på ungdomsskolen.

— Vi vet hva det vil si å sitte hjemme og vente i usikkerhet — og fiskeriene kommer til å være hovednæringen på Værøy også i framtida. Klart vi støtter opp her, slår lederen bastant fast.

Den store oppgaven

Det lar seg ikke nekte for at det til tider kan være problematisk å bo på en øy der været ofte skaper isolasjon. Den største enkeltoppgaven laget til nå har tatt på seg, var derfor å skaffe stedet et akuttrom og en hjertestarter slik at alle kunne føle seg tryggere om noe skulle komme på.

Totalkostnadene ble rundt 300.000 kroner. Det ble ikke snargjort, og det ligger utrolig mye arbeid bak en slik innsats. Storparten av midlene ble som alltid samlet inn på den årlige basaren.

— Vi hekler, syr, strikker og lager gevinster gjennom et helt år. Øyfolket støtter opp om basaren vår, men det er de trofaste sliterne i laget som gjør det hele mulig, sier Gudrun Johansen som ikke kan berømme medlemmenes innsats nok. — Det er nok så at det er det offentliges oppgave å sørge for folks velferd. Vi skal ikke på noen måte ta jobben fra det offentlige. Men når det offentlige ikke

Her er de samlet, trauste medlemmer i Værøy Fiskarkvinnelag i aldre fra 26 til 85 år.

Foto: Dag Sørli

strekker til eller ikke gjør jobben sin, synes vi heller ikke det er riktig at folk flest skal lide.

Det var en kjempeinnsats kvinnene i laget sto for. Laget fikk også stor takk da akuttrommet sto ferdig. Vi siterer litt fra den lokale "Værøyposten":

"I et samfunn som blir stadig hardere og der folk flest har mer enn nok med seg selv, er det godt å vite at det fortsatt finnes dem som har tid og omsorg for sin neste", sa ordføreren. Og kommunelegen kunne stolt vise Fiskarkvinnelagets medlemmer og innbudte gjester akuttrommet og konkluderte med at dette var et akuttrom av en standard ikke mange kommuner kunne vise til. Utstyret var moderne, og man hadde absolutt alt man hadde behov for til et akuttrom. — Som lege føler jeg meg trygg, og det er en trygghet jeg deler med øyfolket.."

Men medaljen hadde sin bakside — for da akuttrommet sto klart, satt laget igjen med en gjeld på vel 40.000 kroner. — Da søkte vi Råfisklaget om noen midler, forteller Gudrun Johansen. En dag kom telefon der en hyggelig dame kunne fortelle at styret i Råfisklaget hadde bevilget hele beløpet på 40.000 kroner "på grunn av at formålet var så godt". Jeg trodde ikke mye på det som ble fortalt i telefonen, det

var rett og slett for godt til å være sant. Da ba damen meg ringe opp laget i Tromsø for med egne øre forsikre meg om at hun snakket sant. Noe skjelvende slo jeg Tromsønummeret — og kom etter en stund fram til samme dame som med blid stemme spurte om jeg nå trodde henne? Det gjorde jeg, sier Gudrun Johansen med ettertrykk.

Litt til

— Vi har engasjert oss mot atomutslippene fra Sellafield. Det er jo vårt og kystens livsgrunnlag de forurensar. Vi har jobbet aktivt for bedre fergeforbindelse, det er viktig for oss alle sammen her ute. Vi har nådd et stykke på vei. Men de fleste forbinder oss nok likevel mest med den årlige ryddeaksjonen der vi plukker søppel på friområdene. Mange synes vi er ”dumme” som påtar oss en slik oppgave — i hvert fall uten noen form for godtgjørelse. Men vi trodde og tenkte at når folk så hvor fint det ble når søppelet var borte, ville de selv få lyst til å ta vare på naturperlene våre. Vi håper nok fortsatt at folk flest etter hvert skal få øynene opp for at det går an å rydde opp etter seg i naturen, men vi konstaterer samtidig sannheten i det gamle ordet om at ”Rom ikke var

bygd på en dag”, slår Gudrun Johansen ettertenksomt fast. — Men vi er seige. Vi gir oss ikke!

Fadderbarn

For fire år siden bestemte laget seg for å få et fadderbarn i Nepal. Nepal kan neppe kalles nærområdene for Værøy, så hvordan harmonerer et slikt prosjekt med den lokale målsettingen?

Svaret lar ikke vente på seg:

Alle midlene vi samler inn blant øyfolket går uavkortet til lokale prosjekt.

Fadderbarnet vårt finansierer vi ved små utlodninger på medlemsmøtene våre.

SOS-barnebyer gjør mye godt, og hvis vi først skulle støtte et prosjekt utenfor øya vår, står dette vårt hjerte nærmest. Nå er gutten blitt 12 år. Vi håper at vi kan være med å gi han en bedre og tryggere framtid, konkluderer fiskarkvinnelagets medlemmer.

Verden har nok endret seg mer enn en gang siden Fiskarkvinnelaget på Værøy ble stiftet. Men det er enkelt å slå fast. Hjertevarmen og omtanken for andre er fortsatt like tilstedeværende i laget som det var da laget ”vart skipa” i 1962.

*Det finnes mang
en skatt i gamle
bøker...*

Den sparsommelige og andre historier fra Buksnes

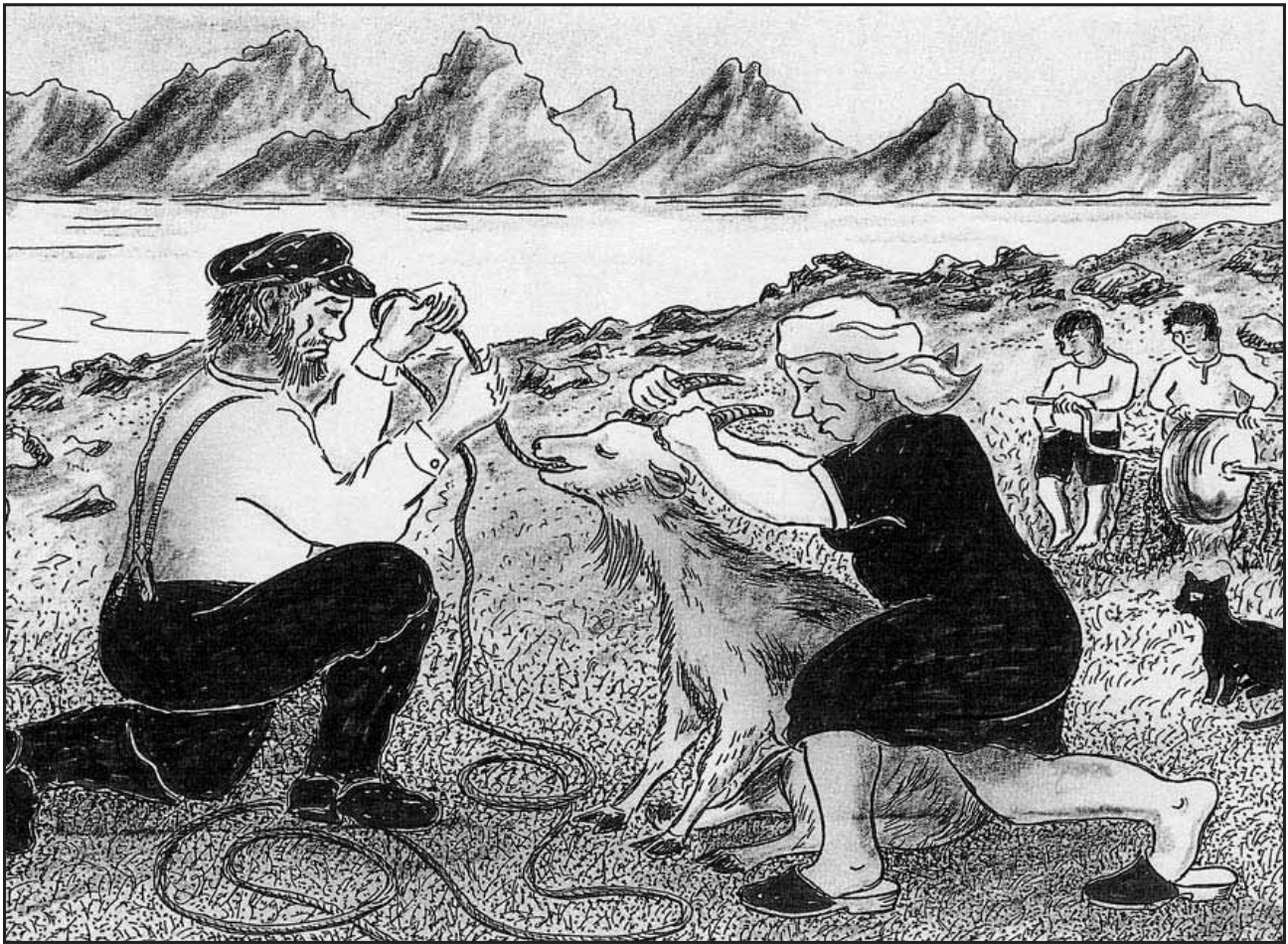
Det er kan hende mange av Lofotbokas lesere som har liten kjennskap til bygdebok for Buksnes. Den kom ut i 1950 og består av to store bind på til sammen 900 sider. Her finnes mange interessante små historier om både det ene og det andre. Det er Halvor Gustavsen som har plukket fram noen av disse historiene som vi bringer videre til glede for Lofotbokas lesere. Det er også Halvor Gustavsen som har laget illustrasjonene.

Sparsommelig kar fra Sør-Græna
Hans Henriksen i Sør-Græna hadde mange fostersønner, det sies 5. Han var en meget nøye, ja nesten gnieraktig sparsommelig mann og det fortelles at når han reiste bort på sjøen eller til Ballstad eller hvor det nå kunne være, så tok han sveiva

av slipsteinen for at det ikke skulle slites på steinen unødvendig under hans fravær.

Det var mye ørn langs tindene over Grænagårdene i den tid som svevet og speidet etter rov, og som slo klo i kjøtt når det høvde bra. En gang var det en stor ørn som hadde «spent» en bukk, tilhørende Hans Henriksen. Åtaket fant sted oppe i lia og bukken satte av gårde med ørna fast i ryggkjøttet. Ned til gården bar det. Her smatt den inn i fjøset. Men da var Hans Henriksen snar i vendingen med å få slått døra igjen og så var ørnas dager talte. Bukken slapp med skrekken og et revet skinn.

I den tiden spant kvinnfolka hamp til fiskesnøre. Et slikt langt fiskesnøre som

Her skulle intet gå til spille.

Illustrasjon: Halvor Gustavsen

Rachel, (kona til Hans f. 1773) hadde spunnet var satt i strekk ute på marken. Om natten var tampen sprunget av og en gjeldvær hadde spist i seg det meste av snøret, bare en ende stakk ut av kjeften på den grådige væren. Hans Henriksen ville ikke gå tapt av snøret og resolutt tok han til å hale i parten, om dere vil tro det eller ikke, han halte nesten en hel «bolk» linesnøre ut av vomma på gjeldværen. Linesnøret var ikke blitt skadd og ble brukt på lofohavet neste vinter.

Eksersis i Lofoten

Det første året det skulle holdes eksersis i Nord-Norge var i 1898. Noen tid før var høyere militære befalingsmenn på befaring for å finne en høvelig ekserserplass for Lofoten og Vesterålen og blant de steder som var meget på tale var også Risvollan i Buksnes. Men Lekangdalen i Hadsel ble valgt. Her ble våpenøvelsene drevet til 1903 da Lekangdalen ble ombyttet med Rognan i Salten som var eksersermo inntil 1910, da den nåværende ekserserplass Elvegårdsmoen ble tatt i bruk, og hvor Lofotguttene siden har tjent sin verneplikt.

Såvel i Lekangdalen som på Rognan måtte soldatene ligge i telt, og da våpenøvelsene begynte ganske tidlig på våren, enda før snøen hadde tint bort, kunne det vel ofte være surt nok for gutta å køye.

De første soldatene fra Vestvågøya som vendte hjem fra moen i Lekangdalen, ble sett på med en viss beundring av folket. Det var stramme karer, og når de i full uniform var hjemme på permisjon vakte de oppmerksomhet. Det var jo et nytt innslag i bybildet. Rundt om i hjemmene finnes det mange fotografier av slike soldater. Storebror som var blitt «Kongens kar».

Og etter endt rekruttskole vendte guttene hjem som litt av «dagens helter». Og nå ville de gjerne vise hva de hadde lært, både av gymnastikk og geværbehandling. De samlet, særlig lørdag og søndagskvelder flere ulærde karer rundt seg og drev eksersis med dem etter alle kunstens regler; kommanderte med rullene r-lyder – slik som de hadde lært av sine sersjanter – og sparte ikke på røsten.

Sommeren 1902 hadde soldatene fra Lekangdalen utmarsj i Vestvågøya for første gang. Det ble slått leir på Leknes. De kom marsjerende nedover fra Borge og ved Alb. Christensens butikk på Skulbru var det blitt satt opp en æresport for dem tvers over veien. Bøndene sparte ikke på melken som meieriet egentlig skulle hatt. Soldatene fikk drikke seg godt utørste etter marsjen. Værsågod, bare forsyn dere, her stod store transportspann fulle av melk.

Til leiren på Leknes kom det folk fra alle kanter av øya og like til fra Flakstad. Det hele utartet seg til et slags marked. Ut på kvelden ville soldatene danse. Javel, sa befalet og på en-to-tre ble nødvendige materialer båret opp fra Leknessjøen til danseplatt. Men så var det spillemann? Jo, han var like i nærheten! Hans Mathisen ble budsendt, og til sent på kveld, til tappenstreken gikk, og vel så det, gnikket den 82 år gamle spillemann sin fele og dro ut svetten på dansende par. Nå fikk buksnesjentene seg en skikkelig svingom. Hans Mathisen fikk sine velfortjente spillemannspenger, kanskje de siste han tjente.

(Hans Mathisen Sommervolden, under Haug, senere bosatt på Leknes, var født i 1820).

Presten og tienden

Alle gårdbrukere, leilendinger såvel som selveiere — det siste var det ikke mange av — skulle svare tiende til prest og klokker. Til presten årlig en våg tørrfisk (18 kg.), til klokkeren 1/3 våg.

Når fisken var blitt tørr og fiskebyttet var over, var det å begi seg til Buksnes med tiendefisken når høvet ga seg. Det var to store naust der nede ved prestegårdsfjæra til å prekivere fisken i. Var presten en gjestfri mann, ble tiendefolket innbudt på bevertning, både mat og dram, og til slike prester gikk en gjerne med det som deres lott skulle være av vinterfisket.

Det fortelles om Søren Pedersen fra Våje,

Å betale tiende var en lovpålagt plikt.

Illustrasjon: Halvor Gustavsen

født antakelig i 1802, at han etter at han hadde overdratt gården til sin sønn og var flyttet til Høgtaen, fortsatte med å gå til presten og klokkeren med deres tiende, selv om han ikke var pliktig til det.

En gang skulle han til presten med fisken. Som vanlig rodde han til Haug, og han hadde sønnesønnen, en ung gutt med seg til å bære. "Prestevåga" bar han selv, og "klokkarpundet" bar glunten. Og så gikk de, glunt og bestefar med hver sin bær på

ryggen, fra Haugsjøen til Buksnes. Men da presten fikk se fisken, likte han den ikke. Den var ikke god nok, og presten grinte på nesen og mumlet i skjegget og var vranten. Men Søren bare kastet "prestevåga" si opp i prestefiskdungen og mente vel som så, at den var god nok, og ikke skal du anamme mer fisk fra meg. Han var jo ikke leveringspliktig. Så gikk han og glunten med pundet til klokkeren, som takket og smilte og var vel fornøyd. Da Søren Pedersen og glunten på heimvei vandret nordover langs stranda ved Gravdalsbukta, tenkte de vel: — Der regnet det på presten, men han grinte, mens klokkeren, som bare fikk dråpen, han var

glad og tilfreds.

Presten det her er tale om må være Ole Olsen Berge. Han var født i Valdres 28. desember 1834. Den 28. september 1878 ble han utnevnt til sokneprest i Buksnes. Berge var en noe robust natur. Han viste myndighet og var ikke alltid lett å ha med å gjøre om det var noe han ikke likte, streng og stridbar som han var. Læstadianerne, som i hans tid begynte sitt virke her i Buksnes og snart fikk ganske stor tilslutning kom han i strid med. Han la ikke fingrene mellom når han ville tukte disse, etter hans mening, villfarne mennesker. Denne kamp varte så lenge Berge var i kallet her.

Klokkeren det her ble fortalt om var Ole Nilsen. Han ble ansatt som lærer og klokker i Buksnes i 1846. Ole Nilsen ble født i Trondenes i 1819. Han var lærer og klokker til i 1883 da han tok avskjed, 64 år gammel.

Klokker Ole Nilsen går det mange frasnagn om her i bygda hvor han synes å ha vært meget avholdt. Han var klokker under 5 prester i Buksnes. (Les mer om ham i Buksnes Bygdebok bind I side 318.)

Den griske husfrua

En kvinne på Hol som satt i stor velstand hadde et avgudsbilde hemmelig oppbevart i kirken. Denne figuren tilbad hun i hemmelighet. Hun var nisk og nøye og var kjent for å knipe på maten til sine tjenere. Engang hun skulle til sin avgudsfigur i kirken for å be, hadde en av drenge-

ne lurt seg inn i kirken og gjemt seg bak avguden for å spille orakel. Kona kom inn i kirken og listet seg fram til avguden, og da utspant det seg følgende samtale mellom henne og guden (drenge).

Konen: Min kjære Gud Ibenholt
Drenge: En djevel fare i ditt kjød
Konen: Hvorledes skal jeg meg dette forsage?
Drenge: Du gir drengan for lite mat!
Konen: Så vil jeg meg dette forbedre.
Drenge: Så vil Gud deg nådig være.

Om det ble bedre med matstellet på Hol etter denne replikkvekslingen, meldes det intet om.

Besværlig reisemåte

Når prester sørfra skulle tiltre et embete nordpå, og her ute i Lofotøyene, kunne en slik reise være meget besværlig og ta både «år og dag». Sent gikk det over land, og ofte senere til sjøs, om jektene, den tids gods- og passasjerbåter ble plaget med dårlig vær og motvind.

Sokneprest Grønvold forteller selv om en reise fra Bergen til Værøy, at han med sin familie gikk ombord i Bergen i handelsmann Jentofts jekt fra Ramsviken den 21. august 1837. «For på dette skrøpelige, synkeladede fartøy at forsørge min lykke under andre former av livets bølgende urolige hav.»

Reisen til Værøy via Ramsvik tok nøyak-

tig en måned. Endelig den 29. september kunne presten stige i land på Værøy. Underveis ombord i jekta lå de på trebenker i kahytten, men benkene var så smale at de under søvn ofte falt på dørken. ”Under alle viderverdigheter”, forteller presten videre om sin reise, ”bevarte mannskapet med sin styrmann og skipper sitt utrolige flegma som mannskapet dog hyppig forsøkte å bringe noe liv og bevegelse i eller sove bort fra med brennevin, hvis utsalg sønnen av lensmannen i Buksnes forestod”.

Prestefolkene ble vel mottatt i Ramsvik. Derfra fikk de skyss over fjorden til Buksnes, hvor prost Daae og frue ga dem den beste forpleining. Det kunne vel trenges etter den lange, slitsomme og bevegede reisen, og natteleiet på de harde trebenkene i kahytten. Fra Buksnes prestegård gikk turen videre ombord i en fembøring fra Værøy som med fem manns skyss var kommet for å hente sin nye prest. (Buksnes bygdebok bind I side 330)

Meieri

Meieriet ble bygget på prestegårdens grunn i 1905. Huset var kjøpt på Helgeland og meieriet ble drevet som smørmeieri. Petter Bjørnsen fra Horn var formann i det første styre. Av andre ledende menn i denne bedrift kan nevnes Kr. Berg, Mikal Martnes og Hagb. Høydahl.

Tilslutningen var til å begynne med ganske bra. Etter en tid måtte en gå til anskaffelse av både større separator og

kjerne. Men etter hvert dabbet interessen og tilslutningen i form av leveranse av melk av. I 1912 ble meieriet nedlagt.

Årsaken til at det gikk så skjevt med driften var flere. Såvel separator som kjerne var hånddrevet. Den første trekk-kraften skaffet Martin Kristoffersen Gjerstad. Da han hadde gått seg trett på sveivene, tok Lorents Johansen Gjerstad fatt. Begge slet de hardt og la fra seg mye svette i dette meieri.

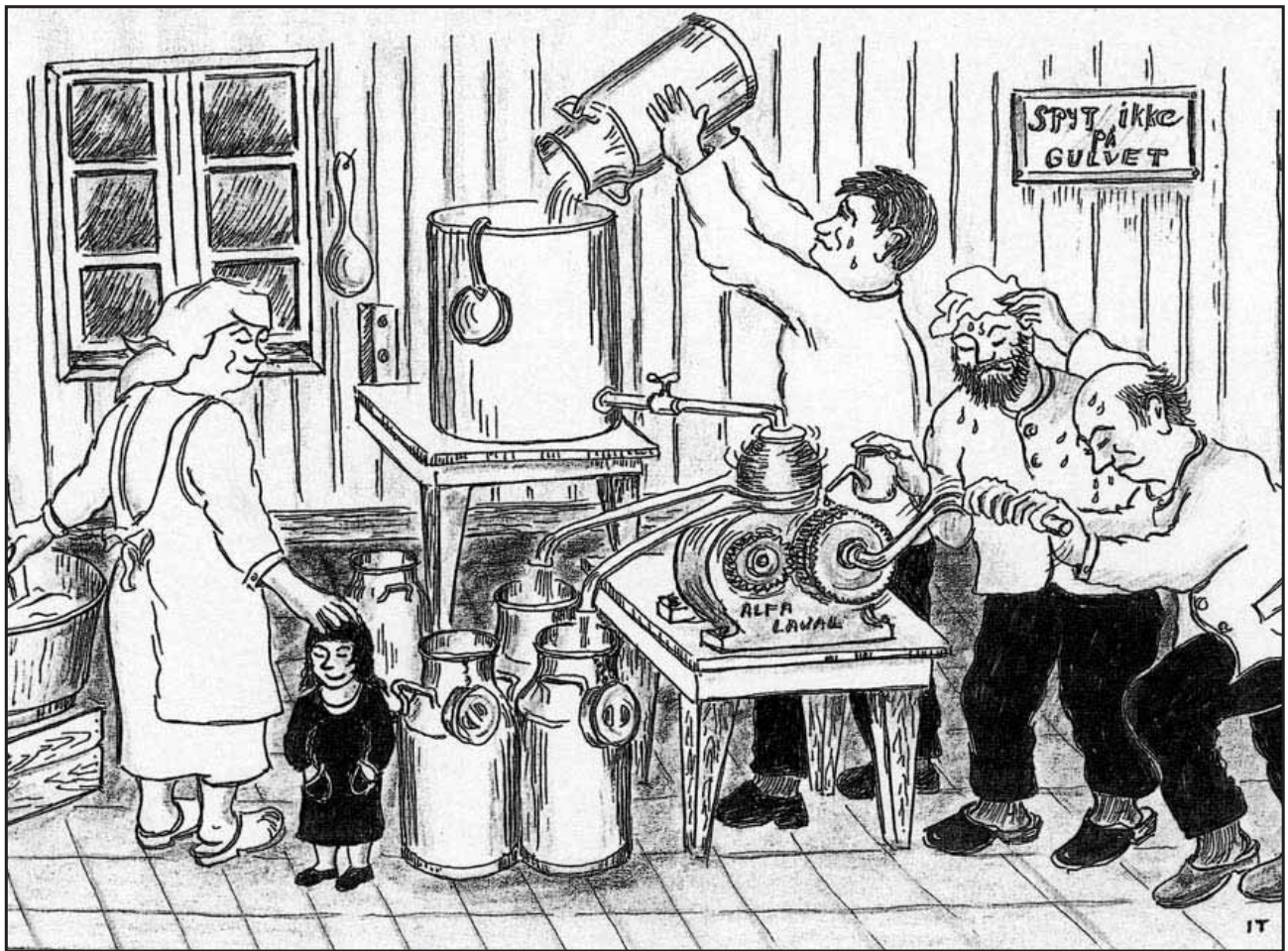
Ofte måtte leverandørene ta i med å dra både separatoren og kjerna. All skummetmelk måtte leverandørene ta med seg hjem.

Oppe på Leknes lå det dampdrevne meieriet som ble satt i drift i 1898. Der tok de også imot skummetmelk så det var en stor konkurrent. Lei ble man vel også av all den sveivingen, og det ene med det andre førte til at driften måtte innstille og selskapet likvidere. Huset står fremdeles på tomten i Martabakken.

Meiersker i denne tiden var: Paula Larsen, Ingrid Hansen Skulbru, Helga Berg Krogtuft og frk. Aspås.

Vestvågøens Andelsmeieri

Meieriet ble satt i drift i 1898. Det var Mathias Salomonsen som den gang var ordfører, som gikk i bresjen for å få det til. Folket - bøndene - stilte seg i begynnelsen nokså skeptisk til disse framtidsplanene. Men da Salomonsen på sine jekketurer undersøkte forholdene for meieri andre steder sørpå, og til og med kunne

legge fram tall som viste at det ble penger å tjene på kua, steg interessen. Han kunne således fortelle om en husmann sørpå som hadde tatt inn 60 kroner i kontanter for sin eneste ku. Dette jenket snart stemningen til fordel for opprettelsen av et meieri også her.

Konstituerende møte avholdtes i handelsmann Kornelius Danielsens hus på Skulbru. Blant lederne i arbeidet var foruten Mathias Salomonsen, lærer Chr. Christoffersen og kirkesanger Eidhammer. Første formann i styret ble Chr. Christoffersen og til kasserer ble valgt Mathias Salomonsen, Leknes.

Vestvågøy Andelsmeieri ble stiftet allerede i 1898. Kanskje foregikk det på denne måten?

Illustrasjon: Halvor Gustavsen

Den første meieribygningen brant ned til grunnen natten mellom 12. og 13. februar 1935. Første driftsåret ble melken betalt med 4 øre literen.

Andreas Jensen i Nautøya

Da han var blitt en gammel mann og ikke lenger dugde til kroppslig arbeide på sjø eller land, satte han seg ikke ned med hendene i fanget mens han dampet på sin

uunværlige snadde. Nei! Han gikk til skogen, felte seg passende bjørketrær og smidde til ause og andre kjøkkenredskaper som husmødrene likte å ha i sine kjøkken. Når han hadde produsert en passende mengde, stappet han tingene i en sekk og ga seg ut på handel omkring i bygda. Og alle kjøpte av gamle Andreas. Han solgte billig og var det folk han hadde tiltro til så leverte han dem sin pengepung og bad dem legge i den det de hadde handlet for, og selv veksle hvis det ikke passet med pengene. Det var tillit over alle grenser, og han ble sikkert ikke bedratt. Disse gamle, slike som Andreas ville ikke falle på «kassen». De brukte fingrene og ferdigheten så lenge de var i stand til det. Og enda et stykke til.

Nevnte som unevnte, alle gjorde sin plikt og stod på og puslet med sitt enten det nå var dagslys eller i transpråsens matte skinn.

Kvinnene i husflid og håndverk

Men var det nå bare «Skapningens herre»,

mannen, som stod i det med husflid og håndverk? Aldeles ikke. Kvinnene var ikke mindre med i alt av slikt som det lå dem til å utrette. Og spør du om hva de kunne og hva de fikk gjort, er svaret: Alt kunne de, alt fikk de gjort, og alt innenfor hjemmets vegger.

De sendte ikke sekker med ull og filler til fabrikkene og de kjøpte ikke konfeksjonsvarer på krambuene. Det som skulle gjøres, måtte de gjøre selv, eller de fikk en kone i nabolaget til å hjelpe seg hvis de ikke var kyndige nok.

Men har alle de som satt ved rokken, veven, synålen og strikketøyet, ved hekling, flamma, gimping, brodering og hva det nå er alt sammen - har de gjort seg fortjent til omtale og ære? På langt nær ikke. De kan skrives i hundre, ja i tusentall. De måtte, kan man vel si, javel, men de sluntret ikke unna. De utførte sine plikter til punkt og prikke. Og ære være dem alle sammen. Vi tar vår hatt av og bøyer oss i ærbødighet for deres minne.

*Skrova og kvalfangsten
hører liksom
sammen...*

Småkvalfangst og lokalkultur i Skrova

Marit Anne Hauan og Stein R. Mathisen

Fiskeværet Skrova har vært et typisk sentrum for småkvalfangsten i Lofoten. Hva er bakgrunnen for at vi her finner en spesiell kvalfangst-kultur, og hva er det som gjør at skrovaværingene identifiserer seg så sterkt med kvalfangsten?

Småkvalfangsten i Lofoten

Småkvalfangsten i Lofoten har i sin moderne form ei relativt kort historie. Fram mot midten av 1930-årene begynte de første lofotværingene å montere harpuncanoner på de skøytene som de brukte under de andre fiskeriene. Kvalfangsten representerte bare en sesongmessig tilpasning for fiskerne. I utgangspunktet betydde kvalfangsten et ekstra bein å stå på i ei vanskelig økonomisk tid. Slik fortsatte det å være helt fram til det ble stopp i kvalfangsten i 1987.

Det er først og fremst vågekvalen, eller "minka" som enkelte sier, det ble drevet fangst på. Båtene fanget særlig fra mai til oktober. Resten av året ble det drevet henholdsvis Lofotfiske, sildefiske, seifiske, osv., alt etter hvilke redskaper båtene var utstyrt med. Mannskapet på båtene var som regel det samme hele året.inntekten fra kvalfangsten kunne utgjøre 60-70% av årsinntekten for mannskapet, og denne inntekten ble i motsetning til inntekten fra fiskeriene sett på som årviss og sikker. Mannskapet på de båtene som drev med kvalfangst i kombinasjon med fiske, har foretrukket å bli kalt kvalfangere.

Den teknologiske utviklingen av småkvalfangsten

Kvalfangsten i Lofoten ble startet med

Forrige side: Skrova.

Foto: To-Foto AS

mye entusiasme, pågangsmot og oppfinnsomhet, men med lite spesialisert utstyr og forholdsvis små kunnskaper om kvalfangst. De mennene som startet fangsten var fiskere som sto med begge beinene i en tusenårig fiskertradisjon. Båtene som ble tatt i bruk, var de båtene som ellers ble brukt i forbindelse med fisket. Det er typisk at en av de legendariske pionerene innenfor småkvalfangsten, Ragnvald Dahl fra Svolvær, startet i 1933 med en gammel ombygget åttring, som var motorisert med en 20 hestekrefters Bolinder, og påmontert en 37 millimeter harpuncanon. En av pionerene på Skrova var Ole Haumann. Han hadde kutteren "Hilmar" som han drev ulike typer fiske med. Han kjøpte en 37 millimeter kanon fra Kongsberg Våpenfabrikk som ble montert framme på dekket. En stige ble festet til masta, og på de øverste trinnene satt man og fraus og speidet etter spor av kval på havet. I begynnelsen var dette det eneste utstyret på båtene som viste en spesiell tilpasning til kvalfangsten. Det første året hadde kutteren "Hilmar" en fangst på 3 vågekvaler. Allerede i 1935 hadde samme båt 28 dyr. Båtene hadde ikke utstyr til å ta ombord kvalskrottene etter at de var skutt fast og avlivet. Dels var båtene for små, og dels manglet man teknologi til å ta kvalen ombord. Derfor måtte man gå under land hver gang man hadde skutt en kval. Kvalene ble tatt på slep, og når man kom til land, ble de buksert så langt opp i fjæra

på flo sjø som det lot seg gjøre, for så å bli flenset på fjæra sjø. Denne fangstmåten viser også hvor geografisk avgrenset fangstvirksomheten i de første årene var. Folk som var med på kvalfangsten i denne tiden kunne fortelle at det ikke var uvanlig at båtene fikk øye på kval med det samme de var kommet ut av havna på Skrova, og etter jaget på kvalen var de ikke kommet så veldig langt ut på Vestfjorden, så veien tilbake var forholdsvis kort. Dette er en del av forklaringen på hvorfor akkurat Skrova kom til å utvikle seg som et sentralt sted i småkvalfangsten.

En annen av pionerene innenfor småkvalfangsten på Skrova, Jakob Jakobsen, fant ut at man kunne legge en stropp under båten og opp over rekka på den andre sida. Stroppen ble så festet om sporen på kvalen, og på denne måten kunne man dra dyret inn slik at det ble liggende på tvers over båten. Senere ble dette prinsippet forbedret med å lage en utliggerbom på tvers av båten, som gjorde det lettere å buksere den døde kvalen ombord. Dette prinsippet er ennå i bruk på båtene. Det gjorde det mulig å foreta flensingen av kvalen ombord, og dermed var det mye tid å spare. Man behøvde ikke lenger å dra til land med hver eneste kval, men kunne fortsette fangsten til båten hadde last. Dette førte til at det ble en fordel med litt større båter. Men kravene til hurtig manøvreringsevne under jakten setter praktiske begrensninger for størrelsen. Ved valg av båttype måtte man ta hensyn til at de skulle bli brukt i andre sesongfiskerier i løpet av året.

I den seneste fangstperioden fram mot 1987 ble det brukt både tre- og stålskuter, og størrelsen lå for det meste mellom 70 og 100 fot. Disse båtene hadde større lastekapasitet og muligheter for å ise ned kjøttet ombord. Samtidig var fangstfeltet blitt vesentlig utvidet, slik at hoveddelen av fangsten i den siste tida foregikk i Barentshavet.

Det foregikk altså hele tida en fortløpende teknologisk utvikling innenfor småkvalfangsten. Fra de første prøvende forsøkene med gamle båter og primitivt utstyr, utviklet fangsten seg slik at man hadde godt utstyr og alle de teknologiske hjelpe-

Røvar-Dahl er kanskje den nordnorske småkvalfangstens mest kjente "Vante mann".

Foto Håkan Mørne fra hans bok Værbitt sagaland, 1939.

midlene som man trengte. Men det er viktig å understreke at båtene fremdeles var tilpasset en kombinasjonsdrift.

Endringene i størrelsen på de økonomiske investeringene førte ikke til vesentlige endringer i eierforholdene. På samme måten som på båtene ellers i Lofoten var eierstrukturen nokså flat. Det var fortsatt en eller flere av mannskapet på båten som eide den. Ofte kunne det være snakk om

På utkikk etter vågekval i Vestfjorden i 1937.

Foto: Oscar Sund fra hans bok Skårungen, 1942.

et familieforetak, der f.eks. to brødre eide båten, mens flere av mannskapet var nære slektninger.

Et viktig særdrag ved småkvalfangsten som system er at forholdene ikke ligger til rette for ubegrensede teknologiske investeringer. Dette betyr at det stilles desto større krav til spesiell kunnskap og kompetanse hos den enkelte kvalfangeren. Økte teknologiske investeringer gir

ikke automatisk økt eller mer effektiv fangst. Det er fremdeles det blotte øyet til den trenede fangstmannen oppe i tønna som er det vesentligste redskapet til å leite opp kvalen. Vågekvalen bryter bare vannskorpa så vidt når den i løpet av noen få sekunder er oppe for å puste. Blåsten er lite synlig, og kvalen har heller ingen vannsøyle. Dette betyr at det skal et meget øvet øye til for i det hele tatt å oppdage vågekvalen ute i havet.

Fangsten er bare mulig i relativt stille vær. Et moderne hjelpemiddel som radar er helt uten verdi i denne sammenhengen. Sonar og ekkolodd kan heller ikke brukes

for å lokalisere kvalene. Vågekvalen oppfanger disse signalene, og det gjør den "helt vill" som fangerne sier — det bringer den på flukt og umuliggjør fangst. Slik legges det altså enkelte, man kunne kanskje si betryggende begrensninger, på å utvikle fangsten i industriell stil.

Produksjon av kvalkjøtt

I Skrova utviklet forholdene seg slik at stedet ikke bare ble et utgangspunkt for kvalfangere, men også for mottak, produksjon og videreforedling av kvalkjøtt. I utgangspunktet ble kvalkjøttet solgt som pelsdyrfor til revefarmene rundt omkring i distriktet, og fortjenesten var liten. Det var vanlig at man fikk rundt 25 øre kiloet. Båtene reiste selv rundt og solgte til revefarmene. I en periode ble mye av kjøttet sendt til oppkjøpere i Trondheim. Matmangelen under 2. verdenskrig var med på å skape et gjennomslag for kvalkjøttet som menneskeføde. Dette la i en helt annen grad grunnlaget for en videreforedlingsindustri, som i sin tur også ga betraktelige økonomiske gevinster til lokalsamfunnet Skrova.

Utviklingen av kvalkjøttet til en profitabel handelsartikkel tar Skrova antagelig med god grunn æren for. Fiskeoppkjøperne på Skrova begynte tidlig å kjøpe opp kvalkjøtt. Firmaet Jul Nøtnes, som ble etablert i 1920-årene, var blant de første. Etter hvert kom det flere til. I Skrova er det flere bedrifter som driver med oppkjøp og videreforedling av kvalkjøtt. Ca. 70% av alt kvalkjøtt som blir fanget, levert og videreforedlet i Skrova.

I produksjonsbedriftene representerte kvalkjøttet en sesongmessig tilpasning fra mai til august. I denne perioden var det fra 35-55 mennesker på hver av de 5 bedriftene som hadde sitt arbeide med kvalkjøttet. Dette er en nokså stor arbeidsstokk, når man tar i betraktning at det totale folketallet i Skrova bare er 300. Videreforedlingen har skapt sine

Flensinga foregikk i fjæra i vågekvalfangstens begynnelse.

Foto: Håkan Mørne fra hans bok Værbitt sagaland, 1939.

kvalkjøttmillionærer i Skrova.

Overrislingseffekten har vært stor, såpass stor at Skrovaværingene er stolte av sine gründere og millionærer. På en benk nede på kaia har noen malt "Millionærbenken", det er også det denne benken til daglig kalles på folkemunne. Denne benken er mer av en hedersplass enn den er en gapestokk.

Den gunstige økonomiske utviklingen innenfor kvalfangstnæringen fortsatte fram til dagens situasjon. Selv om kvotene i en periode gikk ned, gikk prisene opp. I dag er næringens framtid som kjent fortsatt truet av Den Internasjonale Kvalfangstkommisjonens (IWC) årlige vurderinger av kvoter og eventuelt totalstopp av all kvalfangst. I Skrova har båtene og båtmannskapene måttet veksle mellom kvalfangst og de andre fiskeriene som også tidligere utgjorde en del av kombinasjonsdriften. Den tidligere stoppen i kvalfangsten kom samtidig med en svikt i sesongfiskeriene. Dette skapte store problemer også for de som hadde drevet med kvalfangst. Virksomheten ved mottaksbedriftene ble i sommermånedene, under moratoriet, delvis erstattet av arbeide i forbindelse med fiskeoppdrett. Men fiskeoppdrett skaper ikke på langt nær like mange arbeidsplasser, og har dermed ikke den samme økonomiske overrislingseffekten for lokalsamfunnet. Den felles innsatsen som kvalen representerte i en travel arbeidssesong, er også borte. Om sommeren var Skrova, under fangststoppen, et stille fiskevær, der det tidligere rådet en travel aktivitet som alle i

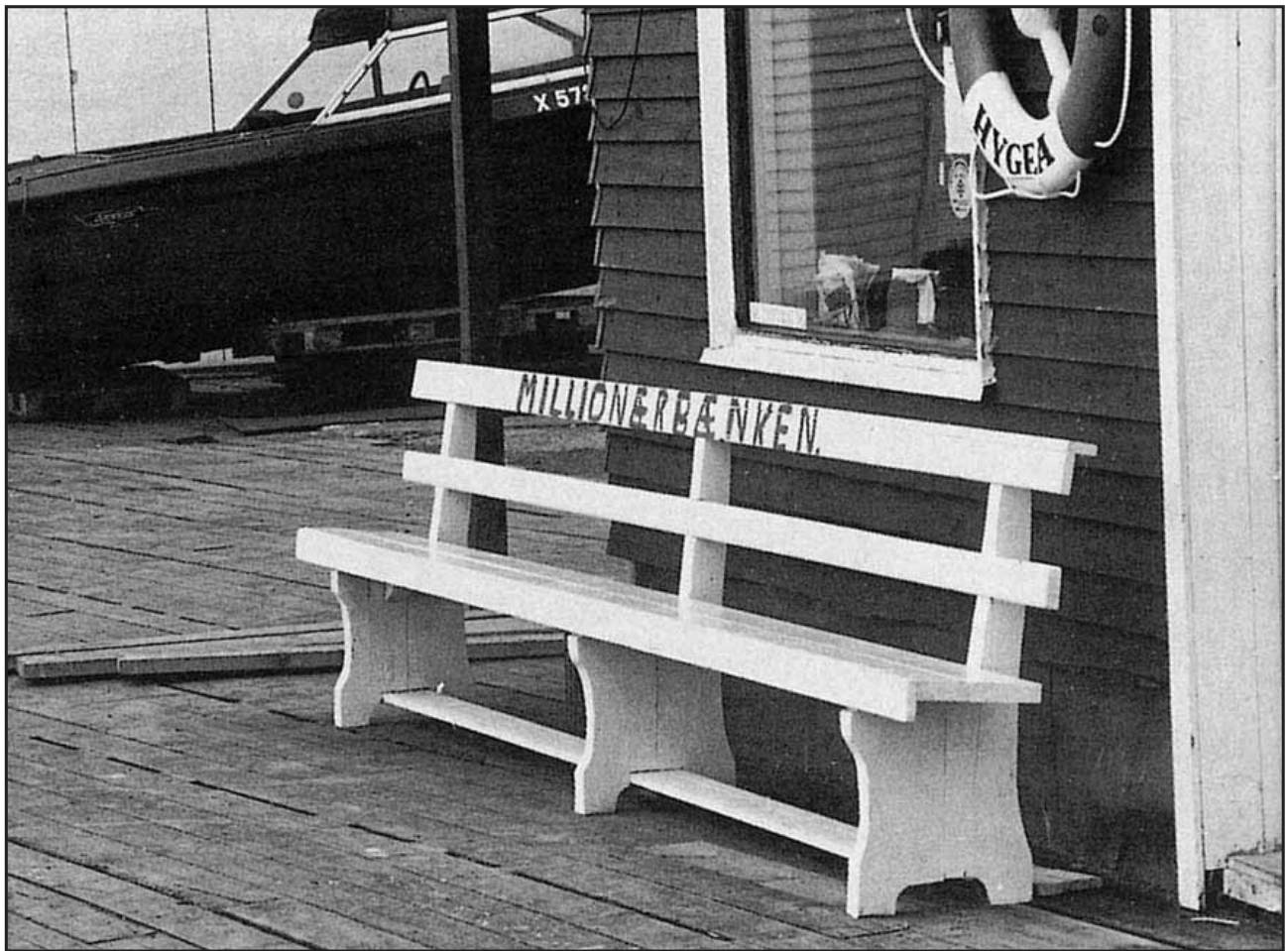
lokalsamfunnet kunne samle seg om og identifisere seg med. Livet og travelheten preger igjen Skrovasamfunnets sommer, uten at noen kan være sikker på hvor lenge det varer.

Kompetanse og sosialisering

Både fiskerne og mottaksapparatet hadde allerede en fastlagt kultur og sosial organisasjon. Og mye av den kunnskapen som fiskerne hadde, kunne man også gjøre seg nytte av i forbindelse med kvalfangsten. Dette gjaldt f.eks. kjennskapet til farvannet og havstrømmene, foruten den generelle kunnskapen knyttet til båter, fiske og værforhold.

Innenfor fiske og fangst representerer de kunnskapene som vi her snakker om, en form for uformell kompetanse. Oftest er denne kompetansen resultatet av en innlæringsprosess eller en sosialiseringsprosess som starter tidlig i livet. Det gjelder innlæring av ferdigheter og arbeidsteknikker, men også holdninger og verdier. Rent umiddelbart kan det være vanskelig å peke på hvilke konkrete ferdigheter denne kompetansen består av. Fordi man ikke har eksamener og papirer som viser hva man er, finnes det en rekke kulturtrekk og kulturelle symboler som viser hvem som er "kvalifisert kvalfanger". Dette er alt det som ligger i begrepet "vant mann", slik det brukes i vanlig tale, eller når man annonserer i avisen etter arbeidskraft på båtene.

Det er imidlertid ikke bare vante menn som har hatt sitt arbeide med kvalkjøttet.

"Millionærbenken" i Skrova 1988.

Innenfor arbeidet med videreforedling av kvalkjøttet har det arbeidet en del menn med sjauing og grovskjæring av kjøttet. Men den alt overveiende delen av produksjonsarbeiderne har vært kvinner. Kvinnene på Skrova har spilt en viktig rolle både når det gjelder utviklinga av kvalkjøtt som menneskeføde, og i selve produksjonsprosessen. Her har det også utviklet seg et høyt kunnskapsnivå når det gjelder behandlinga og skjæringa av kjøttet. Man kan kanskje også si det slik at kvalkjøttet og inntektene i forbindelse med det, har vært en viktig grunn til at kvinnene har blitt værende på Skrova.

Innenfor et kvalfangstsamfunn som Skrova startet sosialiseringen til kvalfangster svært tidlig. I og med at de fleste voksne personer i kvalfangstsesongen på en eller annen måte var engasjert i denne virksomheten, ble også barna tidlig dratt inn i arbeidet. Et typisk "barnearbeide" i forbindelse med kvalkjøttproduksjonen har vært å brette esker for pakking av 400 grams forbrukerpakninger med kvalkjøtt. Disse kartongene er små og lette, og selv små barn kan etter kort tids læring klare å mestre dette arbeidet. Det presiseres ofte

at denne virksomheten blant ungene hadde mer karakter av lek enn av arbeide. En vesentlig "inspirasjon" til denne leken var at ungene kunne få en rimelig bra betaling, som foruten lommepenger til godterier ga dem muligheten til å anskaffe seg sykler og andre dyrere leker for egne penger. Men deltakelsen i arbeidet betydde at barna oppholdt seg i et produksjonsmiljø, der de stadig mottok impulser til en framtid der de også kunne ha en fast tilknytning til kvalfangsten.

På mange måter kan den første deltakelsen i kvalkjøttproduksjonen sammenlignes med et annet "barnearbeide" i Lofoten som har hatt en viktig sosialiserende funksjon: det å skjære torsketunger. Tungeskjæringen er en mer etablert virksomhet fordi den har foregått gjennom lang tid. Av ungene blir det nærmest betraktet som en rettighet de har, og gjennom en god Lofotsesong kan ungene skaffe seg en vesentlig ekstrainntekt. Samtidig er dette den første integrasjonen i det voksne fiskersamfunnet, og en situasjon der verdier og normer som f.eks. hurtighet, pågåenhet, arbeidsomhet og teknisk ferdighet blir overlevert og innlært. De lærdommene som ungene gjør på kaia mens de skjærer tunger, er ikke uten verdi for de arbeidsoppgavene de i neste omgang kan komme til å utføre som skårunger på fiskebåten. Og enda viktigere er det kanskje at de får et innblikk i den forestillingsverden og den begrepsverden som er knyttet til fisket.

Når barna ble større, var det andre

arbeidsoppgaver de kunne bli satt til, og gradvis tilegnet de seg kunnskaper som gjorde at de som voksne hadde en bakgrunn for å bli kvalfangere og produksjonsarbeidere i videreforedlingen av kvalkjøttet. Men det var ikke bare gjennom arbeidet en slik sosialisering foregikk. På et spesielt sted i Skrova, på "Hjørnet", pleide kvalfangerne å samle seg når det ikke var fangstaktivitet. Her bodde en annen av pionerene innenfor småkvalfangsten i Skrova, Tømmerås, som har mange legender knyttet til seg.

Dette var et sted der fortellingene om kvalfangsten ble overlevert, og der mytene om kvalfangstens heltefigurer ble gjenfortalt. Flere av dem vi snakket med på Skrova kan fortelle om hvordan de som barn kunne stå lenge og høre på historiene til kvalfangerne.

Dette fortellermiljøet hadde altså en viktig funksjon også i forbindelse med sosialiseringen av unger og ungdom i kvalfangstsamfunnet. Gjennom fortellingene fikk de et innblikk i fangstsamfunnets normer og verdier, samtidig som det ble skapt idealer og rolleforventninger. Folk forteller at disse rolleforventningene i sin tur kom til uttrykk i lek, der det f.eks. hadde stor prestisje å "være" den skytteren som siste sesong hadde skutt flest kval, eller leke at man var med på den båten som hadde gjort best fangst.

De første årene ombord på båten kan også oppfattes som en opplæringsperiode. Som "skårunge" på fangst hadde man lavest

status og ble gjerne satt til å koke, mens man gradvis kunne bli innlemmet blant de "vante" fangstfolkene. Høyest status hadde skytteren og skipperen. Men det var vanlig at man måtte ha flere fangstsesonger før man ble regnet som vant kvalfangst. Evnen til å se vågekvalen med det blotte øyet, det å vite hvor kvalen har sine vandringer, det å manøvrere en båt under jaget på en kval, og det å skyte kvalen i det korte øyeblikket den er oppe, krever lang erfaring og øvelse. Derfor finner man også en stor grad av stabilitet blant mannskapet på en kvalfangstbåt. Men denne kunnskapen og kompetansen som viser at man er "innenfor" kvalfangstkulturen, kommer også til uttrykk gjennom det "å kjenne til" forestillinger og sentrale myter som er knyttet til kvalfangsten. På denne måten viser man også tilhørighet, og det blir en viktig del av den lokale identiteten.

Framtida for Skrova og kvalfangstkulturen

I et lite lokalsamfunn som Skrova har en stopp i kvalfangsten konsekvenser som går langt ut over det at noen båter ikke lenger kan drive kvalfangst, og at noen

menn må finne på noe annet å gjøre. Fangststoppen hadde selvfølgelig økonomiske konsekvenser, med alt det medfører for de enkelte og lokalsamfunnet. For mange betydde det at helårssysselsettingen falt bort, og dermed kunne det bli vanskelig å se noen framtid på Skrova. Men også på det kulturelle og det identitetsmessige planet hadde fangststoppen svært store konsekvenser for lokalsamfunnet som helhet. Den spesielle uformaliserte kunnskapen og kompetansen som er knyttet til kvalfangsten kunne temmelig raskt forsvinne. Om det ikke lenger kan fanges kval, faller også motiveringen hos de yngre til å lære og å velge en framtid som kvalfanger bort. Som vi har vist, er dette noe som ikke bare gjelder de som deltar på selve fangsten, men hele Skrovasamfunnet. Kunnskaper, holdninger og ferdigheter går tapt når kvalfangsten ikke lenger er der. Derfor kunne fangststoppen opplagt få konsekvenser for den lokale identiteten. Når levesettet må endres, vil også identiteten endre seg. Uten kvalfangsten ville ikke det å være skrovaværing bety det samme som før. Heldigvis fikk denne historien en lykkelig slutt — i alle fall foreløpig.

*«... da hun ingen
Kjerlighed nogensinde
har havt for ham»*

Et tvangsekteskap fra Lofoten

Kjell Furuset

Kort tid før han forlot Vågan tok prost Mathias Bonsak Krogh opp en vanskelig ekteskapssak i menigheten. Maren Malene Eliseusdatter Ursin fra Steine i Buksnes var bare 18 år gammel da hun ble tvunget til å gifte seg med den 64-årige enkemannen Hans Jonsen Ørsvåg fra Vågan¹. Ekteskapet ble en tragedie for begge. Nedenfor følger Kroghs innberetning til biskopen².

«Pro memoria!»

En Mand her av Menigheden Hans Jonsen Ørsvåg blev om høsten 1783 ægteviet med en Pige av Buxnæs Menighed, Maren Malene Elisæus Datter. Manden var noget aldrende og vanføer, men ejede nogen Formue. Pigen var ung, og virkelig fandt hun ej Behag i Partiet,

men den gierrige Fader Elisæus Bentsen, som endnu lever, overtalte eller maaskee rettere tvang hende dertil. Hun var neppe kommet til sin Boepæl Ørsvaag, førend hun kjendeligen yttrede den største Avskye for sin Ægtemand. Denne blev da nødsaget under 13 Maj 1784 at optage et Tingsvidne³ over hendes Opførsel. I dette Tingsvidne ere følgende Ting med Vidner bleven oplyste.

1. Paa Bryllupsdagen selv tillod hun ej Hans Jonsen at omfavne hende eller sidde ned hos hende. Med megen Møje fik man hende overtalt at gaae i Seng til sin Mand. Men der fandtes hun om Morgenen at ligge i sine Underklæder, og Ansigtet vendt fra Manden. Denne beklagede, at hun paa ingen Maade vilde tilstæde ham den

ægteskabelige Omgang. Hun fortfarede i den hele Bryllups Højtid paa samme Maade.

2. Ved Hjemkomsten til Hans Jonsens Huus søgte hun Seng med ham, men ofte i sine Underklæder. Men Manden igjentog sin forrige Klage, at ham ej blev tilstædet nogen videre Omgang med hende. Desuden fremviiste han i Konens Nærværelse sin høyre Haand, som var gandske blaa, hvilket han sagde var forvoldet derved, at hun havde bidt ham i samme, da han vilde nyde sin Ret, som Mand. Av dette Bid blev han 8te Dage hindret at søge sin Næring paa Søen. I Begyndelsen av April 1784 skilte hun aldeles Seng med ham.

3. For avg. hr. Hjort, som da var Præst i Waagen, og avdøde Medhjælper Søren Gram har hun erklæret, at da hun av Sal. hr. Gartner førend Vielsen blev tilspurgt, om hun var fornøjed med Hans Jonsen, svarede hun: Ja. Men hun har og for ovennævnte erklæret at han aldrig skulde nyde legemlig Omgjængelse med hende, da hun ingen Kjerlighed nogensinde har havt for ham.

4. Hun har Ligeledes viist den kjendeligste Mangel av Huusomhyggelighed, efterat hun som Kone tiltraadde samme.

Dette er Indholdet av Tingsvidnet, som Jeg Original har for mig, og ere de 3 første Poster av 6 eenstemmige Vidner beedigede. Men stedse har hun og erklæret, at hun av Faderen og en Broder er vorden

tvunget til Giftermaalet. I Aaret 1784 reyste hun aldeles bort fra Manden, og have da siden levet adskilte. Hun medtog alt hvad hun selv medbragte til hans Huus⁴, og desuden sine Fæstensgaver⁵.

Da Jeg forrige Aar var om Sommeren i Ørsvaag for at betjene den svage Hans Jonsen med Sakramentet, foreholdte Jeg ham, at han burde, uagtet sin Kones Forseelse ej alene tilgive hende, men og, da hun var et ungt Menneske, som maaskee ved at tvinges fra Ægteskab maatte henfalde til Ukydske Udsvævelser, som da heller ordentlig skulde skille sig med hende, hvorved hende kunde tillades et nyt Ægteskab. Hertil svarede han, at fra hans Side skulde herimod ingen Hindring skee. Jeg spurgte ham, hvor meget han da vilde tilstaae hende av sit Boe? Hvorpaa han svarede i Førstningen: Slet intet. Men ved mange Forestillinger bragte Jeg det dertil, at han vilde deele med hende sit Boe, saaledes som det ved Registeringen efter hans forhen avdøde Hustrue av 20 Octb 1780 befandtes, hvorved da hans fraskilte Kone Maren Malene Elisæus Datter faaer 268 r. 1 m. 13 s. Dette er bleven hende forestillet. Men Faderen Elisæus Bentsen, der er bekjendt for ligesaa stor Pengepuger, som formuende Mand vil ej antage Vilkaaret, endskjønt man siger Datteren, der skal have en hemmelig Inklination⁶, for sig selv er villig dertil. Faderens Grund til at forkaste Vilkaaret er denne: at Hans Jonsen skal eje flere Midler, end som med den benævnte Registerings og Skivte Forretning er bleven fremviiste. Hvorvidt

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Handwritten signature or initials.]

dette er sandt, veed Jeg ej, men om det er saa, kan det vel vanskeligen bevises. Desuden maae Hans Jonsen have tilsat meget ved hans Hustrues Skilsmisse fra ham, da han som syg og vanfør, i det mindste siden Jeg kom til Waagen, har maattet uden nogen synderlig Fortjeneste opholdt sig som Fledføring⁶ i Nils Andersens Huus, hvor for denne og paas-taer sin Betaling for 14 Aar, 60 r. pr Aar.

Hans Jonsen har nu faaet det alvorlig i Sinde, forinden sin Død som dog endnu længe kan forhales, da hans Sygdom er kun en Hostesvaghed — at skille sig med Konen. Kan det ej skee paa anden Maade, vil han udtage Stevning mod hende. Men Jeg har raadet ham til for Opsigts Skyld endnu Lidet hermed at forhale; og har faldet paa den Tanke, at dersom D. H.⁷ maaskee vilde umage Dem med at tilskrive Faderen Elisæus Bentsen efter denne min Indberetning, og forestille ham, saavidt Jeg i det mindste synes, Billigheden i de foreslagne Vilkaar, maatte dette maaskee frugte hos ham. Jeg formoder, at naar baade Hans Jonsens og Maren Malene Elisæusdatters skriftlige Samtykke om Skilsmisse vedsendes til Canceliet, den da uden store Bekostninger erholdes. Derimod gaaer Sagen til Domstoelen, og det scandaloese Tingsvidne fremlægges, maatte hun maaskee tabe meere, og hendes naturlige Drivt maaskee ved utilladelig Fyldestgjørelse gjøre hende vanæret, og meere uheldig. Hun er virkelig at ynke, thi

hun blev, og er endnu et Offer for sin Faders Gierrighed.

Kirkevaag d 19 Febr 1799

M. B. Krogh”

Hvordan gikk det etterpå?

Ved folketellinga i 1801 står både Hans Jonsen og Maren Malene Eliseusdatter oppført som gift, men Hans Jonsen bodde hos slektninger i Ørsvåg, ”skilt fra bord og seng”, og Maren Malene hos foreldrene på Steine. Hennes far døde i 1801. Hans Jonsen levde ennå i 1804 da han ga 50 riksdaler til fattigkassen⁸. Maren Malene ble siden gift på nytt, men fikk ingen barn. Hun døde i 1831, 66 år gammel .

Noter

1 Paret ble viet av Hans Gartner i Buksnes kirke den 27. oktober 1783

2 Innberetningen ligger i arkivet til det nordlandske kirke- og skolefond (pakke 6), SAT

3 Vitnemål fra retten eller den samlede tingallmue

4 Ved giftemål hadde bruden med seg heimefølge (medgift), ofte i form av personlig utstyr, husholdningsgjensander eller husdyr

5 Ved forlovelse fikk kvinnen én eller flere festegaver (ofte pyntesaker) av mannen Kjæreste

6 Fletføring, person som blir underholdt av slekt eller familie

7 Deres Høyærverdighet, dvs. biskopen Lofoten og Vesterålen prosti kopibok 1791-1825 (s. 53), SAT

8 Berg, P.: Hol bygdebok (1971) s. 215

*Havet skilte ikke,
det bandt sammen de mange
små bygdene...*

Lokalfart i Lofoten

Geir Svendsen

Historien om lokalfarten i Lofoten og Vesterålen er i all hovedsak historien om VDS. Andre rederier har også drevet ruter i området, deriblant ODS, Lofoten Trafikklag og Nordtrafikk, men jeg vil her konsentrere meg om VDS-rutene.

Trafikalt sett hadde Lofoten og Vesterålen alltid vært en utkant, langt borte fra landets sentrale områder, så transport av post og passasjerer var et tilnærmet ikke eksisterende tilbud til langt ut på 1800-tallet. Persontransport både ut og inn av regionen, så vel som internt transport fant sted med tilfeldig skyss, eller man seilte eller rodde selv. Det gjorde selvfølgelig at det var liten eller ingen kontakt mellom de forskjellige øyene og stedene, med de følger det hadde på alle samfunnsområder.

På denne bakgrunn er det ikke rart at kravet dukket opp om å få dampskipsforbindelse både eksternt og internt i regionen. Til å begynne med var det posttransporten som var grunnlaget for dampskipsrutene til Lofoten og Vesterålen.

Utgangspunktet for den gamle postruten til Lofoten og Vesterålen var Laskestad i Steigen. Herfra ble posten seilt eller rodd over Vestfjorden. Det var en livsfarlig rute, og mer enn en gang kom både postfører og post bort. Det var derfor en stor forbedring da den første dampskipsruten nådde fram til Lofoten. I de første årene var det bare rutefart i den lyse årstiden, men allerede i 1850-årene ble postruten over Vestfjorden innstilt som følge av dampskipsrutene.

Skrova var det første anløpsstedet i Lofoten, fulgt av Svolvær og Kabelvåg. Vesterålen fikk det første dampskipsanløpet i 1860. Det var Steilo som var knutepunktet for Vesterålen. Herfra ble posten sendt med såkalte bipostruter til Bø, Øksnes og Sortland. I vinterstiden måtte posten sendes over Hadsselfjorden.

For Lofoten gikk båtpostrutene fra Kabelvåg til Reine via Henningsvær, Sund, Steine og Ballstad. Egne lokalruter fikk Lofoten og Vesterålen først i 1867. Da satte staten inn gamle "Prinds Gustav" i tre måneder, året etter var det marinens "Ægir". Det var en ulønnsom rute for sta-

Gamle "Børøysund" var en av veteranene i lokalfarten i Lofoten og Vesterålen. Her forlater den kaia i Digermulen en vinterdag i 1959.

Bildet har vi lånt av Geir Svendsen

ten, derfor ble den overlatt til dampskipet "Arendal" for en årlig godtgjørelse på 3.600 speciedaler. Dette var i 1869. De neste årene sørget "Arendal" alene for all rutefart i Lofoten. I 1871 tok Bergenske og Nordenfjeldske over med "Kong Øystein" og "Thor". Det statlige tilskuddet for helårs lokalfart i Lofoten og Vesterålen var på 15.000 speciedaler.

Lokalfarten fikk fra første stund en svært positiv innflytelse. Området som var veiløst og oppdelt av farlige havstykker der uvær eller geografien selv kunne gjøre enhver reise livsfarlig, kunne nå nås til enhver tid. Post, last og passasjerer kunne fraktes trygt fram og tilbake til noenlunde sikker tid. Likevel: Et eller to anløp hver uke dekket ikke behovet for godstransporten. For passasjerbefordringen var det ikke så viktig. Vanlige folk hadde ikke råd til å reise med dampen. For dem var småbåten fremdeles det eneste reisealternativet.

En forbedring på alle områder kom da VDS overtok lokalfarten i 1894. For et statsbidrag på 78.000 kroner årlig startet VDS lokalfarten i Lofoten og Vesterålen. Deres første lokalbåt var gamle "Alten" på 141 bruttotonn som ble innkjøpt for 14.000 kroner og ombygd for omtrent samme sum og omdøpt til "Vågan". Det var imidlertid umulig å dekke behovet med bare en båt. Det måtte nok en båt til, denne gangen ble det nye skipet større, 330 bruttoregister tonn, og det fikk navnet "Hadsel".

Ettersom årene gikk, ble rutene stadig utvidet, og allerede i 1906 var det blitt tre ukentlige rundturer både i Lofoten og i Vesterålen. Derav var det en rute til Gimsøy og Borge. Fartøyene "Hadsel", "Røst" og "Risøysund" var nå i fast lokalfart.

Det var og er et farlig farvann, og den gang var det lite eller ingenting av fyr

eller sjømerker. I hele regionen var det bare seks kaier, i Lofoten bare en, og det var i Svolvær. Både for mannskap såvel som for ekspeditørene var det et forferdelig slit. Tungrodde ekspedisjonsbåter i all slags vær, passasjerer og last måtte overrekka i akkurat det rette øyeblikket. Bare et utrolig godt sjømannskap og et overmenneskelig slit kan gis æren for at det ikke skjedde mang en katastrofe. Men av og til skjedde det ulykker, i 1904 grunnstøtte "Røst" ved Mortsund og sank. Den ble hevet, forlenget, og kom tilbake i modernisert form i 1913.

Antallet anløpssteder økte stadig, og nye ruter kom til. Det ble derfor nødvendig å anskaffe noen mindre motorbåter til byggerutene i Borge, Strandlandet og i Eidsfjorden.

Etterhvert som stadig flere anløpssteder fikk kai, ble arbeidet lettere for alle parter, samtidig tok veibyggingen i regionen til i større skala. Første verdenskrig førte til innskrenkninger også i lokalrutene. Kullmangel og generell dyrtid ga store problemer for hele kysten, men fra 1918 av gikk det raskt framover igjen, og dermed kom nye ruteutvidelser. Blant annet ble ruten til Andenes tatt opp igjen. Et videre fremskritt var åpninga av Risøyrenna i 1922. Vesterålsrutene fikk nå sitt utgangspunkt i Stokmarknes, mens lofotrutene som før gikk ut fra Svolvær.

Krakket i 1932 førte til at man måtte legge opp flere dampskip og leie inn billigere

tonnasje, noe som var svært upopulært. Fiskebåter var ikke egnet til rutefart, og denne ordningen opphørte etter hvert.

Antall anløpssteder i Lofoten og Vesterålen var i 1906 70. I 1923 var det blitt 81 i de ordinære rutene, men dertil kom 40 nye anløpssteder i bygderutene. Altså en total på 121. Dette var det høyeste antallet anløpssteder noensinne. Nå begynte landeveistransporten etter hvert å ta over. Den første drosjen på Hadseløya startet driften i 1916. Samme året kom den første bussen til Vestvågøya.

Ved krigsutbruddet 9 april 1940, var følgende skip i lokalfarten i Lofoten og Vesterålen: "Børøysund", "Risøysund",

Det første kaianlegg i Svolvær med lokalbåten "Thor".

*Maleri gjengitt i boka
"På nordnorsk kjøll" 1956.*

"Hadsel", "Mosken", "Røst" samt leiebåten "Havgolla".

Heldigvis slapp lokalfarten i Lofoten og Vesterålen unna uten skade, men både "Røst" og "Mosken" måtte flere turer til Finnmark for å hente evakuerte.

Etterkrigstiden betydde fornying av flåten, men samtidig begynte avviklingen av lokalfarten i regionen. De første fergesambandene dukket opp, og antall anløpssteder minsket raskt. Nye skip måtte

imidlertid til, og de kom, "Reine" i 1949, "Nyksund" i 1951, "Flakstad" i 1954 og "Strønstad" i 1955.

Alle disse ble etter hvert for langsomme og de første "hurtigbåtene" dukket opp. Den første var "Raftsund", som ikke var særlig vellykket. Den ble senere byttet ut med "Hadsel", som igjen ble byttet ut med "Brotøy". I dag er det bare "Brotøy" i tradisjonell lokalrute igjen. Andre, mindre strekninger trafikkeres med mindre skyssbåter.

Lokalfarten var avgjørende for utviklingen i regionen i nesten 150 år. Vi har mange å takke for innsatsen, både personer og rederier. Noen ga også livet i denne farten, men i de få forlis som skjedde var det heldigvis bare ett som krevde liv, nemlig "Havskårens" forlis ved Kvalnes 19. desember 1946, da 11 mann kom bort.

Ellers gikk følgende lokalbåter tapt: "Røst" som grunnstøtte og sank ved Mortsund 1904. (Hevet). "Barøy", (ODS) sank i orkan ved Andenes 17. februar 1928, "Hadsel", som grunnstøtte og sank ved Nakkmean, Mølnarodden den 29. januar 1958, samt "Fremskridt" som brant 14. mars 1925.

I bilen og veienes tidsalder kan det være vanskelig å forstå hvor viktig lokalrutene var for hvert eneste lokalsamfunn langs kysten, men en ting er sikkert: uten lokalrutene hadde ingen utvikling skjedd. Det er ikke så mange år tilbake i tiden at dagens høydepunkt var ankomsten av lokalen eller hurtigruta, da møttes ung og gammel på kaia for å få med seg dagens nyheter, treffe kjenninger eller få med seg hvem som kom eller reiste. I dag er dette møtestedet som så mange andre blitt historie.

*Det skjer da
litt av hvert i Lofoten
i dag også..*

Liv og røre på Valbergtreffet

Tone Asphaug Steinsvik

Ferskfisk, lever og rogn. Diktlesing, allsang og sosialt samvær. Det var februar-månedens Valbergtreff i et nøtteskall.

Denne gangen var 7. klassingen Kristine Larsen med i velkomstkomiteen ute på trappa, og også den raskeste til å hjelpe 79-årige Hilmar Vikjord der han kom gående på glattisen i retning Valbergstua. Inne ventet forventningsfulle elever, lærere og andre sambygdinge, og mest spent av alle var de 12 elevene i 5., 6. og 7. klasse som hadde invitert til treffet.

I 11 samfulle år har Valbergtreffet vært en tradisjon i bygda, og like lenge har de spreke damene Ingrid Hansen og Ellinor Thesen laget til mat. Lapskaus, kjøttsuppe

og annen tradisjonsrik kost står på menyen, og i februar serverer de alltid ferskfisk, lever og rogn. I mars er det kjelost som serveres; også det en delikatesse som mange setter pris på.

— Vi har laget mye rart opp gjennom årene, skal du tro. Men alle har overlevd, blunker de to kokkene lurt.

Denne februaronsdagen var det samlet rundt 30 stykker i Valbergstua med stort og smått. Ifølge lærer Elin Molaug pleide det å komme atskillig flere eldre før, men nå har det dessverre begynt å tynnes i rekene. I tillegg har bussen som korresponderte med treffet, blitt innstilt. Men uansett var hun og mange flere glade for at den daværende sognepresten i Stamsund, Harold Holtermann, og kona Liv kom for

*Bildene på venstre side:
Ingrid Hansen (t.v.) og Ellinor Thesen
kan kunsten å koke god, gammeldags
mat, mens 7. klassingen Trond Henning
Selnes var en kløpper til å servere
ferskfisk til sine sambygdingar under
Valbergtreffet.*

*Kristine Larsen gir Hilmar Vikjord en
hjelpende hand på det glatte føret.*

Alle foto: Tone A. Steisnvik

å vise lysbilder fra deres reise i Finnmark og Troms sist høst.

Elevene leste flere dikt og noen vågale sitater, mens rektor Trygve Valberg underholdt med en artig epistel skrevet av tidligere skolesjef Einar Fyhn. Svein Kongsjord tro også til med opplesning av diktet Møljekalas, noe som satte de fram-møtte i den rette stemningen før maten.

Og mat på fat ble det; servert av de flinke elevene. Fiskesuppen, som er laget etter en hemmelig oppskrift, smakte også utmerket. Og så var det én ting til som stod på programmet, nemlig loddsalg. For skal Valbergtreffet være liv laga framover, må man ha penger i kassen. I tillegg er det jo artig å vinne en krushund eller en pose kaffe å ta med seg hjem. Som et minne.

*Noen barndomsminner
kan være ganske
dramatiske ...*

Da orkanen tok «Solbakken»

Per D. Solstad

1947, midt på svarte høsten. Natt til 13. oktober. Værmeldingen for Vest-Lofoten lød på sterk sørvest storm med orkanbyger. Noen år tidligere hadde vi flyttet inn i vårt nye hus "Solbakken" på Fredvang. Det var krig i landet og vanskelig med byggevarer, spesielt trelast. Huset ble derfor satt opp av betongstein, noe som skulle holde godt mot høststormene, trodde vi. Muligens var det gjort en feil med takkonstruksjonen. De holdt i alle fall ikke mot orkanen den svarte høstnatta i 1947.

Jeg husker det som om det var i går. Værmeldingen og det hele. Det var høstfest på ungdomslokalet. Mine foreldre, Leikny og Arnold, som var relativt unge mennesker den gang, hadde planlagt å delta på festen, men ble hjemme på grunn

av styggværet som var meldt. Min yngste bror, Lind Arnold, var 10 år, og jeg selv 14. Mor og far torde ikke la oss være alene i huset. Eldstebroren Trond, var 15 år og konfirmert sommeren før. På den tiden ble man etter konfirmasjonen betraktet som noenlunde voksen og fikk delta på festene i bygda. Derfor befant han seg på ungdomslokalet da tragedien utspant seg.

Det skjedde ved ett tiden om natten. En skikkelig orkanbyge løftet hele taket av og kastet det 2 - 300 meter nedover jordet. Taket var flatt og antakelig lett å få av når det først hadde løsnet mot sørvesten. Innomhus var det brukt myke, porøse bygningsplater som også blåste bort i stormen.

Jeg våknet av at regnet slo mot ansiktet,

og jeg så opp i svarte himmelen. Mor, far og Lind Arnold sov i rommet ved siden av. Jeg kunne ikke komme inn til dem med det samme på grunn av alle bygning-splatene som var blåst ned og stengte for døren. Man kan lett forestille seg panikken som oppsto. Lind Arnold fikk vi omsider gravd fram fra en haug av nedblåst materialer. Men over sengen hans lå en svær betongbjelke og vippet i vinden!

Det var bekmørkt over alt. Strømmen var borte fordi kraft-ledningene til huset var blåst ned. Vi greide å famle oss ned i kjelleretasjen hvor det var noenlunde trygt. Vi sto lenge og ventet i kjellerinngangen før vi torde å løpe ned mot nabohuset der onkel Egil og hans familie bodde. Løse materialbiter for hele tiden gjennom luften i orkankastene. Så kom det som jeg den dag i dag fremde-

les ser helt klart for meg. Kraftledningene lå nede på bakken, og i det vi fire i forferdelsen løp hånd i hånd nedover veien i mørket, snublet vi i ledningene. Det ble kortslutning, naturligvis, og blålyset flammet opp rundt beina våre. Det intense blå-gule lyset glemmer jeg aldri.

Min onkel og hans familie ble vekket da far banket hardt på døren. Jeg husker fars ord idet onkelen min åpnet døren. "Du må slepp oss inn. Han har gjort oss huslaus!" Tryggheten jeg følte da vi var kommet inn i varmen, våte og forfrosne som vi var, var ubeskrivelig.

Hustaket fløy gjennom luften bare få meter fra onkels hus, så nær at flaggstangen ble brukket og ødelagt. Synet som møtte oss da det ble lyst dagen etter var uvirkelig.

Den takløse bygningen med klær og innbo strødd rundt omkring. Og taket som lå fullstendig knust flere hundre meter unna, samt den brukne flaggstangen. Alt dette sitter klart i minnet fremdeles, snart 60 år etter. Men hva som kunne ha skjedd dersom taket hadde blåst noen meter lenger mot vest, kan man bare forestille seg. Det hadde truffet min onkels hus med full

Far Arnold fotografert i slutten av førtiårene. Ungdomslokalet der høstfesten ble holdt, ser du i bakgrunnen.

Bildet har vi lånt av Per D. Solstad

kraft og hadde selvsagt medført en enda større katastrofe. Det lå jo flere intetanende mennesker i huset og sov.

Nyheten om ødeleggelsene ble fort kjent i bygda, og en del av festdeltagerne kom opp for å hjelpe oss med å berge så mye som mulig unna uværet. Men det meste var allerede vått og ødelagt. Gardinene hang i filler på gjerdene omkring. Det ble selvsagt en sjokkartet opplevelse for eldstebroer Trond da han kom opp og fikk se det som hadde skjedd.

Det blir ikke bare materielle skader etter en slik ulykke. Andre uerstattelige ting går med. Blant annet hadde mor et gammelt verdifullt familiealbum som hadde vært i slekten i mange år. Det blåste bort og i flere måneder etter stormen kom folk hjem til oss med gamle bilder de hadde funnet på jordene og i utmarken.

For mine foreldre ble hendelsen naturligvis en stor økonomisk belastning. Huset var forsikret, men den gang gjaldt ikke forsikringen for stormskade. I alle fall ikke den forsikringen vi hadde. Men jeg husker at vi fikk kr. 400,- fra Stormskadefondet. En pen sum penger den gangen. Far var fisker og høvedsmann. Vinterfisket var særdeles godt i 1947. Far hadde derfor lagt seg opp noen kroner slik at han hadde midler til å starte med gjenoppbyggingen nesten umiddelbart.

Det som videre skjedde er en historie for seg om hjelpsomheten i et lite bygdesam-

Fra Fredvang

Foto: Norrøna fly 1961

funn. Det ble lagt ut en liste hos en av stedets kjøpmenn. Bygdefolket skrev seg på listen og ga det de kunne avse. Det kom inn ca. kr. 400,-. En god hjelp for mor og far som straks tok til med rydding og gjenoppførelse av "Solbakken".

Hjelp fikk vi også av seks, syv menn som kunne håndtere sag og hammer. De arbeidet sammen med far i flere uker for å få boligen istand igjen. Jeg kan ennå huske lampene som lyste rundt om på bygget utover kveldene den høsten. Dugnad i ordets beste forstand. Far var uendelig takknemlig for den hjelp og omsorg vi fikk.

Det opprinnelig huset var bygget i en etasje, pluss kjeller. Under reparasjonsarbeidene ble det bygget på enda en etasje. Vi fikk fire nye soverom og mye bedre plass.

Jeg må berømme onkel Egil og tante Agnes som denne tragiske natten tok imot oss på en så fin måte og ga oss husly gjennom de månedene det tok før vi kunne flytte tilbake til hjemmet vårt. Det skjedde lille julaften samme år. Da feiet vi ut den siste sagflisen slik at vi kunne få juletreet på plass i bestestua. En utrolig følelse for alle i familien.

En liten historie til slutt. Mor, far, Trond og Lind Arnold er alle gått bort, dessverre. Det er min niese Cecilie og jeg selv som nå tar hånd om Solbakken. Den praktfullt beliggende eiendommen blir nå

benyttet som feriebolig for familien. Da vi forrige sommer pusset opp en av stue-
ne, og vi fjernet et gammelt linoleumsbe-
legg, oppdaget jeg et hull i gulvet. Da

husket jeg det. Far og jeg boret hullet i
stuegulvet for at vannet, som sto flere
centimeter opp på veggene skulle renne
ned i kjelleren og videre ut i dreneringen

*Små lysblink
forteller ofte stor
historie..*

Stamsund fyrstasjon

Elisabeth Johansen

Når skreien står tett i Vestfjorden er - og var — arbeidsdagene på havet lange og strabasiøse. Fiskeværene er gjemt i bukter og i ly bak holmer og skjær – og ferden inn fra feltet kunne være farefull i de stupmørke vinterkveldene før leden ble merket med lysende lamper.

Lofoten fikk sine første fyr i 1856; Svolvær, Skrova, Ballstad og Henningsvær var de første på lista. I 1855 bestemte fyrkommisjonen at det skulle opprettes fyr ved Reine, Ørsvåg og Stamsund der det skulle etableres en fyrstasjon på sydspissen av Tørnholmen. Penger til bygging kom først i 1858 da Stortinget bevilget 380 spesidaler, etter privat forslag fra stortingsmann Motzfeldt.

I 1858 ble ei lita fyrstue tømret på land og fraktet med båt til holmen, der den ble plassert på en ferdiglaget grunnmur. I 1859 ble Tørnholmen fyr overskjøttet fra N.A. Schøning til Fyrvesenet for 60 spesidaler og fyrlyset ble tent. Fyrlykta var ei lita vegglykt, og i starten var det bestemt at brenntiden skulle være fra 1. januar til 14. april. Allerede det andre driftsåret ble fyrtiden utvidet, slik at fyret kun var avslått fra 14. april til 1. september. Det lille huset på holmen var for lite til å kunne brukes som bolig i en sjuånedersperiode, og i 1866 kunne fyrvokteren også ta i bruk et bryggerhus i tillegg til den seks kvadratmeter store stua. Fyrvokter Andreas Angell, som var den første fyrvokteren i Stamsund, fikk både hus, penger og reprimande det året — årslønna økte

fra 50 spesidaler til 100 spesidaler og bryggerhusbyggingen medførte reprimande: Å oppføre huset kostet 337 spesidaler, mens det kun var avsatt 50 spesidaler til å bygge det. Samme året ble også sikkerheten for de reisende ytterligere ivaretatt ved at fyrlyset ble forbedret.

Utbyggingen fortsatte og i 1872 ble det reist et naust, og over det smale sundet på pynten ble det også anlagt en gangbro. Angell passet på at fiskere og andre faren-de folk farefritt kunne finne innseilinga til Stamsund helt frem til 1888. Da overtok

Innseilingen til fiskevære i Lofoten var kronglete og farefulle, og på midten av 1800-tallet startet utbyggingen av fyrstasjoner. Her innseilingen til Stamsund.

Bildet har vi lånt av E. Johansen.

Alrik Valeur som sammen med sin Dorthea bodde på fyret med deres tre barn. De greide seg dårlig på seks små kvadratmeter, og i 1889 ble den opprinne-lige fyrbygningen utvidet. Familien fikk et tilbygg som rommet et værelse og kjøkken, med et lite kvistværelse på top-pen.

Jens O. Kjørsvig var fyrvokter fra 1893. Han var aktiv i Frelsesarmeen, forteller en notis fra 12. oktober 1895, i lagsavisen ”Krigsraabet”:

I Stamsund arbeides for tiden af kaptein Nilsen. Først udpaa vinteren bliver her folksomt, men da kan man ogsaa sige overbefolket, og et herligt arbeide udføres blant den store skare fiskere og handlende fra de forskjelligste kanter. En del gode soldater kjæmper her; ikke mindst aktiv er fyrvogteren med sin hustru – begge salvationister med liv og sjæl. 3 møder her for fuldt hus, og det frydede vore hjerter at se de mange, der stod op og indviede sig selv til Gud, modtagende fuld rensning paa hellighedsmødet.” Krigsraabet 12.10.1895

I 1908 het den nye fyrvokteren Ludvig R. Rustad, og han holdt fram på fyret til 1921. Sivert Welle pusset lampeglass og sørget for sikkerheten fra 1921 til 1933 da Bernt Sivertsvik overtok. Borgny Sivertsvik (gift Rolandsen), var 13 år da hun kom til Stamsund sammen med fyrvokterfar Bernt, mor Olga og søskenflokken fra ett til 17 år; Lilly, Petter, Sverre, Annie, Åse og Synnøve. Borgny Rolandsen forteller:

– Vi var mye i fjæra og lekte og sprang og hoppet på steinene. Det var aldri sånn at vi klaga. Vi var i båten ogsaa. Var det stygt vær kunne det være vanskelig å komme over og pappa måtte heise opp båten. Jeg husker aldri at vi skoftet skolen på grunn av været. Pappa tente ei lita lykt som han

hadde i handa, og så gikk vi over Tørnholmen. Det var et godt stykke om morgenen i mørket. Derfra rodde vi til Blixkaia, der var det ikke så sterk vind. Det hendte at vi ikke kom oss heim på grunn av uværet. Da lå jeg hos Dagny og Iver Myhre. En gang lå jeg i den gamle banken hos Knutsen. Vi hadde to båter, vi måtte jo ro når vi skulle noen plasser. Vi som var størst, vi rodde sjøl. Ho mamma var ikke noe særlig til roer, men ho var på land. Ho ble med i foreningslivet da vi kom til Stamsund, ho var med i Sjømannsmisjonsforeninga. Det var lett å bli kjent med folk.

Ferskvannet fikk familien Sivertsvik ved å samle regnvann i tønner og holdt ikke det, måtte de ro og hente vann i oppkommet i Rokkvika, ei kilde som også ble brukt av andre i Stamsund.

Sivertsvik drev fyret til det ble automatisert i 1943 og bygningene senere solgt. Leif Johansen som da var leder av J. M. Johansen, arbeidet for at bygningene på fyret skulle bevares slik de sto, men i en materialfattig etterkrigstid førte ikke dette frem. I 1946-47 ble bygningene solgt og revet, og senere bygd opp som bolighus i Sennesvik.

Stamsund fikk sin fyrstasjon i 1858.

Bildet har vi lånt av E. Johansen.

Borgny Rolandsen var glad i livet på fyret og som voksen passet hun fyrene i Stamsund sammen med mannen sin Marvid, helt til automatiseringen tok over og en epoke var slutt i 1988.

Kilder:

Birger Bjørkhaug og Svein Poulsson:

Norges Fyr Bind II, Grøndal forlag, og samtale med

Borgny Rolandsen.

*Han tar turistene
med på en reise i fortid,
nåtid og framtid...*

Kulturturisme i Moskenes

Arnt E. Pedersen

Turistene har inntatt fiskeværsmuseet. Og midt blant dem står Ottar Schiøtz (63). Han deler sin kunnskap med tusenvis av besøkende hver sommer. Tyskere, svensker, italienere, spanjoler og andre nasjonaliteter får høre om hvordan Lofoten er bygd opp på fiskeriene, om tranlampa som har lyst i over tusen år, om tro og overtro og kamp på liv og død for å hente fisken opp av havet.

Han er favoritten til et utall av reiseledere som med sine grupper besøker Norsk Fiskeværsmuseum på Å hver sommer. Og han nøyer seg ikke bare med å fortelle om historia. For Schiøtz er nåtid og framtid like viktig.

— Det handler om politikk. Hvorfor dagens fiskeri- og distriktpolitikk leder til en svekking og avfolkning av distrikte-

ne — og norsk reiseliv. Lofoten og andre steder er magnetene som drar folk til Norge. Hvis vi ikke ivaretar utkantene, så taper vi internasjonalt. Vi kan ikke investere hundrevis av millioner i markedsføring mens selve reiselivsproduktet — bygder og fiskevær — selve blomstene i norsk reiseliv visner. Derfor stiller vi oss kritisk til både ressursforvaltning og myndighetenes tilrettelegging for utvikling av små samfunn, sier han.

Ottar Schiøtz har tatt en liten pause fra guidingen. Mens han venter på en ny gruppe med svenske turister har vi satt oss ned på en benk midt i fiskeværsmuseet. Sola skinner fra skyfri himmel og Vestfjorden blinker som sølvpapir. Rødmalte rorbuer og hvite hovedbygning-

er forteller om hardt arbeid, men også rikdom. Fra smia høres smedens slag og i bakeriet stekes boller og brød på gammelt vis i den store vedfyrte ovnen. Det myl-drer av folk i alle retninger.

— Det har vært bra besøk i år, sier Schiøtz, og skuer opp mot Tindstinden. Vi kommer over 10.000 betalende. Men inne på området her passerer det rundt 100.000 personer i løpet av sommeren. Ikke alle ser på utstillingene våre, men her er nok en god del ”gratispassasjerer” som ikke betaler for seg. Det er synd, for vi trenger pengene til vedlikehold og utvikling

Svenskene er kommet og har tatt plass

Ottar Schiøtz forteller om Lofoten før og nå for en gruppe svenske turister. Han er favorittguiden hos mange reiseledere

Foto: Arnt E. Pedersen

utenfor trandamperiet. Ottar Schiøtz forteller om hvordan myndighetenes politikk favoriserer de store fartøyene og at beskatningen nå er så kraftig at torsken er mer truet enn noen gang.

Inne i nauset får de svenske turistene høre om båter, redskaper og tørrfisken som har bidratt sterkt til oppbyggingen av Lofoten.

— Denne koster opp mot 400 kroner per kilo i Italia, så dere skjønner hvorfor vi

sier at tørrfisk lukter penger, sier han.

Oppe i andre etasje i naustet sitter Draugen i en halv båt og lengre bort er Marmælen kommet på plass. Norsk Fiskeværsmuseum skildrer Lofotfisket og livet i fiskeværene gjennom de siste 200 årene. Gjennom besøk i museets mange bygninger og utstillinger får gjestene lære om våre forfedres arbeid, tro og liv.

— Draugen var navnet kystfolket i nord satte på sin frykt for å forsvinne på havet. Denne frykten ble personifisert i et gjenferd. Draugen ble sagt å være en fisker som omkom på havet og som kom tilbake og kunne dra andre med seg i dypet. Når en fisker kjempet for livet i stormen ute på havet — og han plutselig så Draugen kom seilende i en halv båt og hørte hans forferdelige skrik og sin egen liksalme ble spilt som dyp orgelmusikk, da skjønnte han at hans siste stund var kommet, forteller Schiøtz.

Turistene lytter og Schiøtz forteller videre om Marmælen — motstykket til Draugen. Denne lille havmannen var kjent langs Nord- og Vest-Europas kyster. Marmælen var havmannen og havfruas sønn. Han var liten og godhjertet og ønsket å hjelpe alle som ville ha hjelp. Den fiskeren som fanget opp Marmædens lave stemme og rodde hjem i tide, han berget både båten, fisken og livet.

Turistene nikker gjenkjennende til Ottar Schiøtz fortellinger fra Lofoten.

— Få vet hva de går til når de kommer hit, derfor er det viktig å fange inn turis-

ten gjennom felleselementer i vår historie og kultur, noe de kjenner igjen fra der de kommer. Det handler om å dra inn elementer som binder oss sammen, som for eksempel overtro og handelen med tran som vi har solgt over hele verden og som de fleste museumsgjestene har et forhold til.

Ottar Schiøtz tar turistene med over i Europas eldste trandamperi fra 1850. Her forteller han at Norge har vært en ”oljenasjon” i mer enn tusen år og i de fleste av disse årene har tran vært landets største eksportartikkel. Tran ble nytt til utallige formål. Impregnering, sprengstoff, motorolje, mat, medisin og til lysolje i tranlampene.

— Vi forsøker i vår formidling og gjennom produksjon av tran og tranlamper å kaste nytt lys over denne delen av norsk og europeisk historie, sier Schiøtz.

Svenskene får høre fantastiske historier, for her i damperiet har han hatt besøk av 60 kongelige fra hele Europa på en gang. Han serverte tran til hele gjengen. Et par år før det hadde han besøk av en 80 år gammel franskmann. Da han fikk høre at tran var bra for potensen gikk han rett til butikken og kjøpte 11 flasker — nok til resten av hans liv.

Svenskene smaker på tranen. Noen nikker gjenkjennende, mens andre griner på nesen.

Mange av utlendingene som kommer hit til Å har et forhold, om enn litt anstrengt, til tran som de måtte svelge en skje av hver dag i oppveksten for å reddes fra ”engelsk sjuke” som tok så mange barns liv.

Også Ottar Schiøtz blir minnet om sin oppvekst. Både i natur og arbeid her ute i Vest-Lofoten. I 1981 tok han initiativ til Moskenes Historie- og Museumslag, og i 1987 var han med å etablere Norsk Fiskeværsmuseum på Å. Med god hjelp fra Sigurd Ellingsen og Moskenes kommune ble flere bygninger donert til museet. Samme året forlot Schiøtz skolen og etablerte et reiselivsselskap sammen med 13 andre aksjonærer. Han ble daglig leder i Lofoten Tourist Enterprises og Reiselivsskolen i Lofoten som gjennom flere år har gitt utdanning innen miljøbasert reiselivs- og lokalsamfunnsutvikling, de siste årene gjennom et 1-årig høgsko-

*Svenske turister smaker på norsk tran.
Ikke alle var like begeistret.*

Foto: Arnt E. Pedersen

lestudium i samarbeid med Høgskolen i Harstad. Fra 1992 har han også hatt det daglige lederansvaret for museet.

— Reiselivsnæringen er i rask vekst og vi befinner oss i et av de mest spennende reiselivs- og fiskeridistrikter. Det er ikke tvil om at norsk konkurransekraft i disse næringene ligger i distrikt og lokalsamfunn derfor må vi legge vekt på omsorgen for miljø og tradisjon og samhandling med lokalsamfunnet og lokale aktører.

— Museene i Norge har en stor oppgave i

å bli bedre formidlingssentraler av kultur, fortid, nåtid og framtid. Vi, for vår del trekker perspektivene fra ressursituasjonen i havet til fordeling av kvoter og hva dette gjør med utviklingen langs kysten i nord. Derfor utdanner vi også folk i miljøbasert reiselivs- og lokalsamfunnsutvikling.

På slutten av 80-tallet holdt Ottar Schiøtz kurs for fiskere i Lofoten i lokalhistorie. — Det var artig å undervise slike positive og motiverte elever. Flere startet med fisketurisme på sommeren. For ”flaggskipet” i reiselivsproduktet her ute er nettopp fiskeren og fiskebåten.

I reiselivsutviklingen har vi valgt å ta utgangspunkt i det som er vårt eget - miljø og kulturtradisjon. Det er det turistene også vil ha. Her ser vi et klart stigende marked. Stadig flere reiselivsaktører og politikere i Lofoten er enige med oss — dette gir oss mulighet til bedre å utvikle en bærekraftig natur- og kulturbasert turisme og kanskje bremse den tiltagende ”turboturismen”. Samtidig er vi i Lofoten blitt mer profesjonelle i samhandling, markedsføring, språk, service, og ikke minst på kjøkkenet. Vårt største problem nå er at sesongen er for kort. Vi har en

stor utfordring i å fylle ledig kapasitet fra høsten til våren. Mørketid, nordlys og uvær er det mange som vil oppleve. Dette er et nisjemarked som er på vei og som vi må bli flinkere til å tilrettelegge for og markedsføre.

Ottar Schiøtz er glødende opptatt av å utvikle Lofoten i turistsammenheng. Fiskeværsmuseet på Å har investert flere millioner kroner for å utviklet et godt produkt. Det er registrert mellom 10.000 og 15.000 bilder, gjenstander og dokumenter som skriver seg fra flere hundre år tilbake. Fra disse årene finnes mange enkeltberetninger som han lar turister, skoleelever og studenter ta del i. Han elsker å fortelle, men historien må være en del av en større sammenheng. Som da storstormen 11. februar 1848 tok 500 fiskeres liv på Lofothavet eller at fiskerne i mangel av rorbuer overnattet under hvelvete båter i kulde og frost og at de yngste lofotfiskerne bare var 12-13 år gamle.

— Det blir likevel umulig å beskrive hvilke lidelser fiskerne var utsatt for i kampen om å få fisken opp av havet. Også dette er en viktig del av vår kulturarv, sier han.

*Havet var
arbeidsplassen for
de fleste...*

Min første finnmarkstur

Fridtjov Karlsen

Året var 1952, og jeg fylte 18 den sommeren.

Jeg skulle være med på vårfiske med juksa på Finnmarks-kysten.

Båten var "FURØY" fra Krystad, ei skøyte på ca. 50 fot. Skøyta var av eldre årgang, med rund baug, utenpåliggende ror og styrehus med stor keising foran. Motoren var en 45 HK Bolinder. Skipper var Johannes Hansen, og totalt var vi et mannskap på 7.

Gjennom tidene hadde kystens folk funnet på noen såkalte "skårung-stykker", handlinger knyttet til bestemte steder, som fortrinnsvis førstereisgutter skulle lures til å utføre - til det øvrige mannskapets fornøyelse.

En slik handling var "å banke Rya". Når man passerte øya Rya like sør for Tromsø, skulle man få noen til å ta etter en kost, stav e.l. som kunne egne seg til å banke med. Da hadde man banket Rya.

Neste som jeg vet om, var "å stikke Loppakalven". Når man passerte denne øya, skulle man få vedkommende til å ta etter kniven, og så var Loppakalven stukket.

Så var det "å synge i Finnkjerka". Vest for Kjøllefjord finnes det en kjent fjellformasjon som kalles Finnkjerka. Vitsen var å få noen til å synge når man passerte.

Selv som førstereis unngikk jeg disse pekene på tur nordover, men på sørtur ble

det til at jeg stakk Loppakalven.
Undres på om disse tradisjonene holdes i
hevd ennu ?

Da vi hadde passert Finnkjerka på tur øst-
over, stoppet Bolinderen. Topplokket var
revnet, en ganske alvorlig maskinskade.
Men været var bra, og vi fikk slep inn til
Kjøllefjord. Her lå vi en ukes tid før vi
fikk tilsendt nytt topplokk, og kunne fort-
sette mot øst.

En dag gikk vi ut fra Mehamn mot fiske-
feltene utafør, men da vi kom nedpå ble
været så pass dårlig at det ikke var bruk-
bart, og vi snudde for å returnere til
Mehamn. På retur så vi at det var svært
mye måse ganske nært land vest for
Mehamn. I tilfelle det kunne være en
ansamling av lodde og ev. torsk, stevnet
vi dit for å undersøke.

Jeg sto i styrehuset sammen med skippe-
ren. Draftet over farvannet lå utbrettet, og
vi snakket om at det lå et skummelt fall i
det området vi skulle. Da vi kom frem
fant vi at det hverken var lodde eller
annen fisk måsen var så opptatt av.
Mens vi lå der, kom det ei skøyte sigende
forbi oss, antakelig for å se om vi fikk
fisk. Det var en ca. 40 fots båt med navnet
"Svanen".

Da den var kommet et stykke forbi oss, så
vi til vår forferdelse at den hadde gått i
forannevnte fall — grunnbrott. Tungsjøen
— dønningen — dro ned, og båten ble
stående på kjølen og ballansere, før den
falt over og fikk knust den ene siden mot

Illustrasjon: Bjørnar K. Meisler

skjæret. Så kom dønningen opp, rettet
opp skøyta, for så å tippe den over slik at
den også fikk knust andre siden. I tillegg
ble lett båten slengt mot styrehuset, og
gjorde stor skade.

Vi hadde en dory på slep, og den kom
godt med. 2 av vårt mannskap hoppet i
doryen og rodde bort til havaristen. En av
disse var Rolf Amundsen, — senere båt-
eier og skipper, — kjent for de fleste i
Flakstad.

"Svanen " var nå så godt som fri for kjøl
og bunn, og redskaper som var lagret i
rommet, fløt ut gjennom sidene. Den fløt
nå fritt på luftlommer bare med rekkene
over vannet.

Etter at mannskapet var kommet i sikker-
het i doryen, ble det forsøkt å få berget
noe utstyr fra båten, men det ble ubetyde-
lig. Det ble rodd ut ei trosse fra havaristen
og til vår båt, og man forsøkte å slepe.
Men etter kort tid gikk den siste luftlom-
me ut av havaristen, og den sank

"Svanen" hørte hjemme på
Stonglandseidet, og jeg mener å huske at
det var 5 mann ombord, som vi da bragte
inn til Mehamn. Mannskapet hadde nok
vært i livsfare hvis vi ikke hadde vært i
nærheten, og allerede hadde velegnet lett-
båt sjøsatt.

Handwritten text in a cursive script, possibly a letter or a note, written in dark ink on a textured, reddish-brown background. The text is partially obscured by a large, faint, reddish-brown smudge or stain. The word "EURO" is written in large, bold, capital letters across the middle of the text.

EURO

Hendelsen gjorde et sterkt inntrykk på en 18-åring. I tillegg til den rent menneskelige tragedie, var det et usedvanlig stygt syn å se en båt bli maltraktert på en slik måte. Vi som "vokste opp i fjæresteinene" fikk jo et helt spesielt forhold til båter. Båten var leketøy, kommunikasjonsmiddel, næringsgrunnlag og smågutters drøm om engang å bli skipper på egen skute. Båten var nesten et levende vesen.

På tur sørover midt i mai, la det over med et svært tett snøvær når vi hadde passert Finnsnes, og mange båter lå stille på leia og ventet på oppklarning.

Det lettet et øyeblikk, slik at vår skipper fikk orientert seg, og når vi i tillegg hadde

en lokalkjent mann ombord, begynte vi å gå selv om sikten var svært dårlig. De fleste av de båtene som ventet, fulgte da etter oss. Nå skulle vi inn til Sørreisa med en mann, og svingte følgelig mot øst og inn Reisafjorden. De andre båtene fulgte etter. Vi svingte rundt en odde for å komme inn til Forøy, mens de etterfølgende båter fortsatte inn fjorden. Etter en tid kom jo flotiljen ut fjorden igjen, etter å ha funnet land uten åpning i fjordbotnen. Moralen skulle vel bli at det ikke alltid er så lurt å følge etter de andre.

Vi kom hjem på 17. mai. Så stor lott ble det vel ikke, men en begivenhetsrik og lærerik tur for en ungdom.